

Kutatásmódszertan

Távoktatási tankönyv

Médiainformatikai Kiadványok az informatikus könyvtáros szak távoktatási képzéséhez

LENGYELNÉ MOLNÁR TÜNDE–TÓVÁRI JUDIT

KUTATÁSMÓDSZERTAN

Távoktatási tankönyv

ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA MÉDIAINFORMATIKA INTÉZET
EGER

Tantárgyi kódszám:

Közreadja az Eszterházy Károly Főiskola (Eger) Médiainformatika Intézete

Témavezető tanár: Tóvári Judit

A távoktatási projekt vezetője: Dr. Kis-Tóth Lajos

A távoktatási projekt koordinátora: Dr. Tóvári Judit

A távoktatási tananyag módszertani szerkesztője: Dr. Forgó Sándor

A távoktatási tananyag arculattervezője: Tóth Tibor

Távoktatási szakértő: Dr. Forgó Sándor

Lektorálta:

Anyanyelvi lektor:

© Eszterházy Károly Főiskola Médiainformatika Intézete, 2001

Felelős kiadó: Dr. Kis-Tóth Lajos

Készült az Eszterházy Károly Főiskola Informatikai Szolgáltató Centrumában, 2001-ben

Felelős vezető: Kérészy László

Kiadványszerkesztő: Nagy Sándorné

Tartalom

1. A kutatásmódszertan tudománya	7
1.1. A kutatásmódszertan tudománya	9
1.2. A kutatómunka sajátosságai	10
1.2.1. Előzetes tudás	10
1.2.2. Kétféle valóság	11
1.3. A tudományos kutatómunka és a hétköznapi megismerés	11
1.3.1. Pontatlan megfigyelés	12
1.3.2. Túláltalánosítás	12
1.3.3. Szelektív észlelés	13
1.3.4. Hozzáköltések	13
1.3.5. Illogikus gondolkodások	13
1.3.6. Elfogultság a megértésben	14
1.3.7. A megismerés időelőtti lezárása	14
1.3.8. Misztifikáció	14
1.4. A kutatómunka módszerei	15
1.5. A pedagógiai kutatás tudományos feltételei	16
1.5.1. Az érvényesség (validity) vagy a valóság	16
1.5.2. Megbízhatóság	18
1.5.3. Objektivitás vagy tárgyilagosság	21
2. A kutatás tervezése	23
2.1. A kutatás tervezése	25
2.2. A kutatási terv elemei	25
2.3. Kutatási célok	25
2.3.1. Felderítés	25
2.3.2. Leírás	26
2.3.3. Magyarázat	27
2.4. A kérdés megfogalmazása	27
2.4.1. Az egyéni kutatás kérdésfeltevése	27
2.4.2. A tudományos kutatás	28
2.5. A kutatás menetének megtervezése	29
2.6. A hipotézis felállítása	30
3. Kutatási módszerek	33
3.1. Megfigyelés	34
3.1.1 A tudományos megfigyelés lényeges jegyei	35
3.1.2 Mikor használjuk a megfigyelést?	38
3.1.3 A megfigyelés fajtái, típusai	38
3.1.3.1 A tematika körülhatároltsága szerint	38
3.1.3.2 A megfigyelő részvétele szerint	39
3.1.4 Hogyan történjen a kutatás?	39
3.1.5 A kutatás feladata	40
3.1.6 A megfigyelés időtartama	41
3.1.7 Megfigyelési folyamata	42
3.1.7.1 A megfigyelés előkészítése	42
3.1.7.2 Megfigyelési technikák	43
3.2. Vizsgálati módszerek	52
3.2.1 Kérdőív (ankét módszer)	53
3.2.1.1 Kérdőívvel összegyűjthető információk	53
3.2.1.2 A kérdőív és a kérdés típusának meghatározása	54
3.2.1.3 Kérdőív készítés szabályai	62
3.2.1.4 Az első változat elkészítése	65
3.2.1.5 Kipróbálás	65
3.2.1.6 A kérdések felülvizsgálata	65
3.2.1.7 Végleges kérdőívek megszerkesztése	66
3.2.1.8 Az adatok feldolgozása	68
3.2.1.9 Hitelesség	68
3.2.2 Interjú	69
3.2.2.1 Az interjú fajtái	69
3.2.2.2 Interjúban használatos kérdéstípusok	72

3.2.2.3 Az interjú lefolyása	73
3.2.2.4 Az interjú készítés hibalehetőségei	74
3.3 Kísérlet	46
3.3.1 A kísérletek felosztása	77
3.3.1.1 A független változó jellege szerint	77
3.3.1.2 A kísérlet felosztása szerkezetük szerint	78
3.3.1.3 A kísérletek szintér szerinti felosztása	79
3.3.2 A kísérletek megbízhatósága	81
4. Mintaválasztás	85
4.1. Mintaválasztás	87
4.2. Teljes körű kutatás	87
4.3. Mintavételi eljárások	87
4.3.1. Véletlen mintavétel	87
4.3.2. Rétegzett mintavétel	88
4.3.3. Csoportos mintavétel	89
4.3.4. Nem véletlen mintavételi eljárások	89
5. Deduktív kutatási módszerek	91
5.1. Deduktív kutatási módszerek	93
5.1.1. Forráskutatás, irodalomkutatás	93
5.2. Az irodalomkutatás intézménye, a könyvtár	95
5.2.1. A könyvtári anyag rendszerezése	97
5.2.1.1 Rendszerezés dokumentumtípusok szerint	97
5.2.1.2 A dokumentumokban rejlő információk rendszerezése	100
5.2.2. Mű és dokumentum	100
5.3. Az irodalomkutatás eszközei	102
5.3.1. A katalógus	102
5.3.2 A bibliográfiák	109
5.3.3 Elektronikus adatbázisok	112
5.3.3.1 Adatbázis-szolgáltatókon keresztül on-line elérhető adatbázisok	112
5.3.3.2 CD-ROM adatbázisok	113
5.3.3.3 Könyvtári információk adatbázisok és hálózaton keresztül elérhető könyvtári katalógusok	114
6. A mondanivaló hitelességének a biztosítása	117
6.1. A rögzített információk felhasználása	119
6.1.1 A bibliográfiai hivatkozás módszerei	120
6.1.1.1 A Harvard-szisztéma („név-év” módszer) könyvre történő hivatkozás esetén	121
6.1.1.2 A számozásos módszer könyvre történő hivatkozás esetén	124
6.1.2 Hivatkozás többszerzős művekre	125
6.1.3 Hivatkozás a forrásban meg nem nevezett szerző művére	126
6.1.4 Hivatkozás különféle dokumentumtípusokra	126
6.1.5 Hivatkozás másodkézből történő idézésre	136
6.2. Az empirikus információk felhasználása a társadalomtudományi kutatásban	137
6.2.1 A kutatási módszer leírása	138
6.2.2 Empirikus kutatások eredményei a dolgozat szövegében	139
6.3. A dolgozat szerkezete	142
6.3.1. A dolgozat nagyobb szerkezeti egységei	142
6.3.2. A címloldal	143
6.3.3. A tartalomjegyzék	143
6.3.4. A bevezetés	143
6.3.5. Az elemzés, vagyis a kutatás eredményének részletes ismertetése	144
6.3.6. A függelék	144
6.3.7. A bibliográfia	145
6.4. Hivatkozási gyakorlatok	155
Felhasznált irodalom	161

1. Kutatásmódszertan tudománya

Az első fejezetben a kutatásmódszertan elhelyezkedését vizsgáljuk meg a tudományok körében. Ehhez meg kell ismerkednünk az emberi tudás eredetével, és a társadalomban élés alapvető szabályaival.

A fejezet összehasonlítja a tudományos kutatómunkát a hétköznapi megismeréssel. Láthatjuk, hogy a mindennapi életünkben állandóan megfigyeléseket végzünk, és ezek alapjai lehetnek kutatómunkánknak, ha megismerjük hozzá azokat a speciális tényezőket, melyek tevékenységünket a tudományosság szintjére emelik. Ehhez elengedhetetlenül fontos a kutatási módszerek ismerete, melyek összefoglaló bemutatását találhatjuk meg a fejezetben (a részletes kifejtésükkel pedig a könyv további része foglalkozik).

A fejezet a kutatás érvényességének biztosításához szükséges tényezők bemutatásával zárul.

A lecke tartalma:

1. A kutatásmódszertan tudománya
 - 1.1. A kutatásmódszertan tudománya
 - 1.2. A kutatómunka sajátosságai
 - 1.2.1. Előzetes tudás
 - 1.2.2. Kétféle valóság
 - 1.3. A tudományos kutatómunka és a hétköznapi megismerés
 - 1.3.1. Pontatlan megfigyelés
 - 1.3.2. Túláltalánosítás
 - 1.3.3. Szelektív észlelés
 - 1.3.4. Hozzáköltések
 - 1.3.5. Illogikus gondolkodások
 - 1.3.6. Elfogultság a megértésben
 - 1.3.7. A megismerés időelőtti lezárása
 - 1.3.8. Misztifikáció
 - 1.4. A kutatómunka módszerei
 - 1.5. A pedagógiai kutatás tudományos feltételei
 - 1.5.1. Az érvényesség (validity) vagy a valódiság
 - 1.5.2. Megbízhatóság
 - 1.5.3. Objektivitás vagy tárgyilagosság

1. Kutatásmódszertan tudománya

1.1 A kutatásmódszertan tudománya

A társadalomtudományi kutatás az emberi társadalom összefüggéseinek vizsgálataihoz és megértéséhez kínál lehetőséget. A társadalomtudományi kutatások azt vizsgálják, hogy milyen sajátosságai, törvényszerűségei vannak az emberi viselkedésnek, milyen folyamatok zajlanak a társadalomban, hogyan alakul a társadalom szerkezete, hogyan változik az emberek egymáshoz fűződő viszonya.

Mielőtt elkezdenénk a kutatásmódszertan gyakorlatának elsajátítását, nézzük meg elhelyezkedését a tudományok körében!

Episztemológia: A tudásnak, a megismerésnek a tudománya
Módszertan, metodika: A kiderítés tudománya (Az episztemológia ága)

Ahhoz, hogy egy kicsit globálisabban szemléljük a kutatásmódszertant, meg kell adnunk a tudomány összetételét!

A tudomány meghatározására a szakirodalom több neves képviselője kísérletet tett. A társadalomtudományok pl. a közgazdaságtan, a történettudomány, a politikatudomány, a filozófia, a pedagógia, a pszichológia, a szociológia, a jogtudomány más-más módon közelítenek az emberi viselkedéshez, a társadalom működésének törvényszerűségeihez. Ennek okait a sajátos nézőpontokban kell keresni, hisz mindegyik egyéni módszereivel kutatja a körülöttünk lévő emberi világot. A tudomány meghatározásai közül az egyik legfigyelemreméltóbb Earl Babbie (2000) elgondolása, aki egy logikus és tapasztalatainkkal összhangban lévő értelmezést keresett. A tudományt három összetevő: az elmélet, a kutatási módszerek és a statisztika együtteseként adja meg.

Társadalomtudomány = Elmélet + Kutatási módszerek + Statisztika

Társadalomtudományi elmélet: a tudomány logikai aspektusával foglalkozik.

- Azt vizsgálja, hogy milyen a társadalom, és nem azzal törődik, hogy milyennek kellene lennie. Csak a „hogyan vannak” a dolgok és „miért vannak” úgy kérdésekkel foglalkozik, a „hogyan legyen” kérdés megválaszolásához, már értékítéletet kellene alkotnia, amire a tudomány nem képes. Nem képes választ adni arra, hogy az egyik kormány jobb-e, mint a másik, csak azt tudja megadni, mit tett az egyik a munkanélküliség megszüntetésére, mely intézkedései szolgálták a gazdaság fellendülését...
- A társadalomtudományi elmélet célja a társadalmi élet logikus és tartósan megmutatkozó szabályszerűségeinek leírása.
- Ha figyelembe vesszük, hogy a társadalomtudományi vizsgálatokban emberek döntéseit, tetteit elemezzük, akkor a vizsgálatok célja nem más, mint az emberek cselekedetein keresztül az élet szabályszerűségeinek feltárása. Ez egy kicsit sem könnyű feladat, hiszen az emberek gyakran cselekednek saját korábbi tetteikkel ellentétesen. Gondoljunk csak arra, milyen gyakori, hogy az ember egyik választáskor az egyik pártra szavaz, majd a következő választáskor egy másik párt lelkes híve. Az ilyen példák ellenére azért a társadalmi jelenségekben nagyfokú szabályosság figyelhető meg. Ezt erősíti a következő megállapítás is!
- A társadalomtudományi elmélet társadalmi összefüggéseket vizsgál, nem pedig egyénieket, nem egyénekről, hanem a csoportos élet természetéről szól. Az elméletek próbálják megmagyarázni, mitől olyan szabályos, ha az összesített egyéni viselkedéseket vizsgáljuk, míg az egyéni viselkedések külön-külön nagyon eltérőek.

Kutatásmódszertan: a megfigyeléssel foglalkozik. (Ennek részletezésével találkozhatnak a könyv legnagyobb részében.)

Statisztika: eszköz ahhoz, hogy a logikusan várható dolgokat összevessük azzal, amit megfigyeltünk. A kutatás végső célja a szabályszerűségek feltárása, ami a megfigyeléseink eredményeinek feldolgozása alapján történik.

Látható, hogy a három összetevő mindegyike kulcsfontosságú szerepet tölt be a társadalomtudományban.

1.2 A kutatómunka sajátosságai

1.2.1 Előzetes tudás

Az ember a szocializáció során alkalmazkodik a társadalomhoz, ahhoz a családhoz, környezethez, ahova született. Ezek a körülmények sokszor

egy életre meghatározzák a viselkedés, a magatartás, az életmód, a gondolkodásmód lényeges vonásait. Életünk során nagy tudásanyagot halmozunk fel. Viszont a számunkra nyilvánvaló dolgok nagy részét nem állt módunkba soha kikísérletezni, hanem természetesnek fogadjuk el, anélkül, hogy lehetőségünk lett volna meggyőződni az igazság tartalmáról. Ez alapján a számunkra létező világot kétféle valóságra oszthatjuk:

1.2.2 Kétféle valóság

1. **Tapasztalati valóság:** a tudásunk azon része, mely saját közvetlen tapasztalatunkból származik.
2. **Konszenzuális valóság:** a tudásunk azon része, melyet azért tekintünk valóságnak, mert azt mondták, az úgy van, és mindenki egyetért ebben.

Két összetevője:

- Társadalmi örökség: a ránk hagyott tudásanyag
- Tekintély szerepe: elhiszük a szaktekintélyek által kijelentett dolgokat.

Earl Babbie (2000)

A társadalmi és tekintélyelvű valóságra igaz, hogy alapul szolgálnak, hogy legyen miből kiindulni, de előfordulhat, hogy rossz kiinduló pontot adnak. Társadalmi tudásunk része, hogy a föld gömbölyű, de amilyen biztosak vagyunk ma ebben, ugyanakkorra hittel állították az emberek régen, hogy a föld lapos. Továbbá a szaktekintélyek is alkothatnak téves elméleteket, mely tévedésekre sokszor csak évekkel később derül fény.

Feladat:

Soroljon fel legalább három-három példát a társadalmi valóságra és a konszenzuális valóságra!

Próbáljon olyan példát keresni a társadalmi valóságra, mely utólag tévesnek bizonyult!

Hozzon hasonló példát a konszenzuális valóságra is!

1.3 A tudományos kutatómunka és a hétköznapi megismerés

A mindennapi életünk során is végzünk megfigyeléseket, kísérletezünk dolgokkal, mégsem mondhatjuk azt, hogy tudományos kutatást végzünk. A kutatónak leglényegesebb tulajdonsága az a szelektáló képesség,

mellyel megkülönbözteti a vizsgált területen a lényeges elemeket a felszíni mozzanatoktól. A szelektáló munka nélkül csak egyszerű tapasztalatszerzésről beszélhetünk.

Könnyebben megértjük a különbséget a tudományos kutatómunka és a hétköznapi megismerés között, ha áttekintjük Earl Babbie (2000) által feltárt azon tevékenységeket, melyek a hétköznapi életünket nagymértékben jellemzik, de súlyos hibának számítanak, ha egy tudós követi el őket.

1.3.1 Pontatlan megfigyelés

Minden megismerés megfigyeléseken alapszik. Előbb a jelenlegi dolgokat kell megvizsgálnunk, csak ezután gondolkozhatunk el azon, miért van így. Viszont megfigyeléseink legtöbbször felületesek. *Feltudja idézni, milyen cipőt viselt az a személy, akivel utoljára beszélt?* Szerintem kevesen tudnának pontos leírást adni. Ennek oka, hogy a megfigyeléseink pontatlanok.

A tudományos megfigyelés ezzel szemben tudatos tevékenység. Ha megfigyelésünkben szerepet kap például az oktatók öltözködése, akkor nem hagyatkozunk arra, feltudja-e idézni a diák a tanár öltözkését, hanem pontosan lejegyzeteljük az öltözkést, vagy készítünk egy fényképet. A mérési segédeszközök használata megvédi a kutatót a pontatlanságtól.

1.3.2 Túláltalánosítás:

Ha az összefüggések keresésekor a korábbi eseteket egy általános összefüggés bizonyítékának vesszük. A túláltalánosítás az időhiány leggyakoribb következménye. Ha nem áll elegendő idő rendelkezésünkre megfelelő mennyiségű megfigyelés, vizsgálat elvégzésére, akkor kevés számú minta alapján vonunk le következtetéseket. Ilyen például ha pár fiatal házaspárt megvizsgálunk miért nem vállalnak gyermeket, és az egész társadalomra vonatkozó következtetéseket vonunk le, vagy ha buszon utazva azt látjuk, hogy a fiatalok nem adják át a helyett az idősebbnek és kijelentjük, a mai fiatalság nem ismeri az udvariasságot.

A tudományos kutatás során védekezni kell az ilyen jellegű hibák ellen, ezért a kutatók előre meghatározott nagy számú mintán végzik el a kísérletet. Egy másik védekezési mód, a vizsgálat replikációja (megismétlése).

1.3.3 Szelektív észlelés

Az egyik leggyakoribb emberi hiba. Felállítunk magunkban egy elképzelést, és aztán csak azokat az eseteket vesszük észre, melyek alátámasztják nézeteinket.

A faji és etnikai előítéletek fennmaradásának ez a leggyakoribb okozója.

A kutató a kutatási tervvel védekezik ez ellen. Előre meghatározza hány megfigyelést fog végezni, és milyen összetétellel. (a vizsgált személyek hány %-a lesz nő, hány %-a lesz például tanár, vagy akár nyugdíjas). És nem tér el a kutatási tervtől. Tehát ha a megvizsgáltak közül az első 10 ember hiába nyilatkozza ugyanazt, akkor sem áll meg a kutató, és vonja le következtetéseit, hanem végig vizsgálja a kutatási tervben megfogalmazott összes személyt.

További védekezés kollégáink kikérdezése, mert más szakértő emberek könnyebben észreveszik hibáinkat, így megóvnak minket a szelektív észlelés hibájától.

1.3.4 Hozzáköltések

Ha megformált véleményünkkel ellentétes dolgokat tapasztalunk, első lépésként nem a következtetéseink érvényességén fogunk elgondolkozni, hanem próbáljuk megmagyarázni a nem várt eseményeket. Ilyenkor mindenképp további vizsgálatok szükségesek.

1.3.5 Illogikus gondolkodások

Az illogikus gondolkodás hibájába akkor esünk, ha a megfigyeléseink ellentmondanak a dolgok természetéről vallott nézeteinknek. Ilyenkor a jól ismert mondás mögé menekülünk: „A kivétel erősíti a szabályt”. Egy kivételnek mindig irányítania kell a kutató figyelmét egy új szabályszerűsésre, vagy egy figyelmen kívül hagyott tényezőre, nem pedig ehhez az ésszerűtlen megállapításhoz vezetni a kutatót.

A statisztikusok szerencsejátékos tévedésnek nevezik azt fajta okoskodást, amikor egy hosszan tartó pechszériában kijelentjük, hogy most már biztosan valami jó fog történni, vagy ennek ellentétét, amikor egy hosszabb kellemes időszakban elkezdünk felkészülni a rosszra, mert biztosak vagyunk benne, hogy most már annak kell következnie. A hétköznapiakban gyakori az ilyen illogikus gondolkodás, de egy kutató nem engedheti ezt meg. Elkerülhető, ha tudatosan érvel a kutató, és megvitatja elképzeléseit kollégáival is.

1.3.6 Elfogultság a megértésben

A körülöttünk zajló dolgokat természetes módon megpróbáljuk értelmezni. Ha elbocsájtanak, vagy nem kapunk meg egy kitüntetést, könnyebb feldolgozni, azzal a magyarázattal, hogy helyettünk olyan embernek kellett a hely, akit jobban kedvel főnökünk. Ritkán valljuk be, hogy mi is tévedtünk, kényelmesebb áldozatként feltüntetni magunkat.

A kutatók is gyakran elkötelezik magukat egy elmélet mellett, rengeteg munkát fektetnek bele, és ha kiderül, hogy mégsem olyan hatékony módszerük, mint ahogy gondolták, könnyen eltérhetnek a tárgyalgosságtól és ragaszkodnak elméletükhöz mindenáron. Ennek elkerülése érdekében fontos, hogy a kutató teljes mértékben elkötelezett legyen a tudomány mellett.

1.3.7 A megismerés időelőtti lezárása

Ha a fenti tévedések bármelyikét elkövetjük, akkor úgy ér véget munkálkodásunk, hogy levonunk egy következtetést, mely egyáltalán nem biztos, hogy helytálló, és mivel megkaptunk egy következtetést abba hagyjuk a vizsgálatokat. Persze egyéb oka is lehet az idő előtti lezárásnak, például megszűnik a kutatást támogató pénzforrás, vagy olyan kényes területre téved a kutató, hogy kénytelen abbahagyni a további munkálatokat. Bármelyik ok is váltja ki az idő előtti lezárást, a következmények azonosak. A vizsgált terület teljes megismerése nélkül kell befejezni a munkát.

Persze nincs általános szabály arra vonatkozóan, mikor kell lezárni egy megismerést. Sőt! „A tudomány alapján véve, véget nem érő vállalkozás, melyben az eredmények folyton módosulnak.... Hiába zárja le egy téma kutatását akár egy teljes tudósnemzedék, a későbbi generáció nagy valószínűséggel újra megvizsgálja a régi elméleteket, melyek közül sokon változtat is.” (Earl Babbie, 2000. 45.p.)

1.3.8 Misztifikáció

Nagyon sok olyan dolog van a világban, melyet nem tudunk megmagyarázni. Több feltevés létezik például arra, miért haltak ki a dinoszauruszok, a pontos választ mégsem tudjuk, mint ahogy azt sem tudjuk, hogy jött létre a világegyetem. Számos dolognak tulajdonítunk természet feletti okot, de ha kijelentjük, hogy megmagyarázhatatlan, akkor nem teszünk mást, mint belesünk az előző hibába idő előtt (a megoldás megtalálása előtt) zárjuk le a kutatást. A misztifikáció ellen véd minket egy tudományos alapelv, mely kimondja: potenciálisan minden megismerhető.

A fenti tévedési lehetőségek minden embert veszélyeztetnek, és mondhatnánk – joggal – a kutató is ember, így természetesen bele eshet ezekbe a hibákba. De ha szem előtt tartjuk, hogy a tudomány tudatos tevékenység és a kutatás során sokkal alaposabb munkát végez kutató, mint a mindennapi életben. Továbbá számol azzal, hogy tévedhet, még pedig úgy, hogy védekezik ellen. Ezek a tényezők egyértelműen megkülönböztetik a hétköznapi megismerést a tudományos kutatástól.

Feladat:

Mondjon példát a hétköznapi megismerés során előforduló hibákra!

1.4 A kutatómunka módszerei

A kutatási módszerek a hipotézisek bizonyítására és azok törvénnyé alakítására szolgálnak.

Hipotézis: egy feltételezés arról, hogy milyenek kellene a dolgoknak a valóságban lenniük, ha elméletünk helyes.

A bizonyításhoz két logikai rendszer által meghatározott utat választhatunk.

1. Induktív logika
2. Deduktív logika

Induktív bizonyítás esetén tapasztalatok során jutunk el a végső következtetéshez, állításunk megfogalmazásához.

Tehát először felfigyelünk valamilyen, a kutatás szempontjából érdekes sajátosságra, további példákkal próbáljuk alátámasztani a szabályszerűségeket, és megfelelő számú vizsgálat után megfogalmazzuk hipotézisünket.

Ez gyakori a tudósok esetén, hogy megfigyelik a társadalmi élet egy aspektusát, és olyan összefüggést igyekeznek benne felfedezni, mely többé-kevésbé egyetemes elvekre utal.

„Észrevettük“, hogy Szókratész halandó. Megfigyelünk számos más embert is. Azt tapasztaljuk, hogy valamennyi megfigyelt ember halandó. Így megfogalmazzuk állításunkat: Minden ember halandó. (Earl Babbie, 2000.)

Deduktív bizonyítás esetén a kiinduló elképzelésünktől, hipotézisünktől indulunk. Vizsgálatokkal, megfigyelésekkel támasztjuk alá (vagy vetjük el) a feltételezésünket.

„Minden ember halandó; Szókratész ember; tehát Szókratész is halandó.” (Earl Babbie, 2000. p. 70.)

1.5. A pedagógiai kutatás tudományos feltételei

Ahhoz, hogy egy kutatást megfeleljen a tudományosság kritériumainak, alábbi feltételek kell, hogy teljesüljenek:

1. Érvényesség (validity) vagy a valódiság
2. Megbízhatóság
3. Tárgyilagosság (objektivitás)

1.5.1 Az érvényesség (validity) vagy a valódiság

Egy kutatás akkor tekinthető érvényesnek, ha a kutatás ténylegesen azt vizsgálja, ami a kutatás tárgya, tükrözi a szóban forgó fogalom valódi jelentését.

Sajnos nagyon sok esetben a tesztek, mérési módszerek nem azt mérik, amit mérni szerettünk volna.

A valódiság vizsgálata során meg kell néznünk, hogy minden szempontot figyelembe vettünk-e, illetve nem vontunk-e be a kutatás tárgyához nem illeszkedő dolgokat.

Ránézésre megállapítható érvényesség: melynek során az empirikus mérésünk érvényességét az határozza meg, mennyire illeszkedik a mérés az emberek fejében a foglommal kapcsolatban kialakult képhez.

A hallgatók óralátogatási szokásait mérhetjük a hallgatók által kitöltött teszttel, vagy akár a tanárokkal készített interjúkkal, vagy megfigyeléssel, de biztosan Ön sem javasolná, hogy

- kérdezzük meg a szülőket, véleményük szerint milyen gyakorisággal látogatja csemetéje az órákat, és ezt fogadjuk el tényként (bár ez is nagyon érdekes kutatási téma, de úgy, hogy összevetjük a valósággal),
- vagy az esti szórakozóhelyek látogatásának gyakorisága alapján vonjuk le a következtetéseket.

Terjedelmi érvényesség: azt veszik figyelembe, hogy az empirikus mérés a szóban forgó fogalom teljes terjedelmét lefedi-e. Azaz nem követünk-e el tartalmi hibát.

Gyermekek olvasási szokásait vizsgálva hiba lenne, ha csak azt vennénk figyelembe, hogy a házinak feladott olvasmányt hányszor olvasta el a tanuló. Ezt a korlátozást kiküszöbölve vizsgálni kell a könyvtárból kihozott könyvek olvasását, illetve az otthon megtalálható mesekönyvek, vagy egyéb jellegű irodalom olvasását is.

Szerkezeti érvényesség: megadja, hogy a kidolgozott mérőeszközünk meghozza-e az elméleti feltételezéseink alapján várt összefüggéseket.

Kutatásunk során több részhipotézist állítunk fel, melyek igazolása elvezet a kiinduló hipotézis bizonyításához. A mérőeszközök összeállítása ezen részhipotézisek tükrében történik. A szerkezeti érvényesség akkor nem teljesül, tehát mérési módszerünk hitelesége megkérdőjelezhető, ha ezek a részhipotézisek nem teljesülnek.

Középiskolás diákok tanulmányi eredményeit vizsgálva feltételezzük, hogy az eredmények összefüggnek a tanulás helyszínével, tehát a kollégisták eredményei jobbak, mint a nem kollégista osztálytársaiké, hiszen tudnak egymástól kérdezni, van tanulásra kijelölt időszak, tanári felügyelet, amely egyben szakmai segítséget is jelent. Ha vizsgálatunk eredménye azt mutatná, hogy a nem kollégisták jobb tanulók, vagy nincs jelentős különbség a két csoportba tartozó tanulók eredménye között, a mérőeszközünk érvényessége kérdőjeleződik meg.

Ismérv szerinti érvényesség: amely egy külső kritériumon alapszik.

Előrejelző érvényességnek is nevezik, ugyanis ha az ismérv szerinti érvényesség teljesül következtetéseket lehet levonni a jövőre nézve, vagy más tényezőkre vonatkozóan.

Ha a középiskola nagy hangsúlyt fektet a nyelvoktatásra, és emelt óraszámban tanultak a diákok nyelvet, valószínűleg sok diák fogja a felvételi idejére megszerezni a nyelvvizsgát és a velejáró plusz pontokat. Esetleg távolabbi előrejelzést is tehetünk: ebben a középiskolában jó lesz a felvételizők-felvettek aránya.

Vannak kérdések, melyek esetén előre jelezhető, hogy alacsonyabb érvényességű válaszokat kapunk. Ilyen esetek például:

- Ha a vizsgált személy nem áll közel a vizsgálat tárgyához, mert nem jártas azon a területen, vagy a vizsgálatban sok a természetellenes tényező, akkor az érvényesség kevésbé fog teljesülni.

- Csökken az érvényesség, ha olyan kérdéseket teszünk fel, melyek nem kapcsolódnak a vizsgálat tárgyához, vagy ha a megkérdezett személy nem a feltett kérdésre válaszol.
- Igyekezzünk kerülni a provokáló kérdéseket, mert ha támadóan teszünk fel egy kérdést, a kikérdezett személyt védekezésre késztetjük, és könnyedén eltérhetünk a tárgytól.
- Ha tényekre kérdezünk rá sokkal nagyobb az érvényesség, mint ha a véleménynek kifejtését kérjük a vizsgálati alanytól.
- A múltra vonatkozó kérdések esetén nagyon sok a torzító tényező (a feledékenység, az időközben megváltozott nézőpontot tükrében másképp látja az eseményeket), ezért a múltra vonatkozó kérdésekre adott válaszok érvényessége kisebb, mint a jelenre vonatkozó kérdésekre adott válaszoké. A jövővel ugyan ez a helyzet: csak elképzelések vannak, nem lehet biztos abban, hogy idővel nem fog-e másképp gondolkodni, ezért a jövőre vonatkozó kérdések válaszainak a legkisebb az érvényessége, még a múlt eseményeitől is bizonytalanabb.

1.5.2. Megbízhatóság

Egy kutatás akkor mondható megbízhatónak, ha a megismételt kutatás ugyanazt az eredményt hozza.

A kutatás során alkalmazott mérőeszköz nem változik. Ennek ellenére nagyon sok esetben nem teljesül a megbízhatóság, ugyanis az eltelt idő, a megváltozott körülmények okozhatnak más eredményeket, és természetesen maga a mérőműszer megválasztása, összeállítása is lehet a hiba forrása.

Készítünk egy felmérést, hová utaznának legszívesebben az emberek. Majd megismételjük a felmérést ugyanazon személyekkel az olimpia évében. Biztos sokkal többen fogják az olimpiát rendező országot említeni, mint az előző felméréskor.

(Még akkor is, jelentős is a növekedés, ha az eredeti felmérésben szerepelt olyan válasz lehetőség is, hogy az olimpiát rendező országba utazna legszívesebben.)

Az érvényességnél összefoglaltunk néhány olyan esetet, melyeknél nagy valószínűséggel csökken az érvényesség. Tegyük ezt meg a megbízhatóság esetén is!

- Ha megváltoznak a vizsgálat körülményei eltérő eredményt fog szolgáltatni az ismételt vizsgálat. Az eltérés nagysága megegyezik a

körülményekben bekövetkezett változás nagyságával. Ez azt is jelenti, hogy azonos szituációban lefolytatott vizsgálatnál azonos (legalábbis nagyon hasonló) eredményeket kell kapnunk.

- Ha az általános körülmények változatlanok, de a vizsgálati alany helyzete megváltozott a vizsgálat szempontjából lényeges tényezőkben, akkor az adatok megbízhatósága sem fog teljesülni.
- Az idő is hatással van a megbízhatóságra: a múlttal kapcsolatos eseményeknél, -mint ahogy már beszéltünk róla- megjelenik egy torzító hatás, ami csökkenti a megbízhatóságot.
- Az eredeti vizsgálat és az ismétlése között eltelt idő is befolyásolja az eredményt. Minél hosszabb a két felmérés közti idő, annál kisebb a megbízhatóság.
- A megbízhatóságot nagymértékben befolyásolja a téma is:
 - Ha a vizsgálati alany kötődik a témához sokkal megbízhatóbb válaszokat fog adni, mintha semleges számára a témakör.
 - Provokatív téma rontja a megbízhatóságot.

A megbízhatóság a tudományos kutatás egyik feltétele, ezért a kutatóknak mindenképp gondoskodniuk kell arról, hogy teljesüljön ez a feltétel. Erre a következő módszerekkel biztosíthatják:

Megismételt mérés: Ha a mérés és a megismétlése között nem történt olyan változás a körülményekben, ami indokolná a megváltozott eredményt, akkor egy megbízható kutatás esetén ugyanazt az eredményt kell kapnunk.

Felezéses módszer: akkor használandó, ha valamilyen előítéletet, hozzáállást, véleményt akarunk felmérni. Ilyenkor készítsünk több kérdést, majd a kiértékelés során a kérdéseket véletlenszerűen két csoportba osztjuk, és egy megbízható kutatás esetén mindkét csoportban ugyanazt az eredményt kell kapnunk.

A cigányokkal kapcsolatban különféle megjegyzéseket hallani. Kérem osztályozza 1-5-ig a következő kijelentéseket.

(1-es amivel nagyon nem ért egyet, 5-ös amivel nagyon egyetért)

1. A cigányokat rá kellene kényszeríteni, hogy ugyanúgy éljenek, mint a többi ember
2. A cigányoknak teljesen el kellene magyarosodniuk
3. Egy cigány és egy nem cigány házassága csak akkor lehet tartós, ha a cigány fél teljes mértékben alkalmazkodik a másikhoz
4. Vannak rendes cigányok, de többsége nem az
5. Bár a cigányok és a nem cigányok között is sok a szegény, a cigányok sokkal kevesebbet tesznek azért, hogy helyzetükön változtassanak
6. A cigányokkal szembeni ellenérzésekről elsősorban a cigányok tehetnek

7. A cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni
 8. A gazdag cigányok támogassák a szegény cigányokat
 9. A cigányok beilleszkedésének akadálya alacsony iskolázottságuk, a szakképzettség hiánya
 10. A cigányok akkor tudnak legjobban beilleszkedni a társadalomba, ha elszórtan élnek, nem pedig zárt közösségben.
 11. A cigányok alapvető problémája abból ered, hogy nincs saját országuk.
- (Életmódkutatás, 2001.)

Bevált mérőeszközök használata: ha volt korábbi hasonló kutatásban a használt mérőeszköz jónak bizonyult, ne változtassunk, használjuk mi is azt a módszert.

Jó tanács! Az hogy már sokan használták ugyanazt a módszert, még nem jelenti azt, hogy jó is. Csak akkor vegyük igénybe, ha tényleg jónak bizonyult.

Dolgozzunk tapasztalt segéderővel: a kérdezőbiztosok, és a válaszokat kódoló hibaforrásként is megjelennek. A válaszadókat nagymértékben befolyásolja, hogyan tesz fel nekik a megválaszolandó kérdést. Hiszen egy kérdésre úgy válaszol a megkérdezett személy, hogy nem értette meg teljes mértékben a kérdést, akkor ha a megismételt mérés során feltesszük neki ugyanazt a kérdést, valószínűleg másképp fogja értelmezni és egészen más választ ad. A kérdező személye az ilyen esetek elkerülése érdekében kulcsfontosságú. Hiszen egy jó kérdezőbiztos a legbonyolultabb kérdést is feltud úgy tenni, hogy egyértelmű legyen mire gondoltak az összeállítók, míg a megfelelő hangsúlyozás elhagyásával, vagy kimondottan rosszul alkalmazásával, egy egyszerű kérdést is fel lehet úgy tenni, hogy összezavarjuk a válaszolót.

Hasonló problémával találkozunk a válaszok kódolása során is. Igaz mindig rögzítettek a kódolás szabályai, de a legtökéletesebb szabályrendszer sincs felkészítve az összes lehetséges válaszra. Ilyenkor a kódolók kreativitásán és ügyességén múlik hogyan oldják meg a helyzetet.

Shakespeare magyar fordításai között is jelentős különbségek vannak, ezért egy bármely fordítás bibliográfiai leírása nem teljes amíg fel nem tüntetjük a fordító nevét is.

A kutatónak gondoskodnia kell arról, hogy a több személy munkájának eredménye egységes legyen. Ennek érdekében, próbáljunk tapasztalt embereket bevonni a munkába, továbbá az első néhány kódolandó anyagot közösen vigyük végig, és beszéljük meg, milyen lehetséges válaszok fordulhatnak még elő, és melyiket hogyan kell kódolni.

1.5.3 Objektivitás vagy tárgyilagosság

Fontos, hogy elfogulatlanok tudjunk maradni. Bár ez nagyon nehéz dolog:

Képzelve magát a következő szituáció kutatójának:

- Jó pár évet áldoz egy kutatásra, publikálja elért eredményeit, majd hamarosan valaki azt állítja tévesek a következtetései, és persze meg is magyarázza, hogy miért.
- Ilyen esetben elfogulatlan tudna maradni? Tehát képes azt mondani: milyen ügyes kutató, én éveket dolgoztam ezen a témán és észre sem vettem az Ő álláspontját, pedig milyen logikus. Vagy elszántan bizonyítja saját igazát, megkérdőjelezve a másik kutató hitelességet, és más hasonló eszközökkel védi álláspontját.

Az ilyen jellegű elfogultságot csak a nagyon erős kutatói elkötelezettség tudja kivédeni, azaz ha nem saját elméleteink mellett kötelezzük el magunkat, hanem a tudomány mellett. Egy a tudomány mellett elkötelezett kutató a fentebb leírt szituációt úgy fogná fel, nagy része volt a probléma megoldásában, a pontot ugyan nem Ő tette fel az „i”-re, de örül, hogy sikerült megoldani a tudományos problémát.

Az erős hit sok esetben nem csak segíti, hanem nehezíti is a kutatást. Ha erősen hiszünk valamiben, - mint ahogy olvashattuk a tudományos kutatómunka és a hétköznapi megismerés közti különbségeknél leírt hibák között - hajlamosak vagyunk úgy feltenni kérdéseinket, úgy megtervezni a kutatást, hogy hipotéziseink igazolódjanak.

Ha valakiről feltételezzük, hogy utál minket, akkor nehéz az illetővel kedvesen viselkedni. Az ellenséges viselkedésünk pedig, idővel eléri, hogy megutáljon bennünket a másik, noha lehet hogy erről kezdetben szó sem volt.

A tárgyilagosság megvalósításának legbiztosabb módszere, ha több kutatóval is elvégeztetjük ugyanazt a kutatást, vagy legalábbis kikérjük a véleményüket.

Önellenőrző kérdések:

- 1) Mit jelent az episztemológia?
- 2) Minek a tudománya a metodika?
- 3) Sorolja fel a társadalomtudomány összetevőit!
- 4) Mivel foglalkozik a társadalomtudomány?
- 5) Mi a különbség a konszenzuális és a tapasztalati valóság között?
- 6) Sorolja fel a hétköznapi megfigyelés során előforduló leggyakoribb hibákat!
- 7) Mi a hipotézis?
- 8) Ismertesse az induktív logika lényegét!
- 9) Mit jelent a terjedelmi érvényesség?
- 10) Mikor mondható egy kutatás megbízhatónak?
- 11) Mikor használható a felezési módszer?

2. A kutatás tervezése

A kurzus célja, hogy felismerje a tudományos kutatás szükségességét, és képessé váljon önállóan egy kutatás megszervezésére, levezetéséhez, eredményeinek értékelésére, valamint a következtetések, általánosítások levonására. Ebben a fejezetben elsajátíthatja a kutatómunka megszervezéséhez szükséges ismereteket, melynek kiindulópontja, hogy milyen célja van a kutatómunkának.

A munkánk első lépéseit az információszerzés határozza meg, ennek sikere a kutatási kérdésünk helyes megfogalmazásában rejlik. A fejezetben bemutatjuk az egyéni kérdés és a tudományos munka kiinduló kérdése közti különbséget, valamint a kutatási problémakör meghatározása után a hipotézis felállítás módját és specialításait.

A lecke tartalma:

2. A kutatás tervezése

2.1. A kutatás tervezése

2.2. A kutatási terv elemei

2.3. Kutatási célok

2.3.1. Felderítés

2.3.2. Leírás

2.3.3. Magyarázat

2.4. A kérdés megfogalmazása

2.4.1. Az egyéni kutatás kérdésfeltevése

2.4.2. A tudományos kutatás

2.5. A kutatás menetének megtervezése

2.6. A hipotézis felállítása

2. A kutatás tervezése

2.1 A kutatás tervezése

A fejezet célja, hogy a kezdő kutató megismerkedjék a különböző kutatási metódusokkal, azok természetével, hogy saját kutatásai folyamán alkalmazni tudja azokat.

A fejezet végén választ kell tudni adni arra a kérdésre, hogy

- Mi a kutatómunka lényege?
- Milyen kutatási módszerek és stratégiák léteznek?

Mint minden munkát az életben, a kutatómunkát is előre meg kell tervezni. Ez nem jelent mást, mint felállítani azt a stratégiát, amit követni fog választott témájának tudományos megismerése folyamán.

2.2 A kutatási terv elemei

- A kutatás céljának, körének, tehát a kutatás tudományos problémájának megállapítása
- A kérdés megfogalmazása
- A kutatás menetének megtervezése
- A hipotézis felállítása (saját elképzelése a témáról)
- Előzetes kutatások feltérképezése (irodalomkutatás)
- Adatgyűjtés
- A rendelkezésre álló adatok elemzése
- Hipotézisének bizonyítása vagy cáfolása
- Következtetések, további kutatás lehetőségének a felvázolása.

2.3 Kutatási célok

A társadalomtudományi kutatások céljai különbözőek lehetnek. Nagyon gyakran nem is egy önálló cél jellemzi a kutatást, hanem komplex célok motiválják a kutatókat. A következőkben megvizsgált kutatási célok a legjellemzőbben előforduló célok:

2.3.1 Felderítés

A felderítő kutatások leggyakrabban egy új jelenség megismerésére irányulnak.

A felderítő kutatás nagyon jól használható azokban az esetekben, ha találkozunk egy problémával, de nem vagyunk benne biztosak, hogy érdemes-e egy kutatást szentelni a megoldására. A felderítő kutatással tájékozódjunk, majd eredményének függvényében döntünk a probléma jövőjéről.

Egy iskolában a szülők nagyon sokat panaszkodnak az egyik tiszteltben álló tanárra, és szeretnék a leváltását elérni. Az igazgató nehéz helyzetben van, hisz a több 10 éve ott lévő kollégájáról van szó. Ez esetben a legpraktikusabb dolog, amit tehet, ha lefolytat egy felderítő kutatást: megvizsgálja a tanulók eredményeit, romlottak-e mióta a szóban forgó tanárhoz kerültek, megkérdezi a kollégák véleményét, megfigyel egy órát. Ezek után képes lesz dönteni arról, kérjen-e szakmai ellenőrzést, szakfelügyeletet kollégájának munkájára vagy csupán a gyerekekkel nem találja meg az összhangot, vagy egyszerűen egy nagyobb szabadságra lenne szüksége a tanárnak.

A felderítő kutatások ritkán oldják meg a felmerülő problémát. A megoldást sejtetik, és segítséget adnak, milyen módszer alkalmazásával tudunk választ kapnia kutatás kérdéseire. Tehát ehhez a kutatáshoz folyamodunk minden olyan esetben, amikor bizonytalanok vagyunk a témát illetően, vagy keresgéljük a megfelelő eljárást, illetve van egy módszerünk, amit még soha sem alkalmaztak, akkor célszerűbb egy felderítő kutatás formájában kipróbálni, ahol kisebb mintán történnek a vizsgálódások, így sokkal költséghatékonyabb módszer kipróbálása.

Még egy esetben használhatjuk a felderítő kutatást: ha a cél kutató saját kíváncsiságának kielégítése.

2.3.2 Leírás

Sok kutatásban a jelenségek, helyzetek pontos leírása a cél. Tulajdonképpen a kutató tükörképet ad a megfigyelt eseményekről.

A népszámlálás az egyik legtipikusabb példája a leíró kutatásoknak. Magyarországon erre 10 évenként kerül sor, és legfőbb jellemzője a teljesség.

Több középiskola és főiskola végez felméréseket, hogy végzett diákjainak hogyan alakult a pályafutása. Ezek a foglalkoztatottságra, fizetésre, elégedettségre vonatkozó vizsgálatok az érettségizettek és diplomások helyzetének leírását szolgálják.

2.3.3 Magyarázat

A kutatások legmagasabb lépcsőfoka a magyarázó kutatás. Célja: az összefüggések feltárása.

Ebben az esetben a kutató magára vállalja az ajánlások elkészítését, azaz a helyzet felmérése után próbál egy magyarázatot, egy megoldás adni a kiinduló kérdésre és meghatározza a továbblépés ütemét.

Magyarországon folyamatosan csökken a népesség. A kutató megvizsgálja a születési és halálozási adatokat, a területenkénti eloszlásukat, esetleg a születési értékeknél figyelembe veszi a szülők társadalmi helyzetét. A leíró kutatás itt érne véget, de a magyarázó kutatás nem áll meg itt, a kutató az adatok tükrében feltárja a népesség csökkenés okait. (Nehéz a lakáshoz jutás, nem mernek elmenni a nők gyes-re, mert félnek, hogy a munkahelyük nem fogadja vissza őket, ez főleg a magánvállalkozásnál dolgozók esetén jelenik meg, egyre idősebben szülnek a nők, mert a képzettség, a karrier egyre fontosabb az életükben). Esetleg változtatási lehetőségeket, és ötleteket is ad. (Lakáshoz jutás könnyítése, törvény szabályozza, hogy gyes után a korábbi munkahely legalább 1 évig kötelesek legyenek alkalmazni a nőket).

A három kutatási cél nem zárja ki egymást, sőt egy komplex kutatás esetén mind három szakasz megtalálható. A kutatás kezdetén, a tájékozódó szakaszban a felderítő kutatással mérik fel a terepet és döntenek a használandó módszerről. Majd következik a felmérés, a tények összegyűjtése, ezt látja el a leíró kutatás. A kutatói munka pedig a legtöbb esetben az összefüggések feltárásával és a követendő út kijelölésével, legalábbis egy fajta változtatási stratégia bemutatásával zárul.

A kutató feladata egy újfajta pszichoterápiás módszer értékelése. A kutatás tartalmazni fog felderítő elemeket - amikor feltérképezi a terápia következményeit. Majd leírja a gyógyulási arányokat, és valószínűleg megmagyarázza az egyes embereknél miért működik jobban ez a terápia, mint másoknál. (Earl Babbie, 114.p.)

2.4 A kérdés megfogalmazása

2.4.1 Az egyéni kutatás kérdésfeltevése

Életünk döntések sorozatából áll. Nap mint nap döntenünk kell kisebb-nagyobb jelentőségű kérdésekben, amelyek valamilyen szinten

befolyásolják további életünket. Ahhoz, hogy bármilyen ügyben dönteni tudjunk, alapos információkra van szükségünk. Ezeket az információkat körültekintéssel fel kell kutatnunk, össze kell gyűjtenünk. Talán nem is vagyunk tudatában mindennek, mégis végezzük ezt a tevékenységet. Kutatjuk, keressük a legmegfelelőbb választ mindennapi életünk kisebb-nagyobb kérdéseire. Jelentős döntés előtt állunk például akkor, ha mondjuk autót szeretnénk vásárolni. Számos kérdésre kell választ keresnünk, mielőtt vásárolunk. A döntéshez információkat kell gyűjtenünk: elolvassuk az autós szaklapokat, kereskedőket keresünk fel, hogy tájékozódjunk kínálatukról, áraikról, szerződési feltételeikről, hitellehetőségekről és így tovább. A döntéshez tehát az információk legszélesebb körét használjuk fel, legyen az írott, elektronikus úton terjesztett, vagy szóbeli információ. Mindenféle kutatás kérdéssel kezdődik. A hétköznapi életben előforduló kutatás, a keresés olyasféle kérdéseket kíván, hogy például

- Melyik autót, bútort, stb. vásárolok meg?
- Mit főzök vacsorára?
- Melyik mozit válasszam, vagy melyik filmet nézzem meg?
- Melyik iskolát válasszam a gyermekem tanulásához?
- Melyik bankot válasszam pénzem legbiztonságosabb és legjövödelmezőbb elhelyezésére?

Ezek a kérdések a személyes kutatás - vagy még helyesebben a személyes keresés - fogalmkörébe tartoznak, de a helyes válasz megtalálásához ezekben az esetekben is körültekintő kutatómunkára van szükség. A keresés eredménye azonban megmarad az egyéni felhasználás szintjén, a keresés mélysége és módszere csupán az egyénre vagy szűkebb környezetére van hatással.

2.4.2 A tudományos kutatás

A mindennapi élet kereséseivel szemben a szakterületi kutatás feltételezi a

- téma mélyebb ismeretét,
- kitekintést a rokon szakterületekre, illetve határtudományokra,
- tájékozottságot a kutatási módszerekben,
- hitelesen bizonyítja (vagy cáfolja) a hipotézisben feltett állításokat és
- az eredményt mások számára is hozzáférhető és ellenőrizhető formában teszi közzé.

A kutatás legnehezebb része annak a kérdésnek vagy kérdéseknek a megfogalmazása, amely(ek)re a kutatás során választ kell adni. Ezek a kérdések jellegüknél fogva kétfélék lehetnek:

- Tényadatokkal megválaszolható kérdések
- Filozófiai kérdések.

A tényadatokkal megválaszolható kérdések egyik típusa, amikor úgy tesz fel a kérdést, hogy arra több jó válasz is adható, attól függően, hogy a kérdést befogadó mit részesít előnyben. Például:

Milyen mélyen fekszik az óceánban a Titanic?

A mélység, mint mértékegység többféle módon is kifejezhető. Megadhatja méterben, láb-ban, inch-ben vagy másféle módon is. Ennek ellenére ez egy egyszerű kérdés, egyetlen, de igazolható tényadatra irányult. Ettől komplexebb kérdés:

Milyen arányban látogatják a megyei könyvtárat a bölcsészhallgatók egy olyan városban, amelynek egyetemén csak most indult bölcsészképzés, az egyetemi könyvtár korábban a műszaki képzésre volt felkészülve.

A válaszban a statisztikai tényező jelentős szerepet fog betölteni, hiszen alátámasztja vagy cáfolja, hogy látogatják-e a könyvtárat a bölcsész-hallgatók azért, hogy felkészüljenek a záróvizsgájukra.

Egy történelmi kutatás egyetlen kérdése szintén lehet rendkívül összetett is:

Milyen gazdasági, társadalmi és politikai tényezők befolyásolták 1870-ben a polgári kor első közigazgatási törvényének a megalkotását?

Társadalmi és politikai tényező egy új polgári réteg gazdasági felemelkedése, amely részt kér a kormányzásból. Gazdasági tényező a kapitalizálódás hatásának vizsgálata.

2.5 A kutatás menetének megtervezése

Amikor témát választ kutatásához, egy valamit tud biztosan, nevezetesen azt a határidőt, amikor be kell nyújtania a kész dolgozatot. Ez meghatározza munkájának időkereteit. A jó időgazdálkodás igen erősen befolyásolhatja a munka minőségét. Mindenfajta kutatás időigényes munka. Hogy az idővel gazdálkodni tudjon, meg kell terveznie a kutatás lépéseit és a felmerülő költségeket. Célszerű egy időtáblát

készíteni, amelyben felvázolja a munka egyes fázisait, a felkeresendő intézményeket, az utazási, szállás és egyéb költségeket, feljegyzni, hogy a kutatáshoz szükségesek-e engedélyek, mert azokat időben be kell szereznie.

Egy lehetséges időtábla részlete:

Határidő	Felkeresendő intézmény	Szükséges-e kutatási engedély	Munka jellege	Költségek	Megjegyzés
1998. 02.15.	-		tudományos kérdés megfogalmazása	-	-
1998. 03.08-03.13.	OSZK Kézirattára	igen	irodalom-kutatás	5.000,-Ft	-
1998. 04.03-04.15.	-	-	kérdőívek összeállítása, ellenőrzése	-	pályázatot benyújtani költségek térítésére
1998. 04.20-04.30.	főiskolai nyomda	igen	kérdőívek sokszorosítása	3.000,-Ft	

2.6 A hipotézis felállítása

Valamiféle elképzelése bizonyára már a téma kiválasztásakor is volt arról, hogy miről fog kutatni. A hipotézis nem más, mint feltételezés, elméleti elképzeléseinek megfogalmazása egy témáról, amit a kutatás során bizonyítani akar. Hogy tovább tudjon lépni, a munkának ebben a szakaszában fel kell vázolnia a jövőendő tartalmat, meg kell fogalmazni ismereteinek jelenlegi állása szerint egy hipotézist, aminek valóságtartalmát majd igazolnia vagy cáfolnia kell. Ez a vázlat hasonlít egy tartalomjegyzékhez, csak attól részletesebb. Ennek a vázlatnak a további sikeres munka érdekében pár fontos kérdést is érintenie kell:

- ki kell jelölnie a téma központi és érintőleges kérdéseit,
- meg kell határoznia a vizsgálandó fogalmak jelentését, valamint
- előzetes elképzelései alapján fel kell vázolnia a követendő kutatási módszert. Alapvetően az előző fejezetben tárgyalt kétféle logikai megközelítésből tekinthet témájára:

- a deduktív és
- az induktív elméletalkotás módján.

Így a kutatási módszere lehet

- megfigyelés,
- kísérlet,
- kérdőíves felmérés (e két módszer alkalmazásakor meg kell határozni azt a mintavételi csoportot, amelyről következtetéseket akar levonni, ugyanakkor azt is meg kell fogalmaznia, hogy milyen céllal),

- mások által összegyűjtött adatok elemzése,
- műelemzés,
- történeti kutatás,
- összehasonlító vizsgálat,
- hatásvizsgálat.

A kutatási módszer függvényében tudja eldönteni, hogy milyen mérési módszert fog alkalmazni.

Feladat:

Tervezze meg, miből fogja fedezni a kutatómunka költségeit, azaz készítsen költségvetést!

I. Személyi kiadások

Adatbevitel	Ft
Egyéb, éspedig:	Ft

II. Dologi kiadások

Utazási költségek	Ft
Szállásköltség	Ft
Papír, írószer	Ft
Mágneslemez	Ft
Számítógép-használat (pl. nyomtatás költsége)	Ft
Beiratkozási- és engedély-díjak	Ft
Sokszorosítás (pl. kérdőíveké)	Ft
Fénymásolás	Ft
Köttetés	Ft
Egyéb kiadás	Ft
Összes kiadás	Ft

A KÖLTSÉGEK FEDEZÉSÉRE BENYÚJTANDÓ PÁLYÁZATOK:

Pályázat kiírója	Benyújtás határideje	Pályázat témája	Tervezett összeg

Önellenőrző kérdések:

- 1) Sorolja fel a kutatási lépéseit!
- 2) Milyen kutatási célokat ismer?
- 3) Az egyes kutatási célok a kutatás mely szakaszában alkalmazhatóak?
- 4) Milyen tényező nélkülözhetetlen a döntéshozatal során?
- 5) A kutatás felvázolása során milyen kérdéseket kell érinteni?
- 6) Milyen kutatási módszereket ismer?

3. Kutatási módszerek

A kutatási módszerek részletes bemutatása található a fejezetben. A részek mindegyike egy-egy módszert ismertet, megadva milyen kiinduló probléma esetén célszerű a használata.

Megtalálhatjuk a módszerek különböző fajtáinak leírását, gyakorlati alkalmazásának feltételeit, és azokat a tényezőket melyek befolyásolják az eredmény sikerét. Gyakorlati példák segítenek a minél tökéletesebb elsajátításban, majd a módszerek előnyeinek és hátrányainak feltüntetésével próbálunk segíteni a megfelelő fajta kiválasztásában.

A lecke tartalma:

3. Kutatási módszerek

3.1 Megfigyelés

- 3.1.1 A tudományos megfigyelés lényeges jegyei
- 3.1.2 Mikor használjuk a megfigyelést?
- 3.1.3 A megfigyelés fajtái, típusai
 - 3.1.3.1 A tematika körülhatároltsága szerint
 - 3.1.3.2 A megfigyelő részvétele szerint
- 3.1.4 Hogyan történjen a kutatás?
- 3.1.5 A kutatás feladata
- 3.1.6 A megfigyelés időtartama
- 3.1.7 Megfigyelési folyamata
 - 3.1.7.1 A megfigyelés előkészítése
 - 3.1.7.2 Megfigyelési technikák

3.2 Vizsgálati módszerek

- 3.2.1 Kérdőív (ankét módszer)
 - 3.2.1.1 Kérdőívvel összegyűjthető információk
- 3.2.2 A kérdőív és a kérdés típusának meghatározása
- 3.2.3 Kérdőív készítés szabályai
- 3.2.4 Az első változat elkészítése
- 3.2.5 Kipróbálás
- 3.2.6 A kérdések felülvizsgálata
- 3.2.7 Végleges kérdőívek megszerkesztése
- 3.2.8 Az adatok feldolgozása
- 3.2.9 Hitelesség

3.3 Interjú

3.3.1 Az interjú fajtái

3.3.2 Interjúban használatos kérdéstípusok

3.3.3 Az interjú lefolyása

3.3.4 Az interjú készítés hibalehetőségei

3.4 Kísérlet

3.4.1 A kísérletek felosztása

3.4.1.1 A független változó jellege szerint

3.4.1.2 A kísérlet felosztása szerkezetük szerint

3.4.1.3 A kísérletek szintér szerinti felosztása

3.4.2 A kísérletek megbízhatósága

3. Kutatási módszerek

Ebben a fejezetben a megfigyelést, mint kutatási módszert ismerhetjük meg. Mivel ez a technika van leginkább jelen mindennapi életünkben fontos ismerni azokat a jegyeket melyek a tudományos munka szintjére emelik tevékenységünket.

A megfigyelésnek illeszkednie kell választott témánkhoz ezért szükséges a megfigyelés fajtáinak bemutatása. Ennél a módszernél nagy hangsúly kerül megfigyelt jelenségek rögzítésének módjára, valamint a megfigyelés lebonyolítására. A fejezetben több technikát talál, melyek közül ki tudja majd választani az Önnek és a kutatási problémának leginkább megfelelőt.

3.1 Megfigyelés

Megfigyelés alatt hosszabb, vagy rövidebb ideig tartó észlelést értünk, amely lehetőséget ad, olyan jelenségek, vagy folyamatok nyomon követésére, amelyek az észlelt objektumban bizonyos hatások eredményeként következnek be.

Ezt nem egy passzív cselekedettként kell értelmeznünk, hanem egy szándékos megfigyelése a valóságnak, abból a célból, hogy le tudjuk írni az eseményeket, dolgokat.

A megfigyelésnek az egyik sajátossága, hogy a vizsgált eseményről teljes képet ad. Nem korlátozódik a vizsgálat az adatgyűjtés szintjére, hanem a folyamatokban megjelenő metakommunikációs jegyeket is figyelembe veszi.

A megfigyelés tárgya lehet egy tevékenység, egy módszer, új eljárás hatékonyságának vizsgálata, vagy a szereplők magatartása. Viszont a megfigyelés nem állhat meg a magatartás külső jegyeinek vizsgálatánál, a belső mechanizmusok megismerése a cél.

A könyvtárban egy olvasó odamegy a könyvtárhoz segítséget kérni. A könyvtár tájékoztató tevékenységét vizsgálva nem kapunk teljes képet, ha annyit nézzünk segített-e a könyvtáros, vagy a végcél fogadjuk el mércének: megtalálta-e a keresett művet az olvasó.

A könyvtáros tájékoztató tevékenységéről akkor kapjuk a legteljesebb képet, ha megfigyeljük a nem verbális összetevőket is. Ha a könyvtáros liberális könyvtárnak megfelelően segítőkészen reagált az olvasó

kérdésre, mosolyogva partnerként kezelte az olvasót, esetleg személyesen is megmutatta, hol találja a keresett művet, akkor valószínűleg elégedetten távozott az olvasó. Ezzel szemben, ha egy konzervatív könyvtáros jellemmel a tájékoztató „hát nem igaz, hogy már megint zavarnak” arckifejezéssel, csupán annyi útba igazítást, adott, hogy „menjen jobbra, majd forduljon balra” és ott a katalógus, amiből megnézheti meg van-e a mű. Lehet hogy így is megtalálta az olvasó azt, amit kereset, mégis legközelebb, ha teheti, valószínű, hogy egy másik könyvtárat választ.

3.1.1 A tudományos megfigyelés lényeges jegyei

Ahhoz, hogy a megfigyelés a tudományosság szintjére emelkedjen, teljesülnie kell az alábbi kritériumoknak:

1. Céltudatosság: ez az a legfontosabb tudományos elvárás. A megfigyelés legtöbb esetben nem egyetlen konkrétan meghatározható célra irányul.

Ha egy tanuló eredménye rohamosan el kezd romlani, a tanár megfigyeli a tanulót. Figyeli a viselkedését, van-e új baráti köre, vagy családi gondokra utaló jel.

A megfigyelése célját nagymértékben meghatározza, hogy a kutatás mely fázisában alkalmazzuk ezt a kutatási technikát.

A megfigyelést alkalmazhatjuk a:

A kutatási probléma meghatározására: melynek során a megfigyelés eredményeként határozódik meg a cél.

Egy gimnázium egyik első osztálya kitűnik a többi közül sportteljesítményükben. Új tanáruk is van, ezért nem tudjuk, hogy a kimagasló eredmények oka abban rejlik, hogy az osztályba került tanulók között több a tehetséges sportoló, vagy az átlagosnál többen jöttek testnevelés specializációjú általános iskolából, vagy az új tanár tud hatékonyabb kapcsolatot kialakítani a gyerekekkel, esetleg egy olyan módszert használ, mely eredményesebb az eddigieknél.

A hipotézis felállítására: ha tisztában vagyunk a kutatási problémával, de az összefüggések felállításához még nincs elegendő információnk, a megfigyelés alkalmazásával birtokába juthatunk.

Az előző megfigyelésünkben arra a következtetésre jutunk, hogy a tanulók általános iskolai sportteljesítménye nem tér el az átlagtól, nem is a tanár személyisége okozza a magasabb eredményt, és nincs szó új módszerről sem. Viszont a gyerekek az órák nagyobb hányadában vannak a kinti sportpályán, mint a tornateremben. További megfigyeléseket végzünk, hogy pontosítsuk a szabadtéri órák csak az egyes tevékenységekre vannak jó hatással (pl.: a labdajátékra), vagy a gyerekek ennek hatására nagyobb kedvet éreznek a sporthoz és ezért van a teljesítmény javulás.

A megfigyelési szempontok megjelölésére: ez esetben a kutató egy előzetes megfigyeléssel állapítja meg, hogy a teljes mintán lebonyolított megfigyelés mely szempontok alapján történjen.

Dönteni kell, hogy csak a tanulók eredményeit vizsgáljuk, vagy vegyük figyelembe az óra légkörét, a délutáni edzések látogatottságát is stb.

Adatgyűjtésre: Ennek során a cél nagy mennyiségű adatmegszerzése, melynek alapja a megfigyelendő kategóriák és egységeinek felállítása. Ez esetben a feldolgozást szemelőt tartva, olyan kategóriákat kell felállítani a kutatónak, melyek alapján a statisztikai elemezést, a következtetés levonásokat meg lehet tenni.

Meg kell határozni, hogy ha vizsgálatunk, pl. az óra légkört vizsgálja, akkor mely adatokat fogjuk feljegyezni.

2. Tervszerűség és rendszeresség:

A megfigyelés nem lehet egy véletlenül alapuló tevékenység. Persze előfordulhat, hogy egy véletlenül adódó szituáció kelti fel az érdeklődésünket, adja a kiinduló ötletet, de ha igazolni akarjuk feltételezésünket, akkor a megfigyelési tevékenység már tudatosan történik. Eldöntjük mely jellemzőkre fogunk figyelni, hogyan történik az események rögzítése, mi lesz a rögzített egység. (Mint ahogy az előző példában végig követhetjük a folyamatot.) Tehát a megfigyelés tervszerű tevékenység, és ezt a tervet rögzíteni is célszerű egy megfigyelési terv elkészítésével.

A megfigyelés általában nem egy-egy alkalomból álló tevékenység, hanem egy rendszeres tudományos munka. Vannak esetek, amikor kisebb számú megfigyelés is elegendő, például ha a megfigyelést a kutatás kezdeti szakaszában használjuk, azaz a kutatási cél meghatározásához, vagy a hipotézis pontos megfogalmazásához. Viszont ha a megfigyelést adatgyűjtés céljából használjuk, akkor a következtetések levonásához megfelelő számú megfigyelés elvégzése szükséges.

3. Objektivitás:

A tananyag elején több példát is olvashatunk, mi különbözteti meg a kutató munkáját a hétköznapi megfigyelésektől. Talán a legnehezebben megvalósítható összetevő, hogy a kutató nem lehet elfogult. Ha hitelesen akar dolgozni, a valóságot objektíven kell tükröznie. Munkája legyen tényszerű, és a kutatás tárgyának megfelelő. Ennek megvalósításában segítséget nyújtanak a megfigyelési technikák, és technikai eszközök. Az objektivitás feltétele a megfigyelő megfelelő képzettsége, és előítéletmentesége. Az adatok helyes értelmezése során szintén fontos, hogy teljesüljön az objektivitás.

Feladat:

Döntse el alkalmazná-e a megfigyeléses módszert az alábbi esetekben!

- Szeretnénk megtudni az okát, annak, hogy egy tanuló miért illeszkedik be nehezen az osztályba.
- Szeretnénk a tanulók olvasási szokásait vizsgálni.
- Szeretnénk tudni, mennyire elégedettek a főiskolai hallgatók a hallgatói szervezettekkel.
- A főiskola hallgatók óra látogatási szokásaiból szeretnénk következtetéseket levonni.

3.1.2 Mikor használjuk a megfigyelést?

A megfigyelés lehet,

- a kutatás kizárólagos módszere
- fő módszer, melyet az adatgyűjtés más módszerei egészítenek ki.
- más módszerekkel végzett kutatások kiegészítő módszere.

3.1.3 A megfigyelés fajtái, típusai

3.1.3.1 A tematika körülhatároltsága szerint

Kötetlen: Ha a kutatási probléma, vagy a hipotézis pontosítása céljából használjuk a megfigyelést, általában nem áll rendelkezésünkre egy kiforrott szempontsor. Tehát a kutatás kezdeti szakaszában gyakran kötetlen megfigyelést alkalmaz a kutató. A kötetlenség alatt persze nem szó hétköznapi életben vett jelentését értjük, ugyanis a megfigyelés sok szempontból körülhatárolt. Adott a téma, a szemléletmód, sőt sok esetben egy előzetes szempontsor is, de a kutató éber marad, és minden apró részletet rögzít, mert ebben a szakaszban még nem tudja pontosan a későbbiekben melyiknek lesz jelentősége.

A kötetlen megfigyelés eredménye sokszor nagyon hasznos a tudomány szempontjából.

Kötött: Előre meghatározott szempont szerint történik a megfigyelés.

3.1.3.2 A megfigyelő részvétele szerint:

A megfigyelő nincs jelen: Ez esetben technikai eszközök helyettesítik a kutatók, aki személyesen nem vesz részt a megfigyelésben.

Egy videokamerát állítunk az osztályteremben, majd a kutató elhagyja a termet.

A megfigyelő személyesen jelen van: Munkája lehet

- *Passzív szemlélődés:* A megfigyelő alkalmanként van jelen, amikor rögzíti tapasztalatait, de nem válik aktív résztvevőjévé a folyamatnak. A módszer előnye, hogy a kutató így objektíven képes szemlélni az eseményeket, viszont kevésbé valóság-hű, mintha a megszokott személy végezné a megfigyelést
- *Aktív részvétel:* a megfigyelő aktív részesévé válik az események, így belülről az okokat, indíttatásokat is megértve alapos megismerésre van lehetősége. Viszont az aktív megfigyelés során nehéz objektíven szemlélni az eseményeket.

Végezzük el egy osztály megfigyelését!

Ha egy külső személy a megfigyelő: módja van a gyerekek alapos vizsgálatára, sőt a pedagógus munkájára is kiterjedhet a figyelme, viszont jelenléte megzavarja az osztály szokott rendjét, így nem fog olyan valóság-hű eredményeket elérni mint, ha az osztályfőnök végezné a kísérletet.

Ha az osztályfőnök végzi a kísérletet, aki elfogult a gyerekekkel, nehezen fog tudni objektív képet alkotni az osztály munkájáról, akaratán kívül befolyásolja a csoport viselkedését (könnyebb kérdéseket tesz fel, vagy másképp teszi fel a kérdéseket, segítő stílusban), ezenkívül tanítás közben nehéz a megfigyelő szerepét is ellátnia, és a megfigyelt események rögzítése sem történhet meg azonnal, csak az óra végén, de így lényeges jegyek kimaradhatnak.

3.1.4 Hogyan történjen a kutatás?

Minden megfigyelés komoly kutatásmethodikai kérdést vet fel: a megfigyelt személy tudjon-e arról, hogy megfigyelés alatt áll, vagy sem. Ennek megfelelően a megfigyelés történhet:

- Nyíltan
- Leplezetten

Nyílt megfigyelés esetén a megfigyelt személyeket beavatjuk, kérjük engedélyüket a megfigyelésre. Etikailag ez módszer a helyes, de ha valaki tudja, hogy figyelik, másként fog viselkedni, próbál megfelelni az elvárásoknak. (Az általa képzelt elvárásoknak). Ez esetben, pedig lényegét veszíti a vizsgálat, mert a természetes viselkedés megfigyelésére nem lesz lehetőségünk.

Leplezett megfigyelés során a vizsgált személyek nincsenek beavatva, hozzájárulásuk nélkül történik a megfigyelésük. Ez komoly etikai gondokat vethet fel, viszont alkalmazásával a valóság vizsgálatára van lehetőségünk.

Egy könyvtárban az olvasók könyvtár látogatási szokásaikra vagyunk kíváncsiak. Beavassuk-e az olvasókat, ha beavatjuk, valószínűleg nem azokat a könyveket fogja levenni a polcról, ami igazán érdekli, hanem azokat, melyeket illő lenne olvasnia az Ő társadalmi helyzetében, véleménye szerint. Ha nem avatjuk be az olvasót, akkor a megfigyelt eseményeket nincs jogunk felhasználni, ellenkező esetben be is perelhetnek minket.

Megoldás (?)

1. Alkalmazzuk a nyílt megfigyelést, kérjük a megfigyelt személy hozzájárulását, de ne kezdjük el a megfigyelést az engedély kitöltésekor, hanem várjunk pár hónapot. Kezdetben a vizsgálati alany természetes ellenes fog viselkedni, mert azt hiszi figyelik, pár hónap múlva viszont már rég elfelejtette az egészet, és visszatér a természetes viselkedés módjához, és mi ekkor kezdjük el a megfigyelést.
2. Alkalmazzuk a leplezetlen megfigyelést, de a vizsgálat végén kérjük írásos engedélyét a megfigyelt személynek, kihangsúlyozva a vizsgálat célját, és a felhasználás során az anonimitást. Ha pedig nem sikerül megszereznünk a személy engedélyét, ne használjuk fel az anyagát.

3.1.5 A kutatás feladata

Kauzális megfigyelés: az esetek sokoldalú és alapos vizsgálatát valósítja meg. Nem csak adatokat gyűjt, hanem ok-okozati következtetések felállítását is megcélozza.

A televízióban sugárzott erőszakos cselekményű mesék hatására nő az agresszív viselkedés már általános iskolás korban. Megfigyeléssel próbáljuk igazolni (vagy cáfolni) ezt a hipotézist, de nem állunk meg a gyerekek megfigyelésénél, hanem próbálunk következtetést levonni van-e, lesz-e ez hatással a bűncselekmények számának, vagy akár a válások számának növekedésére.

Genetikus módszer: akkor használjuk, ha egy jelenséget fejlődése közben akarunk vizsgálni, figyelemmel követni a változásokat és annak okait.

Genetikus módszer ajánlott, ha a rossz anyagi helyzettel rendelkező családokból származó gyerekek tanulmányait szeretnénk vizsgálni. Vagy ha általánosan szeretnénk megállapítást tenni a szülők anyagi helyzete és a gyerek tanulmányi eredménye, vagy érdeklődési köre közti összefüggésekre.

Összehasonlító módszer: akkor használjuk, ha két vagy több jelenség viszonyát vizsgáljuk.

3.1.6 A megfigyelés időtartama

Az időtartam meghatározása nagymértékben függ a vizsgálat tárgyától. Tarthat rövidebb, hosszabb ideig is.

Ha rövidebb ideig tartó megfigyelést végzünk, nem okoz gondot az események rögzítése, viszont ha fél évig-évig is eltart egy megfigyelés, akkor nem szükséges mindent teljes részletességgel lejegyezni. Ilyenkor használhatjuk a következő módszereket:

- **Magatartási naplók:** amelyekben csak a meghatározó, tipikus vagy esetleges megnyilvánulásokat rögzítjük.
- **Időszakos összefoglalások:** során nem folyamatosan rögzítjük a viselkedési jegyeket, hanem egy határozott időszak végén írja le a kutató általános benyomásait.
- **Kiszakított időminták:** akkor kerülnek alkalmazásra, ha hosszabb időn keresztül alapos megfigyelést kell végeznünk, de elegendő megadott időnként mintát venni, nem szükséges a folyamatos jelenlétünk.

3.1.7 Megfigyelési folyamata

3.1.7.1 A megfigyelés előkészítése

A megfigyelés során is be kell tartani a kutatás menetét!

1. Cél meghatározása: az első lépés minden esetben a megfigyelés céljának meghatározása. A cél többféle lehet, attól függően a kutatás mely fázisában használjuk. (Lásd. A tudományos megfigyelés lényeges jegyei)

2. Operacionalizálás: során alakítjuk ki a tanulmányozandó dolog mérésének lépéseit.

A vizsgálatunk hipotézise: a nők optimistábbak, mint a férfiak. Hogyan lehet ezt mérni?

Állítson össze egy csoportot, melyben mindkét nem képviselteti magát.

- Kérdezze őket lakás helyzetükről és arról, milyen fejlesztéseket szeretnének megvalósítani és mennyi időn belül. A válaszokat kódolja át az alapján, hogy mennyi pénz kell ahhoz a fejlesztéshez, majd az eredményt viszonyítsa a megadott időhöz.
- Meséljen nekik egy történetet, melynek a végét nyitottan hagyja és egészítsék ki ők a történetet. A pozitív és negatív befejezést számolja.
- Ha a megfigyelt férfiak és nők száma nem egyenlő, mindig százalékos értékeket használjon.

3. Megfigyelési technika kiválasztása: Minden esetben a vizsgálat határozza meg a módszert. Léteznek elfogadott módszerek, keressünk egy nekünk megfelelőt, majd ha szükséges formáljuk át a mi vizsgálatunknak megfelelően. Döntsünk az alkalmazandó technikai eszközökről is.

4. Rögzítés: teljesség elvének betartására kell törekedni, ezért ha szükséges alkalmazzunk több megfigyelőt, vagy technikai eszközökkel segítsük a rögzítést.

5. Ellenőrzés: ha kategória-rendszert használtunk a rögzítéshez, ellenőrizni kell, hogy a vizsgált eseményben előforduló estek mindegyike besorolható valamely kategóriába.

3.1.7.2 Megfigyelési technikák

A megfigyelési technikák olyan eljárások melyek alkalmazásával lehetőség nyílik a megfigyelés tárgyának a rögzítésére, a lényegi részek kiemelésére.

A megfigyelés történhet:

1. Kódolás nélkül
2. Kódolással

Kódolás nélkül történő rögzítés

Naplók, feljegyzések

Használatukkal folyamatában tudjuk rögzíteni valakinek a viselkedését, fejlődési folyamatát.

A *naplót* maga a vizsgálati alany készíti. Az ilyen naplók sokkal szubjektívebbek, de éppen ezért sok olyan információt tartalmaz, melyet egy külső megfigyelő nem vehet észre, illetve amiknek csak a vizsgálati alany tulajdonít jelentőséget. Azonban ezeknek a naplóknak az értelmezése egy kívülálló számára sok esetben nehézkes.

Teljes jegyzőkönyvezés

A teljes jegyzőkönyv készítése során a megfigyelő igyekszik az összes verbális és nem-verbális megnyilvánulást rögzíteni. A módszer előnye, hogy akkor is használható, ha előre nem lehet tudni, hogy a vizsgálat szempontjából mi lesz a fontos.

A teljes jegyzőkönyvvezetést a kor technikai vívmányai nagymértékben elősegítik. Régen gyorsírással (és több megfigyelő alkalmazásával) valósították meg a teljességet, ma egy diktafon, vagy egy videokamera használata biztosítja a teljességet.

Szelektív jegyzőkönyvezés

Ha jól körülhatárolt a megfigyelandő folyamat, és rendelkezünk a megfigyelési szempontokkal elegendő a szelektív jegyzőkönyv használata, melynek elkészítése során a kutató kiválasztja a jelenség egy motívumát, és csak arra koncentrál. Viszont a vizsgált szemponthoz kapcsolódó összes jelenséget rögzíti. A módszer előnye, hogy egy megfigyelővel is megoldható, viszont ez esetben a kutató lemond arról a lehetőségről, hogy később más összefüggés környezetben elemezze a megfigyelt jelenséget.

A szelektív jegyzőkönyvezést több kutató elutasítja, mert alkalmazásával a megfigyelő könnyen a szelektív észlelés hibájába eshet. Tehát csak azokat a cselekvéseket rögzíti, melyek alátámasztják saját hipotézisét.

Kódolással történő rögzítés

A fentebb említett kategóriák mindegyike, függetlenül attól milyen technikával oldja meg a rögzítést, az elhangzott és látott események egészét próbálja visszaadni természetes nyelvi kifejezésekkel.

A kutatás végző célja – a statisztikai elemzés alapján – helyes következtetések levonása. A statisztikai elemzéshez pedig, a megfigyelt eseményeket absztrahálni kell. Így a fenti módszerrel elkészített megfigyeléseket is utólag valamilyen szempont szerint absztrahálják. Ennek legjobb módja a kategóriákba sorolás. A kódolással történő rögzítés során a kategóriákba sorolás már a megfigyelés alatt megtörténik.

Ha előre definiáljuk a kategóriákat, csökkenthetjük a szubjektivitás esélyét. A kategóriák elkészítése vagy előzetes ismereteink alapján, vagy informatív megfigyelés alapján, vagy más kutatók által már lebonyolított megfigyelés kategóriáit felhasználva történhet.

Az alábbi két rendszerről beszélhetünk, annak megfelelően, hogy az egyes osztályokba sorolt jelenségeket hogyan rögzítjük:

1. Becslési skálával történő megfigyelés
2. Kategória-rendszer
3. Jelrendszer

Becslési skálával történő megfigyelés

Alapja egy a vizsgált jelenséghez készített skála, melynek két végén a két szélsőséges, a pozitív és negatív állapot található. A két ellentétes minősítés közti intervallumot páratlan számú egységre osztjuk, és megadjuk a hozzá tartozó viselkedési fokozatot. Használata során az események befejeződése után érdemes megalkotni ítéletünket.

Előnye:

Kezelése egyszerű és könnyen elsajátítható. Használatával a vizsgált jelenségről egy globális ítélethez jutunk, nem veszünk el a részletekben.

Számadatokat használva, átalakítás, kódolás nélkül, közvetlenül alkalmas statisztikai feldolgozásra.

Hátránya:

A részletek hiánya miatt, nem rekonstruálható a jelenség. Alkalmazása során nagy a szubjektivitás lehetősége, amit tovább ront az a torzító tényező, hogy nem azonnal történik a rögzítés, hanem csak később fogalmazza meg az ítéletet a megfigyelő.

Kategória-rendszer

A megfigyelést a magatartás egy aspektusára korlátozzuk, és meghatározzunk véges számú kategóriát úgy, hogy az adott magatartás minden előfordulási formája pontosan egy kategóriába besorolható legyen.

A kategória-rendszer létrehozásához a megfigyelendő terület alapos ismerete szükséges, ezért ha nem rendelkezünk elegendő ismerettel, kezdetben ne ezt a technikát használjuk. Más módszerekkel, pl. teljes jegyzőkönyvezéssel térképezzük fel a területet, majd a megfelelő ismeretek birtokában készítsük el a kategóriákat. Ezután a nagy számú adatgyűjtéshez már használhatjuk a kategória-rendszert, hiszen ennek a módszernek az eredményét könnyű feldolgozni.

Kategória létrehozás szabályai:

- A kategóriák legyenek pontosan körülhatároltak, könnyű legyen eldönteni a megfigyelés során mely megnyilvánulás, melyik kategóriába tartozik.
- A kategóriák legyenek izoláltak, azaz ne legyen átfedés a kategóriák között. Nem fordulhat elő, hogy egy megnyilvánulás több kategóriába is beletartozhasson.
- A kategóriák száma ne legyen túl nagy. 30-35 kategória fölé ne menjünk, mert a megfigyelő nem fogja tudni őket. A könnyebb kezelhetőség kedvéért, létrehozhatunk átfogó kategóriákat és azokhoz tartozó alkategóriákat, de ezek együttes száma se lépje túl az előbb említett korlátot.
- A feljegyzendő egység vagy természetes egység legyen, vagy egy rövid időegység.
- Az elkészített kategória rendszert ki kell próbálni. Fontos, képes-e a megfigyelő a kitöltésére, és tartalmazza-e a megfigyelt esemény minden előfordulási módját. Ha eredményként a viselkedések több mint 5%-a nem írható le rendszerünkkel, akkor nem használhatjuk a kategória-rendszert.

Nézzünk meg egy kategória-rendszert, mely a tanulók munkához való viszonyának megfigyelésére szolgáló megfigyelési lap.

A tanuló neve	Bejön az órára, munkára kész	Követi az utasításokat	Dolgozik óra alatt	Elvégzi a kapott feladatot	Csinálja írásbeli feladatát	Felkészül az óra megvitalásra	Egyéb
A							
B							
C							

„Az első kategóriába a következő szinteknek megfelelően írhatunk 1-est, 2-est, vagy 3-ast:

1. Felszerelését magával hozza, helyét gyorsan elfoglalja, rögtön figyel.
2. Rendszerint elhozza felszerelését, alkalmanként csak figyelmeztetésre foglalja el helyét, gyakran kell szólni, hogy figyeljen.
3. Ritkán hozza el felszerelését, hosszas sürgetésre foglalja el helyét, ritkán figyel.

Minden kategória számára hasonló intenzitású skálát dolgoznak ki.“
(A pedagógiai kutatás módszerei, 1977. p.49.)

Jelrendszer

A jelrendszeres rögzítés célja nem a teljes folyamat regisztrálása-szemben a kategória-rendszerrel-, hanem csupán bizonyos tevékenységek rögzítése. Ehhez előre megadott motívumrendszert használ, mely tartalmazza az összes bekövetkező jelenség leírására szolgáló szimbólumokat. Sok esetben azt mutatja meg a feljegyzés, hogy melyik esemény hányszor következett be.

Egy író-olvasó találkozó légkörét vizsgáljuk: Alkalmazzuk a következő jelrendszert:

- 1: Ha az író az életéről beszél, 2: Ha az író a megjelent műveiről beszél,
3: Ha az író a jövőben kiadásra kerülő műveiről beszél

11: Ha az olvasók az életéről kérdeznek 12: Ha az olvasók a megjelent műveiről kérdeznek 13: Ha az olvasók a jövőben kiadásra kerülő műveiről kérdeznek

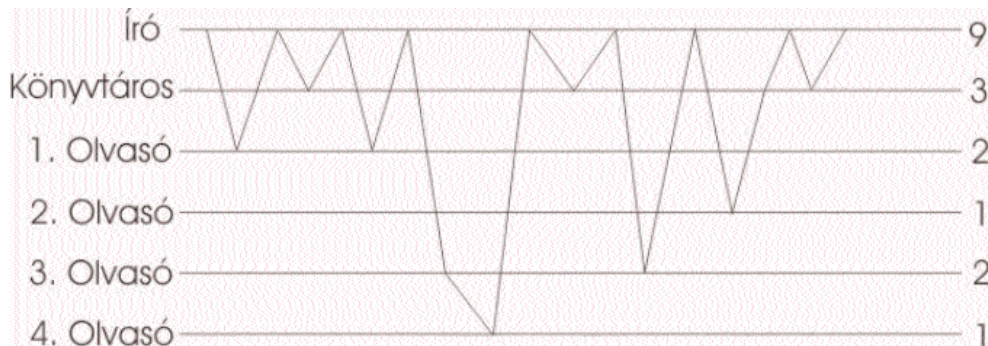
10: Ha az író válaszol a kérdésre, 20: Ha az író figyelmem kívül hagyja a kérdést, 30: Ha az író válaszol, de nem a kérdésre.

Ez alapján az események rögzítése az első 10 percben: 1 - 2 - 11 - 10 - 1 - 11 - 20 - 12 - 10 - 2

Az így kapott adatok könnyen feldolgozhatók, számíthatunk gyakoriságot, arányokat adhatunk meg. (A fent leírt példában meghatározható, min volt a hangsúly a beszélgetés során -az író életén, a művein-, milyen aktívak voltak az olvasók, hány kérdést hagyott megválaszolatlanul az író stb.)

A jelrendszeres rögzítés történhet **grafikus módszerrel**:

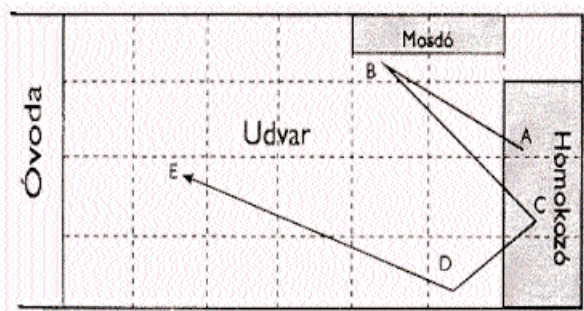
Ha a célunk a bekövetkezett események rögzítésén túl, a kommunikáció alakulásának követése is. Pl. egy csoporton belüli kommunikációs szokásokat tudjuk leírni a használatával.

Nézzük meg az író-olvasó találkozón a beszélgetés alakulását.

Aktogram: az egyén vagy csoport mozgásának megfigyelésére szolgáló grafikus módszer.

Egy óvodás gyermek mozgásának követése: (Cserné, p.47.)

- A- játszik társával
- B- a mosdóba megy
- C- visszatér a mosdóból, lerombolja a társa homokvárát, aki fejbe vágja
- D- sír egyedül
- E- másik társakhoz megy, akik labdázhatnak.

Kronogram: A cselekvések időtartamának rögzítésére szolgáló módszer.

Alapja egy táblázatban, melynek oszlopaiban viselkedési minták találhatók, melyeket A,B,C,D...-vel jelölünk; soraiban pedig kicsiny időtartamok.

Kategória-rendszer vagy jelrendszer ?

Különbség

- A kategória rendszer minden megnyilvánulást rögzít, a jelrendszer csak bizonyosakat.
- Ha egy aspektusból vizsgáljuk az eseményeket, alkalmazzunk kategória-rendszert, ha megfigyelés több szempontú, akkor jelrendszert.
- A jelrendszer esetében, ha sokáig nem történik semmi, dekoncentráltáshoz vezet, ezzel szemben kategória-rendszer esetén mindig kell rögzítenünk valamit, így nem jellemző a figyelem lankadás.

Feltétel

Az események megfogalmazása során a kategória-rendszerrel és a jelrendszerrel is, be kell tartani, hogy a rögzítendő üzenet legyen:

- Jelen idejű
- Pozitív előfordulást fejezzen ki
- Egyes számú
- Meghatározott legyen, mit értünk az adott jelenség alatt.

A tanulók nem jelentkeztek az órán. (Ne ez legyen a kategóriánk, hanem azt rögzítsük, hogy) → A tanuló jelentkezik az órán.

A megfigyelés tényezői és hatásuk a megfigyelésre

Megfigyelő személye

A megfigyelés eredményességét lényeges mértékben meghatározza a megfigyelő személyisége. Nem mindenki jó megfigyelő. Vannak olyan pillanatok, amikor egyszerre több csatornán keresztül érkeznek az információk, és ezek mindegyikét érzékelnie kell a megfigyelőnek. Továbbá a megfigyelés több attól, mint hogy leírjuk, mit látunk éppen; meg kell tudni különböztetni a tényeket a hozzáadott jelentéstől. Ezt a tudományos terv alapján kell elvégeznünk. A megfigyelőnek nem csupán a látott dolgokat kell észlelnie, hanem fel kell ismernie az események mögötti ok-okozati összefüggéseket is, a hallott dolgoknak sok esetben teljesen más jelentést ad, ha a gesztust, non-verbális összetevőket és a környezetet is figyelembe vesszük. Ehhez jó értelmi képességű emberekre van szükség.

A megfigyelővel szembeni elvárások nem érnek itt véget: a megfigyelő legyen:

- Intelligens:

A látott dolgokat könnyen összefüggésbe kell hoznia a kutatás tárgyával.

Képes legyen összefoglalni a különböző véleményeket.

- Kreatív:

nem elég ha hűen leírja a tapasztalt dolgokat, fel kell tárnia a mögöttes jelentést.

Ha szükséges képes új szempontokat bevezetni a megfigyelés során.

- Objektív

Érzelmileg befolyásolt helyzetben is maradjon semleges, objektív.

Persze az eredmény függ a megfigyelő előzetes tapasztalataitól és tapasztaltságától is. Hozzá kell szokni, hogy az eseményekkel egy időben jegyzeteljen, de figyelme kövesse a változásokat is. Meg kell tanulnia elvegyülni a vizsgált környezetben, hogy személye minél kevésbé váljon zavaró tényezővé. Viszont előítéletei, érdeklődési köre, elvárásai nagymértékben meghatározzák a megfigyelés eredményét.

A megfigyelés technikai eszközei

A technika rohamos fejlődése lehetővé teszi az egyre összetettebb megfigyelések lebonyolítását. Régebben gyorsírókat, diktafonokat használtak az események rögzítésére, de ezeket az eszközöket felváltja a videókamera. Némely esetben még ma is elegendő egy fényképezőgép, vagy diktafon, de ha a megfigyelésünk a teljes szituációra vonatkozik, célszerű beszerezni a felvétel idejére egy videokamerát. A videófelvetelek ugyanis megvalósítják a teljességet, nem fordulhat elő, hogy valami elkerüli a megfigyelő figyelmét. Alkalmazása során nem szükséges az operátor jelenléte, főleg ha van lehetőségünk több videokamerát is használni, mert ha például egy osztály munkáját szeretnénk megfigyelni, lényeges lehet mit ír a tanár a táblára, és az is hogyan viselkednek közben a tanulók. Az ilyen esetekben egy kamerával vegyük a tanár munkáját, egy kamerát állítsunk be az osztály felvételére. A videófelvétel további előnye, objektíven ad képet az eseményekről, és a megfigyelőknek lehetősége van az utólagos alapos elemzésre. Persze a hátrányokat is meg kell említeni, videokamerák beállításával a természetes viselkedésüket megváltoztatják az emberek, így nem kapunk valóság-hű képet. Ezt a hátrányt kiküszöbölhetjük rejtett kamerás felvételek elkészítésével.

A szituáció

A szituáció lehet:

- *természetes*: amikor a szituáció magától adódik. Ekkor sok a véletlen elem a szituációban ezért a megfigyelőnek képesnek kell lennie gyorsan reagálni az eseményekre. A természetes szituációknál mindig a jelent látjuk és nem ismerjük a múltat, ami nehezíti az események összefüggéseikkel

együtt történő értelmezését. Ezért fontos az alapos jegyzetelés, hogy az utólagos elemzés során minél teljesebb kép álljon rendelkezésünkre.

- *Mesterséges*: a szituációt maga a kutató idézi elő. Ezzel egy kiszámítható, könnyen rögzíthető eseménnyel állunk szembe, de a természetesség hiánya csökkenti a megfigyelhető jelenségek körét.

A megfigyelés előnyei

- Lehetővé teszi a természetes szituációban történő megfigyelést
- Egy jelenség különböző változatainak tanulmányozásához ez a legjobb módszer
- A jelenséget a spontán történéssel egy időben rögzítjük, így nem befolyásolják torzító hatások.
- Lehetőséget ad olyan tények rögzítésére, amelyre más módszerek használatával nem kapnánk információt, mert a vizsgálati alany nem gondol az adott válaszra sem az interjú alkalmával, sem a kérdőívnél.
- Nem csak az eredményre szolgáltat adatokat, hanem a folyamatok, változások is figyelembe vehetők az elemzés során.
- A kutatás különböző szakaszaiban használható.

A megfigyelés hátrányai

- Időigényes és drága. Hiszen előfordulhat, hogy a megfigyelni kívánt esemény nem következik be az első megfigyelés alkalmával, ezért gyakran többszöri megfigyelés szükséges.
- Kellően nagy számú megfigyelés elérése fáradtságos munka.
- Akit megfigyelnek (tanár, könyvtáros) idegenkednek tőle. Ha a tanárt, könyvtárost érdekelté tesszük a megfigyelés lefolytatásában (anyagilag, erkölcsileg), csökkenthető ez a hatás. Vagy ha meggyőzzük őket, a kutatás fontosságáról, biztosítjuk anonimitásukat megszüntethető az idegenkedés.
- A megfigyelő jelenléte megzavarja a tipikus szituációt, megváltoztatva annak természetességét. Ez a hatás oldható, ha a többszöri megfigyeléssel, mert a vizsgált csoport lassan hozzá szokik a megfigyelő jelenlétéhez. Vagy ha olyan csoportot választunk a vizsgálat tárgyául, amely már megszokta a megfigyelést. Pl. egy gyakorlóiskola osztálya.
- Nagy a szubjektivitás esélye.
- Akit megfigyelünk szándékosan megváltoztathatja viselkedésüket. Viszont ez a tényező az összes kutatási módszernél fenn áll. Ha

szeretnénk csökkenteni a tényező hatását, folytassunk hosszabb ideig tartó megfigyelést, egy idő után önmagukat fogják adni az emberek, mert hosszú időn keresztül, következetesen másként viselkedni, mint a valódi énünk nehéz feladat. A tapasztalt megfigyelő észre fogja venni a váltást, és a korábbi megfigyeléseket nem veszi figyelembe az elemzés során. Ha nincs időnk kivárni ezt a folyamatot, alkalmazzunk leplezett megfigyelést.

- Egy esemény spontán bekövetkezését nem lehet előre tudni, így a megfigyelőnek várakoznia kell. A technikai eszközök alkalmazása segít, hogy figyelmünk esetleges lankadása esetén sem kerülnek kihagyásra az éppen akkor zajló folyamatok.
- Váratlan tényezők megzavarhatják a megfigyelést, de kellően nagyszámú mintavétel esetén megszűnik ez a hatás. Másik módszer ennek ki szűrésére, ha mesterségesen a szituációt alkalmazzunk.
- Vannak esetek, amikor a megfigyelés nem a megfelelő módszer. Pl. személyes vélemények, beállítódások, indiszkrét kérdések vizsgálata esetén egy anonim kérdőív sokkal eredményesebben használható.
- Az igazi okok nehezen ragadhatók meg, ha célunk a jelenségeket előidéző okok feltárása, nem biztos, hogy a megfigyeléssel választ tudunk adni. Ilyen esetekben, ha nem vezet eredményre, más kutatási módszert kell alkalmazni.

3.2 Vizsgálati rendszerek

A kutatási technikák közül a leggyakrabban a vizsgálati módszert alkalmazzák. A következőkben bemutatásra kerül a két fajtája a kérdőív és az interjú.

A részek feltárják azokat a területeket, ahol az adott módszer a leghatékonyabb, majd sorra veszik az alkalmazása során használható kérdés típusokat. Bár a kérdés típusok között sok hasonlóságot találunk, a módszerekből adódó alapvető különbség a kérdések alkalmazását több sajátos tényezővel egészíti ki.

Az adott részek tanulmányozása során megtanulhatja előbb a kérdőívvel történő felmérés lépéseit, majd az interjú-készítés sajátosságait. Végül a módszerek előnyeinek és hátrányainak bemutatása segíti a választásban.

A kutatási módszerek legtermészetesebb módja: a *megfigyelés*, mely a jelenségeket közvetlenül a maguk természetes környezetében vizsgálja.

A legkedveltebb formája: a **vizsgálati módszerek**, melyek során úgy gyűjtünk adatokat, hogy kérdéseket teszünk fel.

A legmagasabb formája: a **kísérletek**. Ez a legszigorúbb ellenőrzést kívánó módszer, melynek során a kutató szándékosan idézi elő a tanulmányozandó jelenséget, és közben az eseményre ható változókat variálja, a kísérleti cél érdekében.

Tehát az egyszerű megfigyelések és az alaposan megszervezett kísérletek között egy széles átmenetet találunk. Ide tartoznak a vizsgálati módszerek.

A vizsgálati módszerek általános érvényű tények és törvényszerűségek feltárására törekszik, megvalósítását tekintve több módszert is magába foglal.

Ha célunk tények feltárása, akkor **keresztmetszeti felméréseket** kell végeznünk. Ezek gyors áttekintést biztosítanak. Elsősorban valamilyen könnyen elvégezhető műveletből állnak, és nem alkotó jellegű választ követelnek meg. Ilyen vizsgálatok pl. az eredményfelmérések, melyek egy tantárgyból elért tudást elemzi. Ezek a felmérések könnyen értékelhetők, kimutatják a pozitív vagy negatív eredményeket, de minőségi értékelést nem tudunk velük végezni.

Ha törvényszerűségek kimutatása a célunk, akkor **hosszmetszeti vizsgálatokat** kell végeznünk, melyek az alkotó jellegű kérdéseket részesítik előnyben.

A vizsgálati módszerek két alapvető fajtája:

1. Kérdőív
2. Interjú

A vizsgálati módszerek közös vonása, hogy alkalmasak objektív körülményekre és szubjektív vonásokra vonatkozó adatok gyűjtésére egyaránt. A módszer alapfeltétele: bízunk a megkérdezett válaszainak őszinteségében.

3.2.1 Kérdőív (ankét módszer)

A kérdőív írásbeli kikérdezési módszer.

Nagymennyiségű adatgyűjtés legfontosabb eszköze, de a kutatás különböző szakaszaiban használhatjuk.

A kérdőíves felmérés során lényeges a bizalom a kitöltő válaszaival, hiszen azzal, hogy előre rögzített sorrendű kérdésekre, és válaszokra kell reagálnia, sok esetben önállóan, könnyen elviszi a kitöltőt az igaz választól a szimpatikus, a helyesnek vélt válasz felé. Persze vannak módszerek, amelyekkel csökkenthetjük ezt a hatást, és azon túl, hogy segítjük a kitöltő munkáját, a kérdések és válaszok megfogalmazásával a helyes válaszok irányába terelhetjük. (Ezekre próbálok az egyes kérdéstípusoknál kitérni).

A kérdőív készítés szakaszai:

1. Döntés az összegyűjtendő információról
2. A kérdőív és a kérdések típusának meghatározása
3. Első változat elkészítése
4. Kipróbálás
5. A kérdések felülvizsgálata
6. A végleges kérdőív elkészítése
7. Adatfelvétel
8. Adatfeldolgozás

3.2.1.1 Kérdőívvel összegyűjthető információk

A kérdőíves módszer estén a kutató nehezen hozzáférhető tényekről igyekszik adatokat gyűjteni. Mivel nagyszámú populációtól szerezhetünk használatával adatokat, lényeges milyen információk összegyűjtésére alkalmas:

- A kérdőív statisztikai feldolgozásra alkalmas adatok megszerzéséhez a legmegfelelőbb, de jól használható személyes tapasztalatok, vélemények, érdeklődési körök felmérésére is.

Hány éves?

Mit szokott olvasni?

- Használhatjuk a kitöltő tudásának, ismereteinek felmérésére.
- Jó módszer, ha a kitöltő érzéseiről, szokásairól szeretnénk adatokat kapni.

Lényeges szempont az is, hogy a válaszadónak saját magáról kell információkat szolgáltatni, vagy valaki másról.

Megkérdezzük egy igazgatót, hogy jó vezetőnek tartja-e magát, és jól kijön-e a beosztottaival.

Valószínűleg másabb válaszokat kapunk ha ugyanezt a kérdést a beosztottaknak tesszük fel.

A kérdőív összeállításakor főszempontnak a kutatási témánknak kell lennie, tehát a hipotézisből kiindulva kell döntetni, hogy a fent említett kategóriákat hogyan variáljuk.

3.2.1.2 A kérdőív és a kérdés típusának meghatározása

A kérdés típusát meghatározza:

- A kutatás tárgya, azaz a vizsgálandó terület
- A vizsgálati alanyok, azaz a megcélzott populáció sajátosságai
- A feldolgozás módszere

Mielőtt megnéznénk a kérdéstípusokat, a kérdésfeltevés módját kell megismernünk. Alapvetően kétféleképpen tehetjük fel kérdéseinket:

Explicit módon: Konkrétan, közvetlenül rákérdezzük a szükséges információkra.

Implicit módon: Közvetve jutunk az információk birtokába, a feltett kérdésre adott válaszokból következtetve szerezzük meg a szükséges információkat.

Könyvtári használati szokásokról szeretnénk információkat szerezni. A kérdéseket feltehetjük:

Explicit módon: Szokott könyvtárba járni?

Implicit módon: Honnan szerzi be vizsgákra a felkészüléshez szükséges irodalmat?

Explicit kérdés: Szokta használni a könyvtári-katalógust?

Implicit kérdés: Milyen módon keresi meg a szükséges irodalmat a könyvtárban?

Kérdéstípusok

1. Nyílt kérdések
2. Zárt kérdések
 - a. Alternatív kérdések
 - b. Jegyzékkérdések
3. Félig zárt kérdések
4. Anekdotikus kérdések
5. Projektív kérdések
6. Skálába sorolt válaszokat tartalmazó kérdések

1. Nyílt kérdések

Nyílt kérdések azok, melyeknél a válaszok nincsenek korlátozva, a kitöltő szabadon, a saját szavaival válaszolhat.

Hány órát néz TV-t egy nap?

Mi a véleménye a növekvő számú erőszakos mesefilmekről?

.....

.....

A nyílt kérdés előnye, hogy mindenféle válasz lehetséges. Így olyan információ birtokába juthatunk, melyre a kutató előre nem számított. Ezért nagyon jól alkalmazható, ha ismeretlen területen járunk. A kérdőív készítés fontos erkölcsi kérdése illetve hibaforrása, hogy az egyes kérdésekre adott válaszokban mekkora szerepe van a kérdőív-készítőnek, tehát mennyire sugallta a válaszokat. Ez adódhat a kérdés-feltevés módjából, a kérdések sorrendjéből. A nyílt kérdés esetén nehezebb a válaszokat befolyásolni.

A fogalmazás, helyesírás mind további információkat szolgáltat.

Hátránya a feldolgozás nehézsége. A nyílt kérdésekre adott válaszokat ahhoz, hogy fel tudjuk dolgozni számítógépen, az elemzést megelőzően kódolni kell. Ehhez a kutatóak értelmeznie kell a válaszokat, és ez a félreértés, torzítás veszélyét foglalja magába.

2. Projektív kérdés

A kutató leír egy elképzelt szituációt, és a szituáció által kiváltott reakcióról kérdezik a meg az egyéneket.

Pistike nem elfelejtette, hogy adtak fel házi feladatot előző nap matematikából, reggel a többiekkel beszélgetve jön rá erre. Mit tegyen Pistike?

3. Zárt kérdések

Zárt kérdések esetén a megkérdezettek a kutató által megadott válaszlehetőségek közül kell választania.

A zárt kérdéstípus nagyon népszerű, mert az adatokat azonnal kódolt formában szolgáltatja, így megkönnyíti a feldolgozást.

Zárt kérdőív esetén a kérdésekre alapvetően három válasz adható:

1. Igen
2. Nem
3. Nem tudja.

Ha eltérünk a háromválaszos zárt kérdésektől, akkor a következő fajtáit használhatjuk:

Alternatív kérdések:

Az alternatív kérdésekre két válasz adható, ez lehet igen-nem, vagy igaz-hamis. Ezek tulajdonképpen az eldöntendő kérdések.

Szeret olvasni?

Van államilag elismert nyelvvizsgálója?

Jegyzékkérdések:

Jegyzékkérdés, amikor több válaszlehetőség tartozik a kérdéshez. Ezt a kérdéstípust feleletválasztásos kérdésnek is nevezik.

A kérdéstípus előnye, hogy felkínálja a válaszokat a kitöltő számára, ezáltal olyan válaszok is megjelennek, amik a kitöltőnek nem jutnának eszébe. Használatakor kulcsfontosságú, hogy a válaszok az összes lehetséges eshetőséget tartalmazzák, mert ennek hiányában, a kitöltő, ha nem találja meg az a választ, amely rá illik, akkor - más lehetséges nem lévén - választ a felsoroltak közül egyet, amely szimpatikus neki. De

ezzel torzulnak az eredmények. Ezért a kutatónak gondoskodnia kell a kérdés szerkesztés során a

- *Teljességről*: minden lehetséges válasz legyen feltüntetve
- *Diszjunkt válaszokról*: a válaszok zárják ki egymást kölcsönösen. A válaszadó ne érezhesse úgy, hogy többet is meg szeretne jelölni (hacsak nem ez a célunk, de ekkor tüntessük is fel: Több választ is megjelölhet). Ha bizonytalanok vagyunk, abban, hogy megfeleltünk-e ennek kritériumnak, segíthetjük a dolgunkat azzal, ha a kérdésbe beletesszük, hogy jelöld meg azt a választ, amelyik rád a legjobban illik; a neked legszimpatikusabbat...

Ahhoz, hogy az összes lehetséges válaszlehetőséget fel tudja tüntetni a kutató, ahhoz vizsgált populáció alapos ismerete szükséges.

1. A főiskolai félév melyik időszakát szereti jobban:

- Szorgalmat
- Vizsgaidőszakot

Milyen a legmagasabb iskolai végzettsége?

- 8 általánosnál alacsonyabb
- 8 általános
- szakiskola
- szakmunkásképző
- érettségi
- felsőfokú szakképzettség
- főiskolai diploma
- egyetemi diploma
- doktori cím

4. Félig zárt kérdés

A nyílt és zárt kérdések előnyeit ötvözi.

A zárt kérdések veszélye, ha nem adjuk meg az összes válaszlehetőséget, torzulnak az adatok. Viszont ha az „Egyéb” kategóriával zárjuk a felsorolást, megoldjuk ezt a problémát. Alkalmazásával lehetőséget adunk a kitöltőnek, hogy, ha a felsorolásban nem szerepel olyan válasz, ami rá illik, akkor az egyéb kategória alkalmazásával egészítse ki a listát.

Tehát a félig zárt kérdések esetén vagy a felsorolt listából választ a kitöltő (mint egy zárt kérdésnél), vagy az utolsó kategóriában szövegesen válaszol (így tehát az utolsó válasz nyílt kérdésnek megfelelően viselkedik).

Milyen könyvet szeret a legjobban olvasni? (Ha nem talál megfelelőt felsorolva, kérjük írja be választát az utolsó sorba)

1. Szépirodalmi műveket
2. Tudományos műveket
3. Fantasztikus műveket
4. Romantikus műveket
5. Krimet
6. Egyéb:

5. Anekdotikus kérdések

A megkérdezett egy-egy tipikus helyzet, vagy mondás kiválasztásával válaszol a feltett kérdésre.

Az anekdotikus kérdés implicit kérdezésnél gyakori forma, mivel nem saját magáról kell állítást tennie a kitöltőnek, hanem egy semleges szituáció eseteiből választ, de a kutató ez alapján következtetéseket tud levonni válaszadó személyiségére, nézőpontjára, érdeklődési körére vonatkozóan.

Kovács Úr egyik este megünnepelte születésnapját a barátaival és másnap reggel elaludt, így elkésett a munkahelyéről. Megérkezvén a főnöke az első ember akivel találkozik. Mit mondana Kovács Úr helyében, miért késett el?

1. Mert a születésnapját ünnepelte előző este, és későn feküdt le, ezért elaludt.
2. Mert elment az áram, és nem ébresztett az órája.
3. Mert dugóba került.

6. Értékelési skálák

Az értékelési skálák egy jelenség meglétét vagy hiányát állapítja meg a megkérdezett személynél.

Fajtái:

1. Grafikus skála

A grafikus skála egy vonal, melyen be kell jelölni, milyen erősséggel jellemző a vizsgálati téma a kitöltő szerint, vagy hogyan ítéli meg a szóban forgó jelenséget.

Jelölje meg, hogy mennyire elégedett a jelenlegi adórendszerrel!

Egyáltalán nem elégedett _____ Nagyon elégedett

2. Numerikus skálák

Az ítélet alkotáshoz szükséges válaszok egy számérték mögött fel vannak sorakoztatva, és a kitöltő kiválasztja az ítéletének megfelelő számot.

Mi a véleménye a Magyarországi könyvtárak technikai felszereltségéről? ()

1. Elfogadhatatlan; 2. Elfogadható; 3. Közepes szintű; 4. jó; 5. kiváló

3. Deskriptív skála

Táblázatos formában kell megadnia a kitöltőnek az ítéletét!

	Nem	Néha	Nagyon
Szeret olvasni?			
Szeret szerepelni?			

Ahhoz, hogy ezek a skálák jól használhatóak legyenek, meg kell adni, hogy mely kifejezésen mit értünk.

Az előző feladatban: mit értünk szereplés alatt?

Színpadra kiállva előadás tartás, vagy ide soroljuk azt is, ha a baráti társaságában szeret a figyelem központjában lenni (gyakran mesél sztorikat, javasol programot).

Teszteknél használatos zárt kérdések

Külön kell említenünk a teszteknel használatos zárt kérdéseket, mert ezeknél, az eltérő célra való tekintettel, az eddigiekhez képest a kérdés és válaszok újabb kombinációi is előfordulhatnak. Az eddig tárgyalt kérdőív típusok jól alkalmazhatók tapasztalatok, vélemények, érzelmi beállítódások felmérésére. Viszont ha célunk a tudásanyag felmérése, magasabb rendű értelmi műveletekre készítő kérdőív összeállítása a feladatunk.

Jegyzékkérdések

Továbbra is jegyzékkérdésekről lesz szó, de összetett feleletválasztásos feladatok formájában.

A módszer lényege, hogy állításokat fogalmazunk meg, ezek tartalmi helyességét a válaszokban kombináljuk.

Az alábbi egyenletben, milyen matematikai műveletek alkalmazásával kapjuk meg a helyes eredményt?

$$5 \times (3 \times x + 12) = 3 \times (10 - x)$$

- I. zárójelfelbontás; II. közös nevezőre hozás; III. Osztás;
IV. mérleg-elv alkalmazása; V. megoldó-képlet

A megoldás:

1. I. és III.
2. II. és III.
3. I. és IV.
4. I. és III. és IV.
5. I. és V.¹

Két és több választásos feladatok alkalmazása során nem egy helyes válasz létezik, hanem két vagy több választ is meg kell jelölnie a helyesen kitöltőnek.

A módszert jobbra akkor használjuk, ha a jellemzőit, tulajdonságait kell felsorolni valaminek. Használhatjuk pozitív és negatív kérdésfeltevés-sel kombinálva. (Jelölje meg azokat az állításokat, melyek nem jellemzik a ...). Ennek a módszernek a hátránya a nehezebb feldolgozhatóság.

Nézzünk meg egy feladatot, melyben a 4 állítás közül 2 helyes!

Mely tulajdonságok jellemzik a lézernyomtatót?

1. A mátrix elvű nyomtatók családjába tartozik.
2. Az elektrosztatikus elven működik.
3. Képes színes nyomtatásra
4. Speciális, hőérzékeny papír szükséges a nyomtatáshoz.²

Asszociációk

A zárt feladattípusok fontos fajtája az asszociáció. Alkalmazásával a két vagy több összefüggő sor elemei közti kapcsolat megértését vizsgálhatjuk.

Általában művek és szerzők, jelenségek és hatásai, törvények stb. közti kapcsolatokat vizsgálhatjuk. Gyakori az időrend felállítását, vagy logikai kapcsolat megadását kérő feladatok.

Adja meg melyik szituációban, milyen kutatási módszert használna! A megfelelő betűjelet írja sor elején lévő zárójelek közé!

¹ Mo.: 4

² Mo: 2, 3

Válasz	szituáció	kutatási módszer
()	1. Vélemény az aktuális pártról	A. Megfigyelés
()	2. Tantárgyi tudás	B. Kérdőív
()	3. Tanulói magatartás	C. Kérdőív-teszt
()	4. A hagyományos oktatási módszerek	D. Kísérlet
()	vagy a multimédiás tanítás a hatékonyabb? ³	

Tegye időrendben a kérdőív készítés folyamatát!

1. A kérdőív és a kérdések típusának meghatározása
2. Döntés az összegyűjtendő információkról
3. Kipróbálás
4. Első változat elkészítése
5. A kérdések felülvizsgálata
6. Adatfeldolgozás
7. A végleges kérdőív elkészítése
8. Adatfelvétel⁴

Relációelemzés

A relációelemzés az ok-okozati összefüggés megértését vizsgálja. A kérdések tartalmaznak egy-egy állítást és indoklást, a kitöltő feladata, hogy eldöntse a kettő közti kapcsolatot. Válasza az alábbi öt lehetőség közül az egyik:

Válasz betűjele	Állítás	Indoklás	Összefüggés
A	Igaz	Igaz	Van
B	Igaz	Igaz	Nincs
C	Igaz	Hamis	Nem értelmezhető
D	Hamis	Igaz	Nem értelmezhető
E	Hamis	Hamis	Nem értelmezhető

Döntse el az alábbi állítások és indoklásuk közti kapcsolatot! A fenti táblázat alapján, írja a megfelelő betűjelet a zárójelek közé!

1. A megfigyelés egyik technikai eszköze a videófelvétel, mert a videófelvétel lehetőséget ad arra, hogy utólag több kutató is megnézze és elemezze az eseményeket. ()
2. Az aktogram a csoporton belüli kommunikáció ábrázolásának módja, ugyanis a kommunikáció grafikus ábrázolásával leolvasható ki a leggyakrabban megszólított személy, kinek van vezető szerepe a csoportban. ()⁵

³ Mo.: B, C, A, D

⁴ Mo.: 2, 1, 4, 3, 5, 7, 8, 6

⁵ Mo.: A, D

3.2.1.3 Kérdőív készítés szabályai

Fontos, hogy lássuk nincsenek „abszolút jó” és „abszolút rossz” kérdések. De vannak receptek, amiket, ha betartunk kisebb az esélye, hogy félreértik kérdésünket, és a megkérdezettek az őszinte véleményüket adják válaszul.

1. Fogalmazzunk érthetően

A kérdések megfogalmazásakor központi kérdés a kitöltők tudása, jártasságuk az adott témában. Ha nem szakemberek számára készítjük a kérdőívet kerüljük a szakszavak használatát, mert ha a nem értik a kérdést, akkor csak találmányra fognak be karikázni valamilyen választ.

2. Óvakodjunk a kétértelmű kérdésektől

Mindig csak egy dologra kérdezzünk rá, ne kombináljuk a kérdéseket.

Ön szerint jobb lenne, ha az általános iskolai matematikai anyagban csökkentenék az algebrai feladatokat és helyette több geometriai példát oldanának meg a gyerekek?

Mit válaszolna, ha véleménye szerint csökkenteni kellene a geometria feladatokat, de helyette a százalékszámításra, logikai feladatokra... kellene helyezni a hangsúlyt?

Tegye fel a kérdéseket a következőképpen:

Ön szerint, szükség lenne az algebrai feladatok arányának csökkentésére az általános iskolai matematikai anyagban?

Ön szerint, szükség lenne a geometriai feladatok arányának növelésére az általános iskolai matematikai anyagban?

3. Jobb rövidebb kérdéseket feltenni

A hosszú kérdéseket nehezebb megérteni, könnyebben válik kétértelművé. A másik nagy hátrányuk, hogy csökkenti a kitöltő érdeklődését. A rövidebb kérdésekkel gyorsabban tud haladni, és nincs „sohasem fogok a végére érni” érzése.

4. Kerüljük a tagadó kérdéseket

A tagadó kérdések könnyen félérthetőek, így a kutató sem lehet az elemzésénél biztos abban, hogy melyik megoldást is választotta a kitöltő.

Nem gondolja, hogy változtatni kellene a jelenlegi adózási rendszeren?

- a. Igen
- b. Nem

Ha a válasz nem, akkor: nem nem gondolom, vagy nem nem kellene változtatni.

5. Kerüljük a sugalmazó kérdéseket

Egy kérdésre adott választ nagymértékben meghatározza a kérdés megfogalmazása. Azokat a kérdéseket, amelyek arra készítetik a kitöltőt, hogy bizonyos módon válaszoljon sugalmazó kérdéseknek nevezzük. Az ilyen jellegű kérdések szélsőséges esete az „Ugye” kezdetű kérdések. Hasonló hatása van az „Egyetért-e” bevezetőjű kérdéseknek is. Mivel a megkérdezettek, hacsak nincs nagyon határozott véleménye, el fogja bizonytalanítani az a tény, hogy a kérdőív-készítők szerint egy támogatandó dologról van szó.

6. Ne takarékoskodjunk a papírral

Ha túl hosszú kérdőívet sikerül összeállítani, a kutatók gyakran próbálják ezt úgy kompenzálni, hogy kevesebb oldalra összesűrítik a kérdéseket. Ezenkívül, a kutatók általában törekednek csökkenteni a költségeket, és ha nagy számú mintán szeretnénk elvégezni a felmérést, lényeges a fénymásolás anyagi vonzat.

Mindezek ellenére, ne a papír árán spóroljunk, ugyanis a kitöltő hamar elveszti érdeklődését, ha hosszú időt kell eltöltenie egy oldallal. Minél több anyagot sűrítünk egy oldalra, annál nehezebb eligazodni a kérdőíven, végül vagy kitöltetlenül maradnak kérdések, vagy megválaszolatlanul, mivel a kitöltő feladja.

7. Feltételes kérdések

Azokat a kérdéseket, melyeket nem kell mindenkinek tölteni, hanem az előző kérdésre adott választól függ a kitöltés, feltételes kérdéseknek nevezzük. A kivitelezés többféleképpen történhet.

Alkalmazhatjuk a nyilakkal történő vezérlést:

Be van iratkozva a főiskola könyvtárába?

() igen

() nem

Ha igen: Mennyire elégedett a könyvtár szolgáltatásaival?

() Kiválónak tartom

() Jónak tartom

() Elfogadhatónak tartom

() Elfogadhatatlannak tartom

Alkalmazhatunk ugró utasításokat:

15. Szokott heti rendszerességgel sportolni?
 () igen (Kérem feleljen a 16–22. kérdésekre)
 () nem (Kérem ugorjon a 23. kérdésre)

8. Kérdéseke sorrendje

A kérdőív hatékonyságát a kérdések sorrendje is befolyásolja. Például, ha végigvesszük a könyvtár mely szolgáltatásairól mi a véleménye a kitöltőnek, majd ezek után kérdezzük meg milyen könyvtári szolgáltatásokat ismer, valószínűleg sokat többet fog felsorolni, mintha ez lett volna a téma bevezető kérdése. Ezért az ehhez hasonló helyzetekben előbb tegyük fel a nyílt kérdéseket, és aztán a zártakat.

Vannak kutatók, akik a ráhatás csökkentése érdekében randomizált (véletlenszerű) sorrendben teszik fel kérdéseiket. Ha lehet, kerüljük ezt a módszert, mert a kitöltőket is csak összezavarják az állandóan ugráló témák.

Tagoljuk témakörökre kérdéseinket. Könnyebb a kitöltés, ha van valamilyen belső logika (pl. időrend, témaszerinti csoportosítás).

A kérdések összeállításánál próbáljuk elérni, hogy az első kérdéseink alapján legyen kedve válaszolni a kitöltőnek a kérdéseinkre, ezért kerüljük az ijesztő kérdéseket a kérdőív elején (Pl. ne a szexuális élettel kapcsolatos kérdésekkel indítsunk). Általánosan elmondható, hogy a kérdőív elejére tegyük a könnyebb kérdéseket, mert ezekre megerőltetés nélkül lehet válaszolni.

A kérdőívek elejére rendszerint demográfiai kérdések kerülnek. (Neme, életkora, családi állapota...). Vannak kutatók, akik szerint ezeknek a helye inkább a kérdőív végén van. Hogy melyik módszer a helyes függ a kérdőív kitöltetésének a módjától is:

Ha kérdezőbiztos teszi fel a kérdéseket, akkor mindenképp a kérdőív elejére tegyük ezeket a kérdéseket, mert segíti a sikeres együttműködés kialakítását, bizalmat kelt a megkérdezettben.

Az önkítöltő kérdőívek esetén unalmassá teheti a kérdőívet és már az elején elveszti a kedvét a kitöltő. Ezért ide érdekesebb érdekes (de provokatív, vagy kényes témával kapcsolatos) kérdéseket lehelyezni.

9. Instrukciók

A kérdőívet célszerű egy bevezetővel kezdeni, ahol leírjuk a kérdőív célját, és ezt olyan stílusban tesszük, hogy a megkérdezett érezze, tényleg segít, ha kitölti. A bevezető végére elhelyezhetünk a kitöltésre vonatkozó instrukciókat. (Tegyen X-et, karikázza be stb.). Ha fejezetekre bontottuk a kérdőívet, a fejezetek elején is helyezzünk el egy rövid bevezető mondatot, mire vonatkozik az adott rész.

Az egyes kérdéseket is kiegészíthetjük instrukciókkal:

Nyílt kérdések esetén: írjuk le, hogy rövid vagy hosszú választ szeretnénk-e.

Zárt, félig zárt kérdések esetén, hogy egy választ szeretnénk-e, vagy többet. Vagy a bevezetőbe írjuk le, hogy mindenhol egy választ kell megjelölnie a kitöltőnek, ahol többet majd jelezzük.

Rangsorolás esetén, legyen egyértelmű, hogy az összes megadott szempontot rangsorolnia kell-e a kitöltőnek, és azt is írjuk le hogyan tegye meg a rangsorolást. (Írjon 1-est a legfontosabb mellé...).

3.2.1.4 Az első változat elkészítése

A kérdések megalkotása után az első változat elkészítése a fent említett szempontokkal alapján történő összeállítás a kérdőívnek. A kipróbálási szakaszban ellenőrizhetjük, jól sikerült-e az összeállítás.

3.2.1.5 Kipróbálás

A kipróbálás célja, hogy a kérdőívben esetlegesen előforduló hibák kiszűrhetők legyenek. Fontos, hogy olyan mintán próbáljuk ki a kérdőívet, amely reprezentálja a vizsgálandó populációt. Függetlenül attól, hogy a felmérés lebonyolításához mely módszert használjuk a próba felmérésnél a kutatónak jelen kell lennie, hogy lássa hogyan működik a kérdőív. Így kiderül, mely kérdéseken gondolkoznak, melyek nehezen érthetők. Ennek feltárása érdekében célszerű a lezajlása után célszerű megkérdezni a kitöltők véleményét.

3.2.1.6 A kérdések felülvizsgálata

A kipróbálás során szerzett tapasztaltok alapján felül kell bírálni a kérdőívet. Ez magában foglalja a kérdések tartalmának felülbírálatát, a megfogalmazás helyességének ellenőrzését, továbbá a kérdések sorrendjének felülvizsgálatát.

Tartalmilag ellenőrizzük:

- szükség van-e az adott kérdésre, vagy csak fölöslegesen újra rákérdezzünk arra, amire már választ kaptunk korábban.
- Feltettünk-e minden kérdést, tehát a kérdések lefedik-e a vizsgált témát? Ha nem, szükségesek-e újabb kérdések bevezetése?
- Nem szerepel-e olyan kérdés, melyre a válaszadók rendelkeznek-e a szükséges információkkal, mert nem hallottak még a témáról, vagy nem jártasak az adott területen?

- Van-e olyan kérdés, melyre a kitöltők nagy százaléka nem válaszolt, mert pl. kényes a téma? Ilyenkor célszerű átfogalmazni a kérdést, ne direkt rákérdezést használjunk.
- Ha egy kérdésre sok hasonló választ kapunk, gondolkozzunk el nem mi sugalltuk-e azt a választ.

Kérdések megfogalmazásának ellenőrzése:

- A kipróbálás során kiderül szerepel-e olyan kérdés a kérdőívben, mely nem érthető a kitöltők többsége számára. Előfordulhat, hogy nem sikerül az adott populáció nyelvén megfogalmaznunk a kérdéseket, de az elővizsgálat rámutat, milyen változtatások szükségesek.
- Megtudjuk van-e olyan kérdés, mely nem egyértelmű-e a kitöltőknek. Ellenőrizzük, mit jelentenek a válaszok, így kiszűrhető: nem maradt-e a kérdőívben tagadó kérdés; vagy van-e olyan kérdést, melyet más formában kell feltenni. Pl. Ne azt kérdezzük hány éves, hanem azt, hogy mikor születet.
- Ellenőrizzük, hogy a válaszokban egyértelműen elkülöníthetők legyenek a válaszoló vágyai, fantáziája, és a tények.

A kérdések sorrendje

Ellenőrizzük meg felelelő-e a kérdések sorrendje. (Vegyük figyelembe a kérdőívkészítés 8. szabályát.)

Feldolgozás

Legkésőbb ebben a szakaszban dönthetünk a feldolgozás módjáról, mert ha valamilyen fontos információra szükségünk lesz a feldolgozás során, ekkor még plusz kérdések beszúrásával pótolható a hiány. (Később már szinte lehetetlen). Döntenünk kell arról, fel fogjuk-e használni a kitöltő nevét, szükségünk van-e a kitöltők életkorára, és egyéb adataira.

3.2.1.7 Végleges kérdőívek megszerkesztése

Miután elvégeztük a szükséges korrigálásokat, következhet a végleges felmérés.

(Ha a kérdőív nagymértékű változtatására került sor az előző fázisban célszerű egy újabb próbafelmérést végezni, és a felülvizsgálatot azon is elvégezni.)

A kérdőív kitöltetésének módjai:

Önkitöltős kérdőívek:

Ez esetben a kitöltőt megkérjük, hogy önállóan töltsse ki a kérdőívet. Ehhez általában postán küldik szét a kérdőíveket, de ebbe a kategóriába

tartozik az is, ha egy tanárt megkérnek, hogy óráján osszon szét egy kérdőív köteget és még az órán töltsék ki a diákok. Ez utóbbinak az a nagy előnye, hogy a kiosztott kérdőívek mindegyike visszakerül a kutatóhoz, míg a postán szétküldött ívek esetén sokszor 10-15%-os a visszaküldési arány. Általánosan a postai terjesztési módszer választásakor 50%-os visszaküldési aránnyal számoljunk, tehát legalább kétszer annyi kérdőívet küldjünk szét, mintamennyit szeretnénk feldolgozni, és természetesen helyezzünk el felbélyegzett válaszbortéket is a levélben. A visszaküldési-arány növelhető, ha a kérdőíveket nem postán kell visszaküldeniük a kitöltőknek, hanem egy kérdezőbiztos végig járja a lakásokat és összeszedi a kitöltött kérdőíveket.

Szeretnénk felmérni, mire van igény a könyvtár állományával kapcsolatban. Ha az elkészült kérdőívet

- A könyvtáros adja oda minden könyvtárlátogatónak, és megkéri őket a kitöltésre, akkor a valós olvasókör véleményét mérhetjük fel.
- postán küldjük szét, akkor a potenciális olvasókör felmérését valósíthatjuk meg.

Kérdőívfelvétel kérdezőbiztossal

Ilyenkor a válaszadónak nem kell elolvasnia a kérdőívet és megjelölni a válaszokat, hanem egy kérdezőbiztos olvassa fel a kérdéseket, és Ő jegyzeteli le a válaszokat is.

A sikeres kitöltetésben kulcsfontosságú szerepe van a kérdezőbiztos személyének.

- Bizalmat kell ébresztenie a megkérdezettekben, hogy a sok esetben személyes jellegű kérdésekre választ adjanak.
- Ehhez fontos a megjelenés, öltözködés. Ne az elegáns öltözetre helyezzük a hangsúlyt, inkább a kérdezőbiztos öltözzön úgy, mint azok akiket megkérdez. Egy túl elegáns személy megjelenése csak feszélyezi a megkérdezetteket, ha pedig alulöltözött, az lesz a bizalmatlanság oka. (Persze a tisztaság mindig alap szabály).
- Fontos, hogy a kérdezőbiztos alaposan ismerje a kérdőívet. Úgy tudja felolvasni, mintha beszélgetne a megkérdezettekkel. Továbbá ismerje a kérdőív készítői céljait, hogy egy váratlan esemény bekövetkezésekor tudjon érdemi döntést hozni.
- A kérdőív szövegét szószerint követnie kell. Egy árnyalatnyi eltérés elég ahhoz, hogy másra gondoljanak a válaszadók.
- A válaszok pontos feljegyzése. Ugyanabban a nyelvi környezetben kell leírnia a válaszokat, mint ahogy hallotta őket. (Egy nyílt kérdésnél sok információt lehet kapnia a válaszok nyelvi elemzéséből is).

- Ha szükséges tegyen fel pontosító kérdéseket.

Mi a véleménye a könyvtárak szolgáltatásairól?

A válaszadó: Szerintem nem rossz a helyzet v.
Szerintem katasztrófális a helyzet.

Ilyenkor a kérdezőbiztosnak elő kell csalogatnia a válasz:

„Mire gondol?“,
„hogy érti ezt pontosan?“
„Még valamit szeretne mondani róla?“

- Ahhoz, hogy a kérdezőbiztosok (mert nagyobb számú minta esetén sok kérdezőbiztosra van szükség) megfeleljenek a fenti elvárásoknak: be kell tanítani őket. Majd össze kell hangolni és felügyelni kell a munkájukat. Az oktatás során, ha lehet, a kutató tegye fel először a kérdéseket, és ez fog mintául szolgálni a biztosoknak.

A kérdezőbiztossal történő felmérés legtipikusabb esete a népszámlálás.

3.2.1.8 Az adatok feldolgozása

Ahhoz, hogy elemezni tudjuk adatainkat statisztikai feldolgozásra alkalmas formába kell öntetnünk a kapott válaszokat.

Nincs nehéz dolgunk a zárt kérdésekkel, viszont nyílt kérdések nem dolgozhatók fel közvetlenül. Ezért célszerű kategóriákat képezni a közös jellemzők alapján, és azokat elemezni. A módszer nagyon heterogén válaszok esetén nehezen megvalósítható.

3.2.1.9 Hitelesség

A válaszok pontosságának ellenőrzése nehéz feladat, de néhány módszer segíthet:

- A válaszok belső logikája

Adott témára több kérdést tegyünk fel, és ezek kontrollálják egymást.

- Információk összevetése más forrásból nyert adatokkal

Nem csak mi végzünk felmérések, hasonló témában biztos találunk más kutatóktól származó eredményeket. Ha a mi eredményeink nagymértékben eltérnek a korábbi tapasztalatoktól, végezzünk fokozottabb ellenőrzést, és derítsük ki, hogy új felfedezést tettünk, vagy valami hiba okozta az eltérő eredményeket.

3.2.2 Interjú

Az interjú szóbeli kikérdezésen alapuló vizsgálati módszer.

Az interjúnak három fő felhasználási területét határozhatjuk meg:

1. A kutatás megkezdése előtt, a kutatás pontos területének meghatározásához, a hipotézisek felállításához gyűjthetünk adatokat segítségével.
2. Kutatás folyamán lehet az adatgyűjtés eszköze.
3. A kutatás utolsó fázisában az összefüggések magyarázatát elő lehet segíteni az interjú módszerrel.

3.2.2.1 Az interjú fajtái

Több szempont szerint csoportosíthatjuk az interjúkat:

A résztvevők száma szerint:

1. **Egyéni interjú:** ez a leggyakrabban használt módszer, melynek során a kutató egyszerre egyetlen személlyel készít interjút.
2. **Csoportos interjú:** A csoportos interjú azon túl menően, hogy egyszerre több emberről tudunk tényeket gyűjteni, alkalmas a csoportban zajló kommunikáció megfigyelésére, a csoportfolyamatok követésére, továbbá az egyes személyek attitűdjére vonatkozóan is több információ birtokába juthatunk, és megvizsgálhatjuk hogyan formálódnak a vélemények a csoport többi tagjának ráhatásaként.

Egy csoportos interjú alkalmával jó követhető a vizsgált személyek kritikai készsége, érvelése, meggyőzőhetősége.

Lényeges szempont, hogy tényleg egy összetartozó csoportot vizsgálunk-e, ez esetben a vizsgálonak be kell illeszkedni a csoportba, alkalmazkodnia kell az csoport stílusához.

Teljesen más eredményeket kapunk, ha nem egy összeszokott csoportot veszünk vizsgálati alanyul, hanem egy ad hoc módon összeállt csapatot. Ilyenkor érdekes következtetéseket vonhatunk le a feszélyezettség feloldódására, a vezető szerepek kialakulására vonatkozóan.

Ha pedig a kutató nem engedi az egymással kommunikálást, akkor a csoportos interjú nem más, mint több emberrel történő adatfelvétel.

Alkalmazott módszerek szerint az interjú lehet:

– *Strukturálatlan interjú*

A strukturálatlan interjú lényegében a szabad beszélgetésnek felel meg, attól annyiban tér el, hogy egy interjúnak mindig meghatározott célja van.

Egy munkahelyi felvételi interjú során a felvételit folytató igazgató tudja, milyen információkhoz szeretne hozzá jutni, de nem fog rákérdezni konkrétan a tényekre, csak beszélget, de ő az alapján levonja a következtetéseket.

Ezt az interjú fajtát a kutatás kezdeti szakaszában alkalmazzuk, amikor csak nagyvonalakban vagyunk tisztában a kutatási témánkkal, de még nincs konkrét hipotézisünk. A kötetlen interjú nagy hátránya, hogy nehéz a feldolgozása, a válaszok kategóriákba sorolása.

– *Dinamikus interjú*

A dinamikus interjú egy nem -irányított kérdés. A vizsgálat vezetője meghatározz egy témát, és a megkérdezett beszél bármiről, ami eszébe jut az adott témakörrel kapcsolatban. Az interjú folyamán a kutató nem szólal meg, hanem csak bátorítóan figyel. A közbekérdezést azért kell kerülni, mert megzavarhatja a vizsgálati alany gondolatmenetét. Ha valamilyen információt nem kaptunk meg, a beszélgetés végén kérdezzünk rá, ne közben.

A dinamikus interjú speciális fajtája a narratív interjú, melynek során a beszélgetés témája a vizsgált személlyel megtörtént esemény.

Ennél az interjúfajtánál lényeges minden árnyalat, ezért ha lehet, vegyük fel a beszélgetést.

– *Strukturált interjú*

A strukturált interjú egy irányított beszélgetés. Ez tulajdonképpen a szóbeli kérdőív, melynek sajátosságait a kérdezőbiztos által kitöltött kérdőív részben részletesen megbeszéltünk.

Ennek a módszernek a célja a kódolható adatgyűjtés, melynek során a kérdező azonnal kódolja a vizsgálati alany válaszait. A módszer fontos része, hogy a kutató gondoskodjon arról, hogy az interjú körülményei minél azonosabbak legyenek.

Speciális fajtája a **szociometrikus** teszt, melynek során egy csoport tagjai azt a feladatot kapják, hogy egy elképzelt helyzethez válasszanak maguknak társat.

Általános iskolai gyerekeket megkérdezik, kit választanának maguknak padtársuknak.

- *Félig strukturált interjú*

A félig strukturált interjú egy koncentrált beszélgetés. Ez esetben az interjú során a kutatónak vannak kérdései, melyeket fel fog tenni, de a közbülső kérdések, továbbá a kérdések sorrendje nem kötött. A válaszok azonnali kódolásának nincs akkora jelentősége, mint a strukturált interjú esetén, ezért bármilyen technikát alkalmazhatunk a rögzítéshez.

A kérdező viselkedése szerint az interjú lehet:

- *Lágy interjú*

A lágy interjú során a kérdező igyekszik olyan hangulatot létesíteni, melyben a kérdezett felenged, és hajlandó megnyílni a kérdező előtt. Ezért a kérdezőnek kedves, baráti hangulatot kell teremteni, mely alkalmas a bizalmi kapcsolat kialakítására. Viszont a kérdező baráti gesztusai nem azonosak azzal, hogy egyet kell értenie azzal, amit mond a vizsgálati alany. A lágy interjú a strukturált és félig strukturált interjúk esetén alkalmazható a legjobban. A hatékonyság érdekében szabad utókérdezéssel szerezzük meg a hiányzó információkat.

- *Semleges interjú*

A semleges interjú során a kérdező csupán a kutatás „eszköze”, akinek feladata, hogy a kérdéseket továbbítsa a vizsgálati alany felé, a válaszokat rögzítse, és beszámoljon a tapasztalt reakciókról. Itt a legfontosabb, hogy a különböző személyekkel készített interjúk során a körülmények lehetőleg azonosak legyenek. Ennél az interjú típusnál a kérdező személye bármikor helyettesíthető egyik másik kérdezővel.

- *Kemény interjú*

A kemény interjú esetén a kérdező tekintély helyzetet teremt a kikérdezettel szemben. Feltételezi, hogy a kikérdezett helytelen válaszokat adhat, mert nem akar igazat mondani, vagy nem tudja a helyes választ. A kérdező pedig egy kíméletlen direkt módszert alkalmazva rámutat az ellentmondásokra, és „fölényes” viselkedése azt a célt szolgálja, hogy a

megkérdezettnél elérje, hogy ne is próbálkozzon az igazság letagadásával, vagy eltorzításával.

A kérdező nem is próbál baráti viszonyt kialakítani, sőt hangsúlyozza, hogy a kérdezett kizárólag hivatásból érdekli.

3.2.2.2 Interjúban használatos kérdéstípusok

Kérdések fajtái:

Főkérdés a kutatási témának megfelelő kérdések, melyek a kérdezés alapját, fővonulatát képezik.

Kiegészítő kérdések, melyek a megbízhatóságot biztosítják.

- *Demográfiai kérdések*, a vizsgált személyre vonatkozó objektív adatok. (Például: életkora, családi állapota, gyermekeinek a száma.)
- *Bemelegítő kérdések*, az interjú elején lévő azon kérdések, melyek a vizsgálati alanyt ráhangolják a beszélgetésre. Tartalmazhat kontrollkérdéseket is, melyek a megkérdezettől kapott válaszok hitelességének ellenőrzésére szolgálnak. A módszer lényege, hogy a kontroll kérdést változatlan formában (vagy tartalmi módosulást nem jelentő változtatással) az interjú későbbi időpontjában újra feltesszük.
- *Levezető kérdések*, az interjú zárásakor lehetőséget kell adni a vizsgálati alanynak, hogy ha szeretne még valamit elmondani, megtehesse.

Kérdések osztályozása a válaszoló mozgástere szerint:

Nyílt kérdések

Alkalmazása során a kérdezett elmondhatja saját véleményét. Ha a vizsgálati alany nézeteire, álláspontjára, gondolkodásmódjára vonatkozó információk szerzése a cél, ez a kérdésfajta a leginkább eredményre vezető.

Fajtái:

- Rövid, tényszerű közlést igénylő kérdések
Pl.: Sorolja fel az Ön által ismert miniszterelnökök neveit.
- Hosszabb kifejtést igénylő kérdések
Pl.: Mi a vélemény Magyarország politikai helyzetéről?

Zárt kérdések

Az interjú során a vizsgálati alany csupán a megadott eshetőségek közül választhat.

A kérdések lehetnek:

- Feleletválasztásos kérdések: Az összes válasz lehetőség előre adott, és ebből kell választania a megkérdezettnek.

- Összehasonlító rangsorolást igénylő kérdések: általában valamely szempont szerint kell rangsorolni a megadott válaszokat, ez lehet preferencia-rangsor, vagy a rájellemező tulajdonságok sorba állítása.
- Kijelentések értékelése megadott szempontok alapján (intenzitás-kérdések) a válaszadónak egy számérték megadásával kell jeleznie, mennyire ért egyet, vagy utasít el egy kijelentést.

3.2.2.3 Az interjú lefolyása

Az interjú készítés szabályai korántsem olyan szigorúak, mint a kérdőív készítés esetén, de az interjú készítés eredményét több tényező befolyásolja:

1. Az interjú abban a pillanatban kezdődik, ahogy az interjú készítője megjelenik. A külsőre vonatkozó szabályokat a kérdezőbiztossal történő kérdőívfelvételnél már olvashattuk, itt hasonlóképpen érvényesek, de legalább olyan fontos az interjú-készítőből sugárzó kedvesség, és viselkedése együttműködési hajlamot sugározzon, ne felsőbbrendűséget (hacsak nem ez a cél, pl. egy kemény interjú esetén)
2. A kérdezőnek kerülnie kell minden véleménynyilvánítást, neki nem megerősítenie, vagy elítélnie kell az alanyt, hanem információkat kell gyűjtenie.
3. Fontos a kérdező modora, hiszen a cél, hogy megnyíljanak előtte az emberek, és ehhez sem a túl félénk kérdező, sem a túl beszédes nem az igazi.
4. Strukturálatlan vagy félig strukturált interjúban a kérdéseket fejből kell tudni. Strukturált interjú esetén a kérdések sorrendjén sem szabad változtatni, mert az eltérő sorrendben feltett kérdések megváltoztathatják a ráadott válaszokat, így csökkentjük az azonos körülményeket, amely az alapja a több emberrel végezett interjú-eredmények elemzésének.
5. A kikérdező ismerje a kikérdezés tárgyát jelentő problémát, kivéve strukturált interjúnál, ahol pontos ismeretek nélkül is elvégezhető az interjú.
6. Ha nem érti a kérdést az alany a kérdező feladata az érthetőség biztosítása, megfelelő hangsúlyozással, esetleg segítő, vagy egyes kérdések esetén bátorító kérdésekkel.
7. A válaszok azonnali rögzítése. Ezt zárt kérdések esetén egyszerű megoldani, nyílt kérdések esetén viszont célszerű, valamilyen speciális rögzítési technikát alkalmaznunk. (Megfigyelések fejezet). A válaszok rögzítéséhez minden esetben szükséges a vizsgálati alany beleegyezése.

Ha nincs módunk azonnal, interjú közben rögzíteni a válaszokat, akkor az interjú után tegyük meg, mert minden késlekedés torzításhoz vezet.

8. Vegyük észre a torzításokat, és próbáljuk meg kicsalogatni az igazi véleményt, az őszinte válaszokat. Vegyük észre, ha ezek helyett próbál valamilyen elvárásoknak megfelelően válaszolni az alany.
9. Bizonyos témákban a tartózkodást el kell fogadnunk, ha a kérdés érzékenyen érinti a válaszadót, és nem szeretne beszélni a dologról el kell fogadnunk, és nem szabad erőltetni a témát.

3.2.2.4 Az interjú készítés hibalehetőségei

A kérdező, mint hibaforrás:

Az interjú eredménye nagy mértékben függ a kérdező ügyességétől. Sok hiba származhat abból, hogy a kérdező is ember, ezért vannak előítéletei, és sokszor akaratlanul is befolyásolja a válaszokat. Ennek a hatásnak a csökkentésére szolgáló módszereket olvashatunk Salamon Zoltán összeállításában (1977). Javítja a hatásfokot, ha

- Biztosított az interjú előtt a válaszadó és a kérdező közé beiktatott „felmelegedési” idő, mely a gyakorlati tapasztalatok alapján legalább annyira fontos, mint a kérdés.
- Az emberre és nem a munkára irányul a figyelem
- Azt is észre kell venni, meg kell érteni amit szavakkal nem mond el a megkérdezett.
- Meg kell állapítani a kutatási eredmény stabilitását és labilitását a különböző helyzetekben.

A fenti szabályok betartásán túl szükség van az interjúkészítők kiképzésére is, hisz senki sem születik tökéletesen képzett interjúkészítőként, bár az tény, ha képesek az emberi kapcsolatokat irányítani, nagyobb eséllyel indulnak. A felkészítésnek több módszere lehet:

- Alkalmazhatunk szerepjátékokat
- Hatásos módszer a videóra rögzített valós szituációk elemzése
- A leghatékonyabb pedig, ha lehetőség van közvetlenül megfigyelni egy tapasztalt kikérdezőt munka közben.

A kérdezett, mint hibaforrás

A válaszokat befolyásolja a kutatás témája és annak a kultúrának a normái, melyhez a válaszadó tartozik. Ugyanis, ha az adott téma tabunak számít, akkor nagyon nehéz interjú formájában információt szerezni.

A témának az idődimenziója is meghatározó, mert a múltbeli események felidézésekor jelentős a torzító hatás, ha pedig nem a múlt, hanem a jövőre vonatkozik a válasz, akkor a még kisebb a kutatás érvényessége. (A jövővel kapcsolatos válaszokat a megkérdezett aktuális

hangulata határozza meg, hiszen ha egy jókedvű az ember akkor a jövőt is teljesen más színben látja, mint rossz hangulatában.)

A válaszokat befolyásolja a megkérdezett kifejezőképessége is, hiszen a nehezen értelmezhető, könnyen félre érthető formájú válaszok feldolgozása, elemzése nem könnyű.

3.3. A kísérlet

A legmagasabb szintű kutatási módszert ismerheti meg ebben a fejezetben. A kísérlet alkalmazásához elengedhetetlen követelmény, hogy ismerje a változókat, és a különböző típusait. A témakör tanulmányozása során megtanulja azokat kontrollálási technikákat, melyek a megbízható következtetések levonásához szükségesek.

A kísérletezés része mindennapi életünknek. Hiszen csupán egy főzés alkalmával is fűszerezzük az ételt, majd megkóstoljuk, ha kell újabb adag fűszer és kóstolás. Kísérletezünk a kozmetikai cikkekkel, és rendszerint több kísérlet után találjuk meg a megfelelő fodrászt, vagy az árban és minőségben is tökéletes bevásárló helyünket.

A tudományos kísérlet lényege is az, hogy teszünk valamit, majd megfigyeljük ennek a tettnek a hatását.

A kísérlet első szakaszát a hipotézisek képzik, majd további kísérletek vezetnek a hipotézisek felülvizsgálatához, egészen addig, míg el nem jutunk a törvényszerűség kialakulásához.

A kísérlet tehát meghatározott hipotézisből kiindulva új, rejtett összefüggések, törvényszerűségek feltárására alkalmas módszer.

A kísérleti kutatás fontos jellemzője a tervszerűség, ugyanis a kutató a kutatási tervnek megfelelően hat arra a folyamatra, melyben az adat-szerzést végzi. Ennek lényege, hogy a jelenség lezajlása során a kutató meghatározza azokat a tényezőket, melyek befolyásolják a szituációt, majd ezek közül egyeseket megváltoztat, másokat pedig változatlanul hagy. Ezeket a tényezőket nevezzük függő- és független változónak.

Független változó: Azok a tényezők, melyeket a kutató átalakít a kutatási tervnek megfelelően.

Függő változó: azon tényezők, melyeket a független változó módosít.

Független változó

A független változót a kutató választja ki, vagy hozza létre. Ennek megfelelően két fajta létezik:

1. **Külső független változó:** a szituációban résztvevő személyeken kívüli változó, amit könnyebben tudunk megváltoztatni.

A tanár személyének hatása az osztály tanulmányi eredményére.

Ez egy könnyen változtatható tényező, mert más tanárra cseréljük az oktatót, vagy esetleg tanár helyett oktatóprogramok, multimédiák használatával adjuk át a szükséges ismereteket a tanulóknak.

2. Belső független változó: a vizsgálati személyiségek olyan tulajdonságai, magatartása, teljesítménye, melyeknek a függő változóra gyakorolt hatását akarjuk feltárni.

A fizika tantárgy 6. osztályban jelenik meg először az általános iskolák tantervében. Szeretnénk feltárni, hogy a tanulók előzetes tudásszintje (matematikai képességei, érdeklődési köre) milyen hatással van az ismeretlen terület elsajátítására.

Ezeket a változókat nehéz befolyásolni, inkább csak megállapítani lehet.

A függő változó általában valamilyen teljesítménybeli, vagy magatartásbeli mutató, ami a külső és belső független változó együttes hatásának eredményeképp módosul.

3.3.1 A kísérletek felosztása

3.3.1.1 A független változó jellege szerint

A független változót, mint ahogy az előző részben megtudhattuk, a kutató hozza létre, hogy vizsgálja a módosult tényező által kiváltott hatásokat. A független változó jellege szerint a kísérlet lehet:

- Előidézett
- Felidézett

Előidézett kísérlet: ahol a független változót a kísérletvezető előzetesen hozza létre.

A tanár személyiségének a osztály eredményességére gyakorolt hatását szeretnénk vizsgálni. A kísérlet-vezető szándékosan változtatgat, hol kedvesen, elnézően kell a tanárnak tanítani, majd a szigorúság a meghatározó, vagy éppen az agresszív stílust kell felöltenie a tanárnak, eközben méri az osztály teljesítményének alakulását a kutató.

Felidézett kísérlet: az élet által létrehozott befolyásoló tényezők, a kutató feladata pedig kiválassza azon elemeket, melyek független változónak tekinthetők, és azokat a hatásokat, amelyek függő változóként módosulnak a független változó értékeinek minőségétől.

Hogyan hat a tanuló szociális háttere a tanulmányi eredményére.

Befolyásolja-e a szülők kvalifikációja, vagy anyagi háttere, hogy a gyermekeik hány órát néznek TV-t?

3.3.1.2 A kísérlet felosztása szerkezetük szerint

Egycsoportos kísérlet:

A kísérlet ezen változata egy csoporttal foglalkozik, ezért önkontrollos kísérletnek is nevezzük.

A kísérlet elején történik egy felmérés, mely a csoport kiinduló helyzetét rögzíti (a kutató által vizsgált tényezőkre vonatkozóan). A kísérlet során egy ingert, a független változót megváltoztatjuk, a többi tényezőt pedig fixáljuk, változatlanul hagyjuk. Majd a kísérlet lezárásakor elkészítünk egy újabb felmérést, és elemezzük a bekövetkezett változásokat.

Mivel a csoport teljesítményében, magatartásában, vagy az egyéb vizsgált tényezőkben létrejött változást csak a kísérletvezető által módosított független változó okozhatta, ezért a változás mértékét kell vizsgálnunk.

Ha a kiinduló és záró állapot közti különbséget összevetve a tapasztalatokkal, kellően nagy (legyen az pozitív, vagy negatív) eltérést találunk, akkor elmondhatjuk, hogy az új módszerrel jobb (vagy rosszabb) eredményeket sikerült elérnünk.

Az önkontrollos kísérletek kevésbé megbízhatóak, hiszen kontroll csoport híján, csak a tapasztalatokra hagyatkozhatunk, mivel a kísérleti idő alatt a csoport maga is változik, ezért nem állíthatjuk minden kétséget kizáróan, hogy az elért eredményekben a független változókon kívül más nem játszott szerepet.

Kétcsoportos kísérlet:

Ennél a kísérleti fajtánál két egyenlő szintű csoportot vizsgálunk.

Az egyik csoport a megszokott módszerekkel dolgozik, míg a másik csoportnál módosítanak egy-egy tényezőt. Azt a csoportot melyen vizsgáljuk a független változó által kiváltott hatásokat, kísérleti csoportnak nevezzük, a változatlan körülmények között működő csoportot pedig kontrollcsoportnak hívják. Ezért, ezt kísérleti formát *kontrollcsoportos kísérletnek* is nevezik.

A megbízható következtetések levonásához feltétlenül szükséges a két csoport kiinduló állapotának rögzítése. Majd az egyik a megváltozott körülmények között, a másik pedig változatlanul végzi munkáját, de párhuzamosan, és ugyanannyi ideig.

A kísérlet végén a független változó hatását a két homogén csoport teljesítményét egybevetve ellenőrizzük. Egy záróvizsgálattal állapíthatjuk meg, hogy milyen változások álltak be mindkét csoportban.

A kontrollcsoportos kísérletek sokkal megbízhatóbbak, mint az ön-kontrollosok, mert a kísérleti csoportban a függő változók módosulásának mértékét biztonsággal vethetjük össze a kontroll csoportban bekövetkezett változásokkal. (A levont következtetések megbízhatóságának feltétele, hogy a kiinduló csoportok homogének legyenek a kísérleti változó szempontjából.)

Összetett többcsoportos kísérlet:

A kísérlet során létrehozunk több főcsoportot (a kísérleti főcsoportokat és a kontrollfőcsoportokat), majd ezeken belül újabb különböző összetételű alcsoportokat hozunk létre. Az alcsoportokban bekövetkezett változásokat elkülönülten dolgozzuk fel, rögzítve helyzetüket a kísérlet elején és végén.

Ha azt tapasztaljuk, hogy mindegyik kísérleti csoportban a függő változók ugyanolyan irányba mozdultak el, akkor a kísérleti változók hatását igazoltnak tekinthetjük. Viszont, ha a kísérleti alcsoportokban különböző előjellel történtek változások, akkor nem vonhatunk le következtetéseket.

A módszer nagyon megbízható, mert az összetevő csoportok külön-külön is kontrollálják egymást.

Többcsoportos kísérlet:

A kísérleti munka több egyenlő szintű csoportban folyik, a célja pedig, hogy több független változó hatását (vagy egy független változó több variánsát) egyszerre vizsgálhassuk.

Kiinduláskor minden csoport helyzetét rögzítjük. Majd a kísérlet során párhuzamos kísérleti csoportokban folyik a munka, és minden csoportban más-más független változót módosítunk.

A kísérlet végén záróvizsgálattal mérjük az egyes csoportok helyzetében beálló változások mértékét és jellegét.

A több csoportos kísérlet megbízhatósága jó, mert a különböző csoportok eredményei az eredeti hipotézist sokoldalúan kontrollálják.

3.3.1.3 A kísérletek szintér szerinti felosztása

- Laboratóriumi kísérlet
- Természetes kísérlet

Laboratóriumi kísérlet

A laboratóriumi kísérlet mesterségesen előállított, pontosan körülhatárolt szituációt jelent, amelyben az összes, a kutatás számára fontos feltételt megteremtjük és kontrolláljuk, valamint végrehajtjuk a változóban szükséges módosításokat.

A laboratóriumi kísérletben a kutató pontosan követheti a függő és független változó viszonyát, és a kapott eredményeket nagyon megbízhatónak tartják, hiszen a váratlan hatások minimálisra csökkenthetők. Meg kell említeni, hogy a mesterséges környezet sem tudja teljesen kiküszöbölni a belső független változók hatásait (az előzetes tudás, motíváltság), ezért a laboratóriumi kísérletekről is annyit mondhatunk, hogy elég jól mutatják a független változó hatásait.

A mesterséges voltának van negatív vonzata is:

- A tapasztalt eredmények természetes körülmények között nem feltétlenül hozzák ugyanazt az eredményt. Ugyanis laboratóriumi keretek között az emberek másként viselkednek, mint a társaik, megszokott munkahelyi körülmények között.
- Továbbá a kísérleti körülmények között az emberek sokkal jobban félnek, ezért igyekeznek megfelelni a kutató elvárásainak. Ennek elkerülése érdekében tudatosítani kell bennük, hogy nincs tétje a vizsgálatnak, a lényeg, hogy adják önmagukat. (Ez viszont kiválthatja azt a hatást, hogy nem fogak úgy igyekezni, mint a valós helyzetben. Pl. Egy felelésnél, egy vizsgán az eredményt befolyásolja a vizsgadrukk, a törekvés, hogy mindent megtegyen a jobb jegy érdekében.)

A következő kísérleten követhetjük, hogyan próbálták minimálisra csökkenteni a kutatók a befolyásoló tényezőket.

„Laboratóriumi kísérletet végeztünk annak felderítésre, hogy a tanári elvárások hatása hogyan befolyásolja a tanulói teljesítményeket. Ezt a vizsgálatot iskolai körülmények között nagyon nehéz elvégezni, mert az „elvárás hatáson” kívül még nagyon sok tényező befolyásolja a tanulók eredményeit (így például az adott témában való előzetes tudásunk, tanulási tapasztalatuk stb.). A változók számának a kontrollálása érdekében a vizsgálatot a következőképpen szerveztük: egy tanár egy tanulóval foglalkozott (ezzel kizártuk azt a hatást, amit mások jelenléte okozhat), a tanárok és a tanulók nem ismerték egymást (nincs korábbi tapasztalat, előítélet), a tanítás témája pedig egy titkosírás jelrendszere volt, hogy a tanulók egyformán, előzetes tudás nélkül kezdjék a tanulást. A független változók nagyobb részének kiegyenlítése mellett a „tanári elvárás” értékeinek adtunk különböző értékeket. Az esetek felében a tanár olyan információt kapott, hogy nehezen tanuló, gyenge képességű gyerekekkel kell foglalkoznia, a másik esetben pedig, azt a jelzést kapta, hogy kiváló képességű tanulóval fog foglalkozni. A foglalkozás idejét limitáltuk, és a történéseket az utólagos elemzés céljára videóra vettük. A függő változó a kísérletben a tanulás eredményessége, mérhető formában a tanuló által megjegyzett írásjelek száma volt. A változók teljes

kontrollálása lehetetlen volt, mert olyan tényezőket, mint a tanár tanítási készségei vagy a tanuló memóriájának a jellemzői, már nem tudtunk figyelembe venni. Ezeket a tényezőket az idő limitálásával próbáltuk kiszűrni, illetve statisztikai módszerek alkalmazásával hitelesítettük tapasztalatainkat.” (Cserné, 1994. p. 115.)

A laboratóriumi kísérletet hitelesítésre, tehát jól használható a természetes kísérlet kontrolljaként.

Természetes kísérlet

A kísérlet természetes körülmények között, illetve az emberek természetes tevékenysége közben folyik.

A kutató azonban kontrollált feltételek mellett valamilyen tényezőt (a független változót) tervszerűen befolyásolja, majd hatását tanulmányozza a függő változóra.

Megjegyzés: A természetes kísérletet a megfigyeléstől az különbözteti meg, hogy a kutató beavatkozik az események alakulásába a független változó bevezetésével.

A természetes körülményeknek van egy, pontosan az életszerűségből adódó hátránya: számos kontrollálatlan változó is jelen van, ezért igen nehéz a független változó hatását mérni.

3.3.2 A kísérletek megbízhatósága

Ahhoz, hogy a kísérlet eredményei alapján általánosíthassunk olyan eljárások alkalmazására van szükség, melyek a megbízhatóságot biztosítják.

Több eljárás is létezik, amely lehetővé teszi a kontrollt:

1. Elő- és utóvizsgálatok
2. Metodikai kontroll
3. Szerkezeti kontroll
4. Matematikai kontroll

Elő- és utóvizsgálatok

A csoport színvonalkülönbségéből eredő hiba kiküszöbölésére szolgál. Az elővizsgálatok a csoport kiinduló szintjét, az utó vizsgálatok pedig, az elért eredményt mérik. Minden típusú kísérletben szükséges az alkalmazása, de az önkontrollos kísérletek esetén kitüntetett szerepet kap, hiszen a módszerünk hatékonyságát az elő- és utóvizsgálatok eredményéből kell megállapítani.

Metodikai kontroll

A kiinduló és végállapotok sokoldalú jellemzését és pontos összehasonlítását foglalja magában. A kiinduló helyzet és a kísérlet hatására előállt eredmény vizsgálatára többféle módszer is használható:

1. A csoport folyamatos figyelése
2. Kísérleti megfigyelések szervezése
3. A kísérlet résztvevőinek szóbeli és írásbeli kikérdezése
4. Dokumentumok adatainak gyűjtése és elemzése
5. A kísérlet vezetőinek kikérdezése

A metodikai kontroll előnye, hogy az ezúton gyűjtött adatok alkalmasak az összehasonlításra. A módszer sokoldalúsága azt jelenti, hogy nem egy kutatási módszert használunk az adatgyűjtésre, hanem más módszerekkel kontrolláljuk az eredményt. (nem ismételt megfigyelés, hanem pl. Interjú)

Szerkezeti kontroll

Több csoportos, vagy összetett kísérletben alkalmazzuk. A kísérlet szerkezetét úgy alakítjuk ki, hogy a különböző csoportok egymás ellenőrzését biztosítsák.

Fajtái:

1. Keresztező eljárás
2. Előidézett és felidézett kísérletek, mint egymás kontrolljai
3. Negatív kontroll

Keresztező eljárás

A csoportok különböző összetételéből, színvonalából adódó hatásokat küszöböli ki. A módszer lényege, hogy a kísérlet során mindkét csoport szerepel kísérleti és kontroll csoportként is.

Az eljárás két fázisból áll. Mely két csoport esetén a következőképpen alakul:

Első fázis:

- A csoportban bevezetjük a kísérleti változót
 - B csoport hagyományos körülmények között dolgozik
- elő- és utóvizsgálatokkal mérjük az eredményt

Második szakasz:

- A csoport hagyományos körülmények között dolgozik
 - B csoportban bevezetjük a kísérleti változót
- elő- és utóvizsgálatokkal mérjük az eredményt

A hipotézis akkor tekinthető bizonyítotttnak, ha az A és B csoportban is kimutatható a független változó hatása.

Előidézett és felidézett kísérletek, mint egymás kontrolljai

A megbízhatóság biztosítását szolgálja, ha egy előidézett kísérlet ellenőrzésére szervezünk egy felidézett kísérletet. Ha a két kísérlet eredményei megerősítik egymást, a hipotézisünk bizonyítottnak tekinthető. Viszont a módszer nem mindig alkalmazható, hisz nem minden szituációban végezhető el mindkét kísérlet.

Negatív kontroll

Az alaphipotézisnek ellentmondó feltételezés vizsgálatát jelenti. Alkalmazása során ügyelnünk kell arra, hogy a hipotézisünkkel ellenkezőjének bizonyítása, nehogy romboló hatással legyen a vizsgálati alanyokra. Ezért a negatív hatást ne direkt módszerekkel hozzuk létre, hanem próbáljuk a természetes életből meríteni.

A kísérlet hipotézise: A jó logikai érzékkel rendelkező vidéken élő gyermek könnyen alkalmazkodik a városi élethez.

A kísérlet során sok jó logikai érzékű gyermekkel készítünk szituációs gyakorlatokat, vagy más módszerrel próbáljuk bizonyítani a feltevésünket.

Majd a negatív kontrollt alkalmazva megvizsgálunk gyenge logikai érzékkel rendelkező gyerekeket is. Ha azt az eredményt kapjuk, hogy számunkra nehéz a beilleszkedés (és az előző vizsgálatok igazolták hipotézisünket), akkor az eredményt megbízhatónak tekinthetjük).

A logikában ezt a módszert indirekt bizonyításnak nevezik.

Matematikai kontroll

A kapott eredményeket matematikai módszerekkel ellenőrizzük. A kísérlet során kapott válaszokat statisztikai úton elemezve megállapíthatjuk, hogy a következtetéseinket milyen mértékben tekinthetjük általános érvényűnek.

Önellenőrző kérdések

3.1 Megfigyelés

- 1) Mit értünk megfigyelés alatt?
- 2) A kutatás mely szakaszában alkalmazhatjuk a megfigyelés módszerét?
- 3) Sorolja fel a tudományos megfigyelés lényegi jegyeit!
- 4) Mit jelent a kötetlen megfigyelés?
- 5) Milyen veszélyekkel járhat a nyílt és milyen veszélyekkel a leplezetten folyó kutatás?
- 6) Lát-e megoldást az előző kutatásmetodikai problémára?
- 7) Hogyan készítené elő egy megfigyelést?
- 8) Mit jelent az operacionalizálás?
- 9) Milyen megfigyelési technikákat ismer?
- 10) Ismertesse a becslési skálával történő rögzítése előnyeit, hátrányait!
- 11) Mire szolgál az aktogram?
- 12) Hasonlítsa össze a kategória-rendszert és a jelrendszert!
- 13) Sorolja fel milyen képességekkel kell rendelkeznie a jó megfigyelőnek!

3.2 Vizsgálati módszerek

- 1) Mikor használná a vizsgálati módszereket?
- 2) Mit értünk ankét módszer alatt?
- 3) Ismertesse az explicit és implicit kérdések közti különbséget!
- 4) Milyen szabályai vannak a kérdőív készítésnek?
- 5) Milyen kérdőívkitöltő módszereket ismer?
- 6) Hogyan biztosíthatjuk a válaszok hitelességét?
- 7) Mi az előnye a csoportos interjúnak?
- 8) Mi a lényege a dinamikus interjúnak?
- 9) Mi a narratív interjú?
- 10) Milyen kiegészítő kérdéseket ismer?
- 11) Hogyan készítené fel az interjú készítőket?

3.3 Kísérlet

- 1) Mi a kísérlet?
- 2) Ismertesse a független és a függő és függetlenváltozó meghatározását!
- 3) Milyen változókat nehéz befolyásolni?
- 4) Hasonlítsa össze az egycsoportos és kétcsoportos kísérleteket, sorolja fel előnyeiket, hátrányaikat!
- 5) Milyen vizsgálatokat ismer a kísérlet megbízhatóságának eldöntésére?

4. Mintaválasztás

Az eddigi anyagrészen bemutatott ismeretek elsajátításának célja az volt, hogy képessé váljon egy kutatás elvégzésére. A kutatás célja pedig az, hogy valamilyen problémakörre vonatkozóan általános érvényű következtetéseket vonjunk le, mely hasznos a társadalom számára.

Az esetek többségében nem áll módunkban minden egyes alanyt bevonni a vizsgálatunkba, de a következtetéseket mégis rájuk vonatkozóan akarjuk levonni. Ahhoz, hogy ezt megtehessük megfelelő módon kell alkalmaznunk a mintaválasztást.

Ebben a fejezetben a mintaválasztás technikáit tanulhatja meg, megismerve alkalmazásuk helyes technikáit és veszélyeit.

A lecke tartalma:

4. Mintaválasztás

4.1. Mintaválasztás

4.2. Teljes körű kutatás

4.3. Mintavételi eljárások

4.3.1. Véletlen mintavétel

4.3.2. Rétegzett mintavétel

4.3.3. Csoportos mintavétel

4.3.4. Nem véletlen mintavételi eljárások

4. Mintaválasztás

4.1 Mintaválasztás

Az előző fejezetek bemutatták a kutatási módszereket, lebonyolításuk módját, előnyeiket és hátrányaikat. Arról azonban, hogy kikkel kell elvégezni ezeket módszereket, nem esett még szó. A kutatás egyik leglényegesebb pontja a döntés a konkrétan megvizsgálandó személyekről.

A kutatásba bevont elemzési egységeket a mintavétel során válogatjuk ki.

Mintavétel: A populáció egy részének a kutatásba történő bevonása.

Minta: A populációnak azon része, melyre a kutatás kiterjed.

Populáció: Azon egyedek összessége, akikre vonatkozóan általánosításokat akarunk megfogalmazni a kutatás során.

4.2 Teljes körű kutatás

Teljes körű a kutatás, ha minden egyes személyre, kiterjed a felmérés, akikre vonatkozóan a következtetéseinket megfogalmazzuk, továbbá minden szituációra, amelyre vonatkoznak az állításaink. Tehát a minta maga a teljes populáció.

Ha főiskolánk helyzetével kapcsolatban szeretnénk következtetéseket levonni, alkalmazhatunk teljes körű kutatást, mert megoldható, hogy minden hallgatót és minden tanárt megkérdezzünk. Viszont a felmérés után a megállapításaink csak erre az egy főiskolára vonatkozhatnak.

4.3 Mintavételi eljárások

4.3.1 Véletlen mintavétel

A véletlen mintavétel során nincs semmilyen ellenőrzés, a populáció minden egyede egyforma valószínűséggel kerülhet a mintába.

Akkor használható, ha a populáció a vizsgált változó szempontjából homogén (tehát az eredményt nem befolyásolja, hogy melyik egyedet választjuk a vizsgálat tárgyául), vagy ha a mintavétel a teljes sokasághoz képest nagyszámú.

A véletlen mintavétel technikailag a következő módszerekkel valósítható meg:

(Ahhoz, hogy ki tudjuk választani a mintát, szükséges, hogy az alapsokaságról teljes nyilvántartás álljon rendelkezésünkre).

- *Sorsolással történő mintavétel:* a populáció tagjai közül kisorsolunk megfelelő számú elemet, melyek a minta elemeit képezik majd. „Lottó módszer”-nek is nevezni ezt az eljárást.
- *véletlenszám-táblázat segítségével:*
 - a populáció minden eleméhez hozzárendelünk egy sorszámot,
 - majd a véletlen szám táblázatban szereplő sorszámokhoz tartozó elemek lesznek a minta tagjai.
- *Számítógép segítségével történő mintavétel:* a véletlen számokat a gép generálja.

4.3.2 Rétegzett mintavétel

A populációt különböző szempontok szerint csoportosítjuk, és a mintát úgy alkotjuk meg, hogy minden képzett csoportból veszünk egyedet.

A módszer akkor hasznos, ha a populáció a vizsgálat szempontjából heterogén. Az összetételük alapján meghatározzuk a rétegeképző ismérveket, ez alapján felosztjuk a populációt.

A vidéki és fővárosi gyermekek kreativitásának vizsgálatakor, a rétegeképzés alapját a lakóhely szerinti csoportosítás képezi.

Ha a szülők anyagi helyzetének a hatását vizsgáljuk a gyerekek tanulmányi eredményeire, akkor a kategóriákat társadalmi pozíciók szerint hozzuk létre.

Az egyes réteg közül a következő módszerekkel választhatjuk ki a minta tagjait:

- *Azonos számú mintavétel:* Minden egyes rétegből azonos számú elemet veszünk.
- *Arányos kiválasztás:* az egyes rétegek reprezentációi olyan mértékben fognak szerepelni, mint amilyen arányban megoszlik a populáció a rétegeképző ismérvek szerint.

Ha a magyarországi családok 20%-a tartozik a felső, gazdag réteghez, 35%-a középréteghez, 45 %-a szegény réteghez, akkor a vizsgálatba bevont gyerekek 20 %-ának kell a gazdag családokból kikerülnie...

Az arányos kiválasztás eredményeként kapott mintát reprezentatív mintának hívjuk.

A rétegzett mintavétel feltétele, hogy az adott ismérveket tudnunk kell a populáció tagjairól.

4.3.3 Csoportos mintavétel

Ha nem áll rendelkezésünkre pontos lista a vizsgálni kívánt populáció minden tagjáról, de vannak nyilvántartások, melyek a sokaság egységeit csoportosan tartalmazzák, akkor a csoportos mintavételi eljárást ajánlott használni.

Az eljárás során az egyes csoportokból véletlenszerű mintát veszünk. Ezt elsődleges mintavételi egységnek nevezzük.

Ezen belül kiválasztjuk a megfigyelni kívánt egységeket, ezeket másodlagos mintavételi egységekként nevezzük.

4.3.4 Nem véletlen mintavételi eljárások

Melyek során a populációt tagjainak kiválasztásakor nem játszanak szerepet a véletlen tényezők.

Alkalmazható módszerek:

Koncentrált kiválasztás: arra törekszünk, hogy a sokaság tipikus elemei kerüljenek a mintába.

Önkényes kiválasztás: a kutató maga dönti el, hogy kiket kíván bevonni a vizsgálatba.

A nem véletlen mintavételi eljárásokkal létrehozott mintákból nem lehet becsléseket végezni a teljes sokaságra, mert a matematikai-statisztikai módszerrel történő becslések a véletlen törvényszerűségekre alapozták.

Önellenőrző kérdések

- 1) Mi a mintavétel?
- 2) Határozza meg a minta fogalmát!
- 3) Definiálja a populációt!
- 4) Mikor teljes körű egy kutatás?
- 5) Milyen mintavételi eljárásokat ismer?
- 6) Mit nevezünk reprezentatív mintának?
- 7) Sorolja fel a nem véletlen mintavételi eljárásokat!
- 8) Mi a nem véletlen mintavételi eljárások hátránya?

5. Deduktív kutatási módszerek

A könyv első fele az induktív logikán alapuló kutatási módszereket mutatta be.

Ebben a fejezetben megtanulhatja, hogyan kell eljárni azokban az esetekben, ha kiinduló hipotézisünket csak a probléma eredetének feltárásával tudjuk megoldani. Ehhez el kell sajátítania az információ feltárás módjait, melyhez feltétlenül szükséges a könyvtár szolgáltatásinak és használatának alapos ismerete.

A fejezet tanulmányozása akkor is ajánlott, ha alapvető módszernek az induktív logikát választotta, mert az irodalom feltárás minden kutatásnak része, (a különbség csupán, hogy ott nem főmódszerként jelenik meg).

A lecke tartalma

5. Deduktív kutatási módszerek

5.1. Deduktív kutatási módszerek

5.1.1. Forráskutatás, irodalomkutatás

5.2. Az irodalomkutatás intézménye, a könyvtár

5.2.1. A könyvtári anyag rendszerezése

5.2.1.1 Rendszerezés dokumentumtípusok szerint

5.2.1.2 A dokumentumokban rejlő információk rendszerezése

5.2.2. Mű és dokumentum

5.3. Az irodalomkutatás eszközei

5.3.1. A katalógus

5.3.2 A bibliográfiák

5.3.3 Elektronikus adatbázisok

5.3.3.1 Adatbázis-szolgáltatókon keresztül on-line elérhető adatbázisok

5.3.3.2 CD-ROM adatbázisok

5.3.3.3 Könyvtári információs adatbázisok és hálózaton keresztül elérhető könyvtári katalógusok

5. Deduktív kutatási módszerek

5.1 Deduktív kutatási módszerek

Az egyes problémák eredetének megállapításához szükséges a kérdéskör alapos ismerete. Ennek elsajátításához forráskutatást kell végeznünk.

5.1.1 Forráskutatás, irodalomkutatás

Bármilyen tudományterületen kezd valaki kutatómunkába, legelső feladata a tájékozódás arról, hogy választott témájában ki milyen eredményeket ért már el. Ez azért nagyon fontos, mert kutatómunkánkban – természetesen megfelelő hivatkozásokkal – ezekre az eredményekre támaszkodhatunk, nem kell mindent előlről kezdenünk. A lényeg, hogy legyen információnk az előzményekről. Első megközelítésben lényegtelen, hogy a számunkra fontos információ megjelent-e nyomtatásban vagy sem, folyóiratban jelent-e meg vagy könyvben, értjük-e azt a nyelvet, amin megjelent, vagy sem. Ezek másodlagos információk, amelyek majd akkor kapnak jelentőséget, ha felhasználásra kerülnek. Ekkor kell majd például arról döntenünk, hogy szükségünk lesz-e idegennyelvi fordító munkájának az igénybevételére, vagy magunk is megértjük az adott nyelvet.

A forráskutatás analitikus jellegű kutatási stratégia, melynek során a kutató a forrásokban, dokumentumokban, más tudományokban felhalmozott tapasztalatok feltárását, elemzését célozza meg.

Adott tehát a feladat, össze kell gyűjteni a szakirodalmi információkat, azaz irodalomkutatást kell végezni. Az irodalomkutatás eredménye az az irodalomjegyzék, amelyre a kutatómunkánk során a továbbiakban támaszkodni fogunk. Munkánk eredményességét nagymértékben befolyásolja, mennyire lelkiismeretesen végeztük a feladatot. Hogyan induljunk tehát el?

A rendszeres irodalomkutatás kiindulópontja lehet

- a) valamely könyvtár katalógusa,
- b) nemzeti bibliográfiák,
- c) szakbibliográfiák.

Mielőtt hozzákezd az irodalom összegyűjtéséhez, ki kell alakítania egy információ-gyűjtési rendszert annak érdekében, hogy az információ forrásához a későbbiek során is vissza tudjon nyúlni.

Pár alapvető elvet célszerű szem előtt tartani:

1. Mindig cédulára jegyzeteljen, ne füzetbe! A cédulák a későbbiek során különböző szempontok szerint rendezhetők (akár többször is).

A leggyakrabban előforduló rendezési szempontok:

- szerző neve,
- a mű címe,
- valamilyen földrajzi név, személynév, testületi név, cím, amiről a mű szól (1/a),
- téma,
- időrend stb.

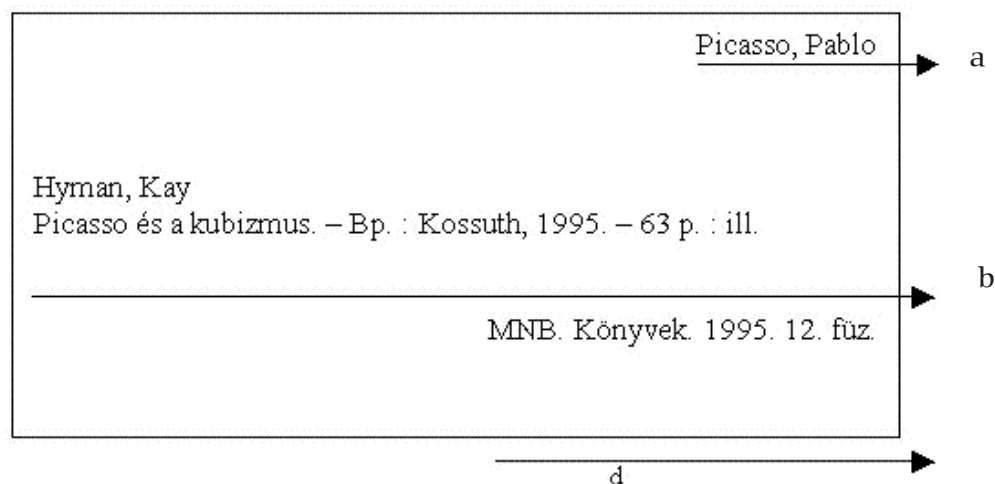
Ez a rendezés nem lehetséges, ha az adatokat füzetbe jegyzi fel, vagy egy lapra több mű adatait írja. Fontos, hogy a cédulákat rendezni tudja, hiszen ez lesz az alapja a dolgozat elengedhetetlen részének, az irodalomjegyzéknek.

2. Minden dokumentumot/művet (könyv, könyvrészlet, folyóiratcikk, szóbeli közlés stb.) külön cédulára jegyezzen fel.

3. A gyűjtőcédulának minden esetben tartalmaznia kell

a) a dokumentum teljes bibliográfiai adatait, valamint

b) annak a forrásnak a megnevezését, ahonnan az adatot kiírta. A kutatómunka folyamatában szükség lehet az adatok pontosítására, ezért sok fáradságtól kíméli meg magát, ha a gyűjtőcéduláról azonnal megállapítható, hogy honnan származik valamely könyvészeti adat.

Tervezze meg, hol fog információt keresni a dolgozatához!

Kutató-munka időpontja	Felkeresendő intézmények	Szükséges-e kutatási engedély	Munka jellege	Költségek	Megjegyzés

5.2 Az irodalomkutatás intézménye, a könyvtár

Az irodalomkutatás legkézenfekvőbb intézménye a könyvtár. Első megközelítésben – tudományágtól függetlenül – igénybe veheti a köz-művelődési könyvtár szolgáltatásait, hiszen ez a könyvtártípus általános gyűjtőkörű, azaz az emberi tudás legszélesebb területéről gyűjti az anyagát. Az általános gyűjtőkör azonban nem teszi lehetővé minden szakterületen az információk mély feltárását, ezért azoknak, akik természettudományi, műszaki, mezőgazdasági, orvostudományi terület vagy más tudományág témáit kutatják, elengedhetetlen, hogy igénybe vegyék a tudományterület szakkönyvtárainak szolgáltatásait. A szakkönyvtári feladatokat az állami egyetemek könyvtárai és az országos szakkönyvtárak látják el. Országos tudományos, illetve szakkönyvtárak tudományterületek szerint:

- Állam- és jogtudomány: Országgyűlési Könyvtár
- Filozófia: ELTE Központi Könyvtára
MTA Filozófiai Intézetének Könyvtára
- Közgazdaságtudomány: Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtára
Országos Műszaki Könyvtár és Információs Központ
- Pedagógia: ELTE Központi Könyvtára
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
- Pszichológia: ELTE Központi Könyvtára
MTA Pszichológiai Intézetének Könyvtára
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum
orvostudományi egyetemek könyvtárai
- Statisztika: Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat
- Szociológia: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Jelentős szociológiai gyűjteménnyel rendelkezik még az MTA Szociológiai Intézeténe, a KSH, a KLTE Egyetemi Könyvtár és az Országgyűlési Könyvtár
- Történettudomány: Országos Széchényi Könyvtár (magyar történelem)
Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára (ókori és középkori egyetemes történelem, magyar történelem)
MTA Történettudományi Intézete (új- és legújabb kori egyetemes történelem, magyar történelem)
ELTE Központi Könyvtára (magyar történelem)
Országgyűlési Könyvtár (legújabb kori egyetemes történelem, magyar történelem)
- Vallás: ELTE Központi Könyvtára
Jelentős egyháztörténeti, hittudományi és művelődéstörténeti könyv- és kéziratok anyaggal rendelkeznek az egyházi könyvtárak:
- Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár,
 - Ráday Gyűjtemény (Budapest),
 - Szent Benedekrend Főkönyvtára (Pannonhalma),
 - Tiszáninnen Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Sárospatak),
 - Tisántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára (Debrecen).
- További országos szakkönyvtárak:
- Hadtörténeti Intézet Könyvtára
 - Magyar Filmintézet Könyvtára
 - Országos Idegennyelvű Könyvtár
 - Országos Mezőgazdasági Információs Központ és Könyvtár
 - Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
 - Országos Orvostudományi Információs Központ és Könyvtár

5.2.1 A könyvtári anyag rendszerezése

Könyvtárat minden korban azért hoztak létre, hogy abban az emberi tudás és szellemi alkotás legjavát összegyűjtsék és megőrizzék az utókor számára. Ahogy újabb és újabb anyagokat fedeztek fel, úgy szaporodtak, sokasodtak az emberi gondolat lejegyzésére alkalmas információhordozók. Az ősember gondolatait, törekvéseit, félelmeit barlangrajzokon örökítette meg a saját maga, illetve szűkebb környezete számára. Gondolatainak hordozó anyaga a barlang fala volt. Az ókori Mezopotámia agyagtábláit már össze lehetett gyűjteni, mint ahogyan ettől kezdve mindazokat az újabb és újabb anyagokat, amelyek alkalmasak voltak az ember szellemi alkotásának lejegyzésére. Hosszú évszázadokon keresztül ez az anyag a papirusz, a pergamen, majd a papír volt. A technika fejlődése azonban nemcsak az információhordozó anyagát, hanem az azokra történő írás technikáját is megváltoztatta. A könyvnyomtatás felfedezése, majd technikai korszerűsödése után a könyv mellett már megjelenik a folyóirat, mint másfajta dokumentumtípus. A film, a fényképezés, a hangrögzítés feltalálása, majd a számítástechnika a dokumentumtípusok sokféleségét eredményezte. Napjaink könyvtárában így már nemcsak könyv, hanem a dokumentumtípusok sokfélesége együttesen alkotja az állományt.

Már az ókori Mezopotámia anyagtábla-könyvtárában is törekedtek az állomány rendezettségére és nyilvántartására. Napjainkban, amikor a könyvtárhasználat már nemcsak kevesek kiváltsága, a gyűjtés mellett legalább olyan fontos a dokumentumokban rejlő információk feltárása és szétsugárzása.

Minden könyvtár és minden könyvtári munka alapja a rendszerszemlélet, a rendszerezés. Nem nevezhető könyvtárnak a mégoly sokféle dokumentumtípusból álló gyűjtemény sem, ha nem rendszerezik az anyagát és nem tárják fel a dokumentumokban rejlő információkat. A rendszerezést több oldalról lehet megközelíteni:

1. a dokumentumtípusok oldaláról,
2. a dokumentumokban rejlő információk oldaláról
 - a. formai és
 - b. tartalmi szempontból.

5.2.1.1 Rendszerezés dokumentumtípusok szerint

A könyvtár dokumentumainak legegyszerűbb rendszerezése a dokumentumtípusok szerinti rendszerezés. Ennek folyamán külön válogatják a könyveket, folyóiratokat, hangzó dokumentumokat, filmeket, kisnyomtatványokat, mágneslemezeket és így tovább. Ezt

követően a dokumentumtípus jellegének legmegfelelőbb tárolási módot kiválasztva elhelyezik a dokumentumokat a tárolóeszközökön. (Például a könyveket polcokon, a hanglemezeket függőtasakos tárolókban, a mikrofilmeket lemezszekrényekben.)

Ezt követően egy-egy dokumentumtípuson belül további rendszerezés lehetséges. Az állomány elhelyezésekor (rendszerezésekor) többféle szempontot tartanak szem előtt, de mindig a használatból indulnak ki. Rendszerezési szempont lehet:

- a) a könyvtárhasználók keresési szempontjai,
- b) gazdaságossági szempontok.

A könyveket például a használók keresési szempontjai alapján tovább bontják szépirodalomra és szakirodalomra. A szépirodalmat szerzői betűrendben, a szakirodalmat témák szerint, azon belül pedig szerzői betűrendben helyezik el a polcokon.

Belső raktárban történő elhelyezéskor általában gazdaságossági szempontok játszanak szerepet. A legtöbb könyvtár helyhiánnyal küzd, ezért a függőleges térvesztést nagyságrendi raktározással próbálja kiküszöbölni. Nagyságrendi raktározás esetén a rendszerezés szempontja a könyv gerincmérete, így egymás mellé az azonos gerincmagasságú könyvek kerülnek, a beérkezés sorrendjében.

A raktározás módja befolyásolja a dokumentum visszakeresésének a módját is. A könyvtárhasználó keresési szempontjaival összevetve kell dönteni a legmegfelelőbb állományelhelyezésről.

A könyvtárba betérő olvasó *keresési szempontja* attól függ, hogy mit tud arról a dokumentumról, amit keres:

- a) *Ismeri a szerző nevét* (formai keresési szempont): a szerző neve szerint keres. Keresésének módját befolyásolja, hogy ismeri-e az állomány elhelyezését és az igénybe vehető tájékoztatási segédeszközöket, mint például a katalógusokat. Ha az olvasó a legegyszerűbb rendszerezés, az állomány fizikai elhelyezése alapján akar tájékozódni, a szerzői betűrendben elhelyezett könyvek között a megfelelő betűnél keresi a polcon a könyvet. Ha keresése nem jár sikerrel, annak számos oka lehet, például (a teljesség igénye nélkül):
 - nincs attól a szerzőtől könyv a könyvtárban,
 - kikölcsönözték a könyvet,
 - a keresett szerző nem a könyv, hanem a könyvben megjelent valamely mű szerzője,
 - a könyv kötetben van vagy elveszett,
 - a szerző nem szépirodalmi, hanem szakirodalmi mű szerzője,
 - máshol raktározzák a könyvet.

Mindazokban az esetekben, amikor közvetlenül nem található meg a dokumentum, a tájékozódáshoz segédeszközre van szükség. A könyvtár állományáról tájékoztató segédeszköz a katalógus. Mivel az olvasó a könyv egyik formai jegyét (a szerző nevét) ismeri, a formai szempontok szerint szerkesztett leíró katalógus fog a kérdésére választ adni. Kérdése ekkor így hangzik:

Van-e a könyvtárban az általa ismert szerzőtől dokumentum vagy mű?

Van-e a könyvtárban Tamási Árontól valamilyen mű?

Tamási Áronnak milyen művei vannak meg a könyvtárban?

Ez egyúttal kijelöli a leíró katalógus egyik funkcióját is: **egy szerző könyvtárban meglevő valamennyi művét egy helyen, a szerző családneve alatt kell összegyűjtenie.** A leíró katalógus nem tesz különbséget szépirodalom és szakirodalom között, ezért a szerző neve szerint kereső olvasónak nem föltétlenül kell tisztában lenni a mű tudományterületi hovatartozásával.

b) Az irodalmat kereső olvasó nem minden esetben ismeri a szerző nevét, viszont *tudja a címet*. Ekkor cím szerint fog keresni, de közvetlen keresésre így nincs lehetőség, hiszen a könyveket *szerzői betűrendben* vagy *tematikusan* tárolják. A keresés csak katalógus segítségével történhet. Kérdése ekkor:

Megvan-e a könyvtárban az X című mű vagy dokumentum?

Megvan-e a könyvtárban az Áron Amerikában című mű?

A dokumentum címe szintén a formai jegyek közé tartozik, így az olvasó kérdésére csak a leíró katalógus adhatja meg a választ, amelynek feladatai közé tartozik a könyvtár állományáról történő cím szerinti tájékoztatás is. A címmel összefüggésben tájékoztatnia kell a leíró katalógusnak még arról is, hogy a keresett mű milyen kiadásokban van meg a könyvtárban?

c) Gyakran előfordul azonban, hogy az olvasó sem a szerző nevét, sem a mű címét nem ismeri, nem konkrét dokumentumot keres, hanem egy téma irodalmát szeretné összegyűjteni vagy az őt érdeklő témakörből valamit elolvasni. Ekkor kérdése nem formai, hanem tartalmi jegyekre irányul és a tartalmi jegyek alapján szerkesztett katalógusok valamelyikétől fogja megkapni a választ. Ez a katalógus lehet ETO szerint szerkesztett szakkatalógus vagy a témát természetes emberi nyelven megfogalmazó tárgyszókatalógus.

5.2.1.2 A dokumentumokban rejlő információk rendszerezése

A dokumentumokban rejlő információkat *formai és tartalmi* oldalról egyaránt fel kell tárni annak érdekében, hogy a dokumentum sokoldalúan visszakereshető legyen és az az olvasó is meg tudja találni a keresett művet vagy dokumentumot, aki csak a szerzőt, vagy csak a címet, vagy csak a témát ismeri.

A *formai adatok* szerinti feltárás elsődleges célja a dokumentum minden kétséget kizáró azonosítása, a keresett mű vagy dokumentum megtalálása. A formai adatokat – mint például a szerző neve, a dokumentum címe, gerincmérete, oldalszáma, megjelenési adatai és így tovább – másképpen könyvészeti vagy bibliográfiai adatoknak is nevezik. *A könyvészeti adatokon keresztül történő feltárás a bibliográfiai leírás, amely a dokumentum formai adatait logikai csoportosítás szerint kialakított adatcsoportokba rendezi. Feladata a dokumentum adatainak hű tükrözése, az azonosítás lehetővé tétele.* Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a katalógusba kerülő bibliográfiai tétel helyettesíti a könyvtár valamely raktári helyén megtalálható dokumentumot. Adatainak tehát egyeznie kell a dokumentumon levő adatokkal, különben a katalógustétel alapján nem kereshető vissza a dokumentum.

A dokumentumot tartalmi jegyei alapján is fel kell tárni. Ez történhet természetes emberi nyelven kifejezett tárgyszavakkal vagy a tudományrendszerezésen alapuló, az egyes fogalmakat a számok nyelvén kifejező ETO számokkal. A könyvtári feldolgozó munka folyamatában azonban nem válik el e kétféle megközelítés, a feldolgozó könyvtárosnak mind a formai, mind a tartalmi feltárást el kell végeznie és a feltárás eredményeként született adatokat ugyanazon a katalógustételen megjelenítenie.

5.2.2 Mű és dokumentum

Az első kérdés, amit előljáróban tisztázni kell, hogy a *bibliográfiai adat* – és ezen keresztül a bibliográfiai adatfeldolgozás fogalma – műhöz vagy dokumentumhoz kötődik-e.

Az ábrán látható példában szerepel a XX. századi angol drámák című *kötet (a dokumentum)*, amely kilenc drámát, azaz kilenc *művet* tartalmaz. Ha csak a *dokumentum* címe (XX. századi angol drámák) szerint kerülne tétel a katalógusba, az biztosítaná ugyan a dokumentum (a könyv) cím szerinti visszakeresését⁶, de nem tenné lehetővé a kötetben közzétett egyes *művek*, – például Beckett *Godot-ra várva* című *művének* –

⁶ A könyvtárhasználó krédése ekkor így hangzik: „Megvan-e a könyvtárban a XX. századi angol drámák ímű kötet?”

megtalálását. Ezért a könyvet analizálni kell és a kötetet alkotó egyes művek szerzőihez és a művek címeihez is tételt tenni. Ez lesz majd az analitikus leírás.

<p>XX. SZÁZADI ANGOL DRÁMÁK</p> <p>EURÓPA KÖNYVKIADÓ 1985</p>	<p>TARTALOM</p> <p>g. b. shaw Ember és felsőbbrendű ember (Ottlik Géza).....5 Pygmalion (Mészöly Dezső).....233 Szent Johanna (Ottlik Géza).....351 W.B. YEATS Purgatórium (Garai Gábor).....499 J.M. SYNGE A nyugati világ bajnoka (Ungvári Tamás).....511 Juno és a páva (Nagy Péter).....577 T.S. ELIOT Gyilkosság a székesegyházban (Vas István).....653 DYLAN THOMAS A mi erdők alján (Bányay Geyza).....727 SAMUEL BECKETT Godot-ra várva (Kolozsvári Grandpierre Emil).....793 Utószó (Ungvári Tamás).....901 Életrajzi jegyzetek (Budai Katalin).....927</p>
---	---

A dokumentum címe mögött rejlő művek címei szerzőikkel együtt.

Az olvasó könyvtárhasználatának általában az a célja, hogy megtalálja és elolvassa azokat a *műveket*, amelyek őt érdeklik, függetlenül attól, hogy az a mű - mondjuk egy novella - valamely gyűjteményes kötet részeként jelent-e meg, önálló kötetben adták-e ki, vagy folytatásokban közölte-e egy folyóirat. Ebben az esetben az olvasó *művet* keres, a megjelenés könyvészeti adatai jelentéktelenek számára.

Ha ugyanennek a novellának a különböző kiadásait egy szövegkritikai kutatás számára akarja összegyűjteni, keresésének súlypontja egyaránt esik a műre és a dokumentumra, amelyben a mű megjelent. Ez utóbbi esetben tehát a dokumentum bibliográfiai adatai mint keresési és azonosítási szempontok nagyobb hangsúlyt kapnak. A tudományos kutatás számára annak is információértéke van, hogy melyik kiadónál jelent meg a keresett mű vagy téma. A kiadó neve sok esetben minőségi garanciát is jelent.

A katalógusnak egyaránt célja a *dokumentum* és a *mű* feltárása is.

5.3 Az irodalomkutatás eszközei

5.3.1 A katalógusok

A könyvtár katalógusrendszere tükörképe az állománynak, ugyanakkor több is annál.

Amikor a könyvtár dokumentumait elhelyezik a tárolóhelyeken (a könyveket a polcokon, a hanglemezeket a hanglemeztartó tasakokban, a mikrofilmeket a lemezszekrényekben stb.), akkor végeznek ugyan egyfajta rendszerezést, (hiszen például a szakirodalmat téma, a szépirodalmat szerző szerinti betűrendben teszik a polcokra), de ez csak első és felületes rendezése lehet annak az ismeret- és adathalmaznak, amelyet ezek a dokumentumok hordoznak. A raktározással csak nagy vonalakban gyűjtik egy helyre az összetartozó témákat, a részletekben elmélyedni így még nem lehet és egyáltalán nem tudják kifejezni a gyűjteményes kötetekben, szerzői gyűjteményekben, kolligátumokban megjelent műveket, de még a többszerzős művek második, harmadik, stb. szerzőjének műveit sem, mert az egy fizikai egységként jelentkező kötetet, akárhány művet tartalmaz is, egyszerre csak egy helyen lehet raktározni.

A könyvtár állományában való tájékozódáshoz szükség van tehát olyan segédeszköz-zökre, amelyek egyrészt az azonosíthatóság érdekében pontosan tükrözik a dokumentumok bibliográfiai (könyvészeti) adatait, visszakерeshetővé teszik a dokumentumokban rejlő részdokumentumokat, másrészt lehetővé teszik a könyvtár állományában a tartalmi szempontok szerinti keresést is. *Ez a segédeszköz a könyvtárhasználók legjellemzőbb információkeresési szempontjai szerint szerkesztett katalógus.* A katalógus legfontosabb feladata a könyvtár állományában való eligazítás. Amikor a könyvtár használója információért fordul a katalógushoz, párbeszédet folytat vele annak érdekében, hogy megtalálja azt a dokumentumot, amit keres. Az olvasó célirányosan feltett kérdéseinek vannak olyan információelemei, amelyek tartalmi, és vannak olyan információelemei, amelyek a keresett dokumentumok vagy művek formai (bibliográfiai vagy más néven könyvészeti) adataira vonatkoznak. A katalógusok feladata, hogy ezekre a kérdésekre megadják a választ, aminek segítségével az olvasó eljut a keresett tartalmi vagy formai információhoz. A katalógus nyilván csak akkor tud választ adni az olvasó kérdésére, ha a keresett mű megvan a könyvtárban, azt tartalmilag és bibliográfiai adatait tekintve is feldolgozták, a feldolgozott adatok összességéből katalógustételeket szerkesztettek és azokból katalógusokat építettek.

Az olvasók legjellemzőbb kérdéseinek csoportjai jelentik azt a feladatsort, amelyet a katalógusoknak teljesíteniük kell. A könyvtár használója művet, konkrét dokumentumot vagy témát keres. *Ha a kérdés a konkrét műre vagy a dokumentumra irányul, a választ a leíró katalógus, ha témára, a szakkatalógusok valamelyike adja meg.*

A katalógusokat többféle szempontból lehet csoportosítani.

Megjelenési formája szerint a katalógus lehet

1. cédula,
2. kötet,
3. mikrofilm,
4. lyukkártya vagy
5. számítógépes katalógus. (Ezek közül a cédula- és a számítógépes katalógus vált ismertebbé).

A használat szempontjából lehet

1. olvasói és
2. szolgálati.

A feltárt dokumentumok köre szerint például

1. könyvkatalógus,
2. folyóiratkatalógus,
3. hanglemezkatalógus,
4. cikk-katalógus (más néven analitikus katalógus), stb.

A teljesség szerint

1. a könyvtár teljes állományát feltáró központi katalógus,
2. egyes állományrészeket, mint például zenei vagy helyismereti gyűjteményt feltáró részleg-katalógus.

A keresés szempontjai szerint a katalógus lehet

1. formai szempontok szerint épített leíró katalógus,
2. tartalmi szempont szerint
 - a) ETO szakkatalógus,
 - b) tárgyszó-katalógus.

A katalógusok csoportosításánál természetesen a szempontok kombinálhatók, illetve további alcsoportokra bonthatók.

A könyvkatalógus készülhet a teljes állományról az olvasók részére cédula formában, ami lehet leíró és szakkatalógus.

Minden katalógus elsődleges és legfontosabb funkciója, hogy a könyvtár állományáról tájékoztasson. Csak azokról a dokumentumokról tartalmazhat tételeket, amelyeket a könyvtár beszerezett és feldolgozott.

A könyvtár dokumentumait formai és tartalmi szempontok szerint lehet keresni. Formai szempontok szerint a leíró, tartalmi szempontok szerint a szakkatalógus tájékoztat az állományról.

Formai keresési szempontok, amelyeken keresztül visszakereshetők az egyes művek:

- ♦ Egy adott szerzőnek milyen művei vannak meg a könyvtárban (*személy- vagy testületi név szerinti keresés*)

Kecskeméti Tibor (1930–)
Geological guidebook to Hungarian wines / Tibor Kecskeméti, Árpád Keresztész ; ed. by Hungarian Geological Society. – [Budapest]: Hung. Geological Soc., 1993. – 43 p., [1]tfol. : ill., részben színes ; 18 cm
ISBN 963 8221 20 8 fűzött : ár nélkül
Tíft.: Keresztész Árpád
Műt.: Magyarhoni Földtani Társulat (közread.)

- ♦ Van-e a könyvtárban a keresett szerzőről vagy földrajzi helyről írott mű (*személy- testület vagy földrajzi név szerinti keresés*)

Szabó László, Z. (1927–1992)
A Kisfaludyak és kortársaik Győr és Tét vonzáskörzetében / Z. Szabó László. – Győr : Hazánk, 1994. – 101 p. : ill. ; 20 cm
ISBN 963 7586 27 X fűzött : 200,-Ft
*Kisfaludy Sándor (1772–1877)
*Kisfaludy Károly (1788–1830)
*Győr
*Tét

- ♦ Megvan-e a könyvtárban egy adott című mű (*cím szerinti keresés*)

Spiró György (1946)
Az Eszék : regény / Spiró György. – 3. kiad. – [Budapest] : Helikon, 1994. – 657 p. ; 24 cm
ISBN 963 208 319 9 kötött : 703,-Ft
*Boguslavski, Wojciech

- ♦ A keresett műnek milyen nyelvű kiadásai vannak meg (*cím szerinti keresés*)

Steel, Danielle
Daddy (magyar)
Apu : az élet megy tovább / Danielle Steel ; [ford. Szántó Judit]. – [Budapest] : Fabula, 1995. – 328 p. ; 21 cm
Eredeti cím: Daddy. – Regény
ISBN 963 654 009 8 fűzött : 480,-Ft

- ♦ Találók-e irodalmat egy bizonyos című műről, azaz jelent-e meg kritika vagy tanulmány a keresett művel kapcsolatban? (cím szerinti keresés)

Thaly Kálmán (1893–1909)

Az első hazai hírlap 1705–1710 / írta Thaly Kálmán. – Reprint kiadás. – Budapest : Hatágú Síp Alapítvány, [1994]. – 48 p. ; 24 cm. – (Antikvár-tár, ISSN 1217-7784)

Eredeti kiadása: Budapest : MTA, 1879. – Eredetileg az "Ertekezések a történelmi tudományok köréből" c. sorozat 8/4. köteteként jelent meg

ISBN 963 7615 31 8

fűzött : 150,-Ft

**Mercurius veridicus ex Hungaria*

- ♦ Akönyvtár mely részében, melyik raktári helyen található meg a keresett dokumentum? (Ez utóbbi információt a szakkatalógusnak is tartalmaznia kell)

370

G 90

György Júlia

A "nehezen nevelhető" gyermek / ... György Júlia. – 4. kiad. – Budapest :

Medicina, 1973. – 207 p.

Kötött : ár nélkül

- ♦ Ha az olvasó sem a szerzőt, sem a címet nem ismeri, téma szerint keres a szakkatalógusban. Kérdése ekkor így hangzik: Az 1948-1950-es évekről milyen belpolitikai tárgyú könyvek vannak a könyvtárban?

323

E 25

Elégtétel Pócspetrinek / [összeáll.] Marik Sándor. – Nyíregyháza : In-forma, 1994.

– 219 p. : ill. ; 21 cm. – In-forma könyvek, ISSN 1217-3940

Dokumentumok, újságcikkek, rádióriportok

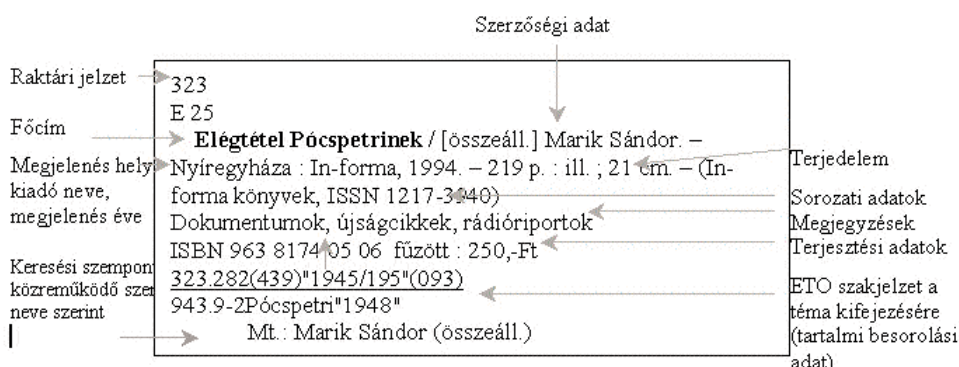
ISBN 963 8174 05 06 fűzött : 250,-Ft

323.282(439)"1945/195"(093)

943.9-2Pócspetri"1948"

Mt.: Marik Sándor (összeáll.)

Adatok a katalógustételen:

A leíró katalógus a dokumentum *formai* megközelítésének oldaláról, a leíró adatok alapján tájékoztat a könyvtár állományáról. E feladatát a *katalógus-tételeken* feltüntetett adatok segítségével teljesíti.

A dokumentum adatait leíró tételt besorolási adata alapján helyezik el (sorolják be) a katalógusba(n), illetve a kereséskor a besorolási adat alapján keresik vissza. Egy-egy besorolási adat egy-egy visszakeresési szempontnak felel meg, ami egyaránt lehet formai és tartalmi.

<p>Koltai Tamás <i>Színváltások</i></p> <p>Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest</p>	<p>Szépirodalmi Könyvkiadó Felelős vezető Illés Endre igazgató A kiadvány a Pécsi Szikra Nyomdában készült Pécsen, 1986-ban Munkaszám: 4258 Felelős vezető Farkas Gábor igazgató Felelős szerkesztő Szilárd Gabriella Képszerkesztő Kiss Marianna Műszaki vezető Ginács László Műszaki szerkesztő Déri Erzsébet A borító- és kötéstervező Kemény György A szerző fényképét Fejér Zoltán készítette Megjelent 29,36 (A/5) ív terjedelemben ISBN 963 15 2911 8</p>
---	---

A katalogizálandó dokumentum, Koltai Tamás könyve

A tétel visszakeresési szempontját aláhúzással jelölik:

1. *Szerzői főtétel* (A visszakeresés szempontja személynév):

C 3428 Kölcs.
Koltai Tamás (1942)
Színváltások / Koltai Tamás ; [a szerző fényképét Fejér Zoltán kész.]. – Budapest : Szépirod. Kvk., 1986 . – 576 p. : ill. ; 19 cm
Tartalom: A sajtóban 1979 és 1983 között megjelent 114 színházi kritika. - A Szerző fényképe a védőborítón
ISBN 963 15 2911 8
Mt.: Fejér Zoltán (-)(foto)

2. *Cím szerinti melléktétel* (A visszakeresés szempontja a cím):

C 3428 Kölcs.
Koltai Tamás (1942)
Színváltások / Koltai Tamás ; [a szerző fényképét Fejér Zoltán kész.]. – Budapest : Szépirod. Kvk., 1986 . – 576 p. : ill. ; 19 cm
Tartalom: A sajtóban 1979 és 1983 között megjelent 114 színházi kritika. - A Szerző fényképe a védőborítón
ISBN 963 15 2911 8
Mt.: Fejér Zoltán (-)(foto)

3. Közreműködői mellékletel. (A visszakeresés szempontja a közreműködő személy neve):

C 3428 Kölcs.
Koltai Tamás (1942)
Színváltások / Koltai Tamás ; [a szerző fényképét Fejér Zoltán kész.]. – Budapest : Szépirod. Kvk., 1986. – 576 p. : ill. ; 19 cm
Tartalom: A sajtóban 1979 és 1983 között megjelent 114 színházi kritika. - A Szerző fényképe a védőborítón
ISBN 963 15 2911 8 kötött: 45,-Ft
Mt.: Fejér Zoltán (-)(foto)

A szakkatalógus a dokumentumot tartalmi oldalról tárja fel az ETO szakjelzetek vagy a tárgyszavak segítségével. Az ETO szakjelzetek a számok nyelvén fejezik ki a témát, míg a tárgyszavak természetes emberi nyelven.

A természetes emberi nyelven kifejezett téma: Magyarország története
Ugyanaz a téma ETO szakjelzettel kifejezve: 943.9

A Tizedes Osztályozás megalkotója, Melvil Dewey az emberi tudás összességét tíz főosztályba sorolta be a múlt század hetvenes éveinek a végén. Minden főosztály kapott egy egyjegyű számot, ezen belül minden főosztály tíz osztályra és minden osztály tíz alosztályra oszlott. Az ETO főosztályai:

- 0 Általános művek
 - 1 Filozófia, pszichológia
 - 2 Vallás
 - 3 Társadalomtudományok
 - 4 Jelenleg üres
 - 5 Természettudományok
 - 6 Alkalmazott tudományok
 - 7 Művészetek, szórakozás, játék, sport
 - 8 Irodalomtudomány és nyelvészet
- Régészet. Földrajz. Életrajz. Történelem

Példa a Társadalomtudományok főosztályból egyes osztályok, illetve alosztályok további tagolására:

- 301 Szociológia
- 308 Szociográfia
- 312 Demográfia
- 323 Belpolitika
- 323.1 Nemzetiségi kérdés
- 303 Közgazdaságtan
- 330.342.14(100) Tőkés világgazdaság
- 338.5 Árak, árképzés
- 340 Jog
- 370 Nevelés

371	Didaktika
371.8	Diákélet
380	Kereskedelem
390	Néprajz

Az ETO szakjelzetek közötti eligazodást segíti az ETO betűrendes mutatója.

Minél hosszabb tehát egy ETO szakjelzet, annál szűkebb témát fejez ki. A hosszú számsorokat a tizedes törtszámok elvén hármas számcsoportonként pontokkal tagolják. Ezeket a számokat egymással kombinálni is lehet, sőt alosztások beépítésével formai jellemzők is kifejezhetők.

A katalógusból visszakeresett tétel *raktári jelzete* vezet el a dokumentum könyvtáron belüli raktározási helyéhez, a bibliográfiai leírás részben közölt *könyvészeti adatok* pedig a *dokumentum azonosítását* teszik lehetővé. Példánkban a raktári jelzet azt jelenti, hogy a könyv zárt raktárban van, ahol nagyságrendi raktározás folyik. (A raktári jelzet betűjele a gerincmagasság kódja, az utána következő szám egy mechanikus sorszám, ami a könyv azonos nagyságrenden belüli raktári helyét jelöli.) Zárt raktárban elhelyezett könyvek katalógustételein a raktári jelzet mellett mindig feltüntetik, hogy a könyv kölcsönözhető-e. Zárt raktárban elhelyezett könyvek raktári jelzete a helyi raktározási sajátosságok függvényében ettől eltérő is lehet!

A szabadpolcos térben elhelyezett könyvek raktári jelzete attól függ, hogy szépirodalomról vagy szakirodalomról van-e szó.

Szépirodalmi művek raktári jelzete (Cutter-jelzet):

- a szerző vezetéknevének kezdőbetűjéből (ha nincs szerző, a cím kezdőbetűjéből) és
- egy betűrenden belüli sorrendiséget kifejező kétjegyű számból áll.

Jókai Mór műveinek szabadpolcos raktári jelzete:

J 68

Szakirodalmi művek raktári jelzete:

- a témát kifejező (többnyire) háromjegyű szám az Egyetemes Tizedes Osztályozás szerint
- Cutter jelzet

Összefoglalva tehát: a könyvtár raktárában levő dokumentumot a katalógusban a dokumentum könyvészeti adataiból szerkesztett tételek helyettesítik.

5.3.2 A bibliográfiák

Az anyaggyűjtésnek nem szabad megállnia a könyvtári katalógusok átnézésénél, mert a katalógusok csak az adott könyvtár állományáról és nem a téma teljes szakirodalmáról tájékoztatnak. Vagyis csak azt találja meg bennük, amit a téma világméreteiben hatalmas irodalmából az a könyvtár anyagi és egyéb lehetőségei figyelembevételével beszerezhetett.

Minden tudomány egyetemes, azaz ország-, nyelvi és etnikai határoktól függetlenül létezik. Ezért amikor egy szakterületen kutatómunkába kezd, tudomást kell szereznie arról, hogy témájában már milyen eredmények születtek, függetlenül annak keletkezési helyétől és az eredmények közzétételének nyelvétől. (Ha nem érti a nyelvet, még mindig van arra lehetőség, hogy lefordítsa valaki.)

Egy téma irodalmának az összegyűjtése, annak áttekintése, hogy a témában *mi jelent meg*, a bibliográfiák feladata. Hogy ezekben sikeresen kutathasson, érdemes néhány szempontra odafigyelnie.

Mielőtt elkezdi forgatni egy bibliográfiát, olvassa el annak előszavát vagy bevezetőjét, ami tájékoztat a *gyűjtőköréről*. Ha ugyanis éppen az a szakterület, időszak vagy dokumentumtípus nem tartozik az adott bibliográfia gyűjtőkörébe, amit kutatni szeretne, hiába tölti átnézésével az idejét.

A gyűjtőkör szempontjából a bibliográfia

- a) általános gyűjtőkörű, vagy
- b) szakbibliográfia.

Az általános gyűjtőkörű bibliográfiák viszont csak az összegyűjtött anyag témája szempontjából általános gyűjtőkörűek, más szempontokból (például a felvett dokumentumtípus, földrajzi határ, időhatár, stb.) szigorú gyűjtőköri határokat vonnak.

Minden nemzet törvényekben is szabályozott kötelessége, hogy gondoskodjék a nemzet szellemi hagyatékának, a rögzített információknak a megőrzéséről és a róla szóló információknak a közzétételéről a világ minden nyelvén azonosan értelmezhető formában és szabályok szerint. Ezt a célt szolgálják a **nemzeti bibliográfiák**, Magyarországon a Magyar Nemzeti Bibliográfia. A Magyar Nemzeti Bibliográfiában való kereséshez tudni kell azonban, hogy

- gyűjtőkörének határai:
 - dokumentumtípusonként külön füzetekben jelenteti meg a könyveket, időszaki kiadványokat, zeneműveket, folyóiratcikkeket stb.,
 - csak a Magyarországon legalább 70, 1999-től 50 példányban megjelent (és kötelezpéldányként beszolgáltatott) dokumentumok

könyvészeti adatai található meg benne függetlenül attól, hogy azok a dokumentumok könyvesbolti forgalomba kerültek-e vagy sem,

- a külföldön megjelent magyar vonatkozású irodalomról a Külföldi magyar nyelvű kiadványok és a Hungarika irodalmi szemle tájékoztat,
- egy-egy füzetnek gyűjtőköri időhatára van, azaz csak a borítón jelzett két hét, egy hónap, negyedév stb. anyagát tartalmazza, dokumentumtípustól függően,
- a gyűjtésnek nincsenek viszont tematikai határai.

A szakbibliográfiák egy-egy szakterület irodalmát gyűjtik össze földrajzi és nyelvi határoktól függetlenül. Általában *válogatott* anyagot tesznek közzé, ezért a válogatás szempontjairól és az anyaggyűjtés lezárásának időpotjáról célszerű tájékozódni a bibliográfia bevezetőjéből.

Az ajánló bibliográfiák egy-egy korosztályt vagy foglalkozási réteget stb. céloznak meg, ezért ha ajánló bibliográfiából (is) tájékozódik, ne hagyja figyelmen kívül a megcélzott csoportot vagy egyéb szempontot!

A bibliográfiák sajátos csoportját képezik a gyors tájékoztatást célzó, általában hetente megjelenő **Current Contents** kiadványok, amelyek egy-egy szakterület és annak rokontudományai területéről teszik közzé a legfontosabbnak tartott könyvek, tudományos folyóiratok és kutatási jelentések tartalomjegyzékeit.

Mutatóik téma, szerző és kiadó szerinti keresést tesznek lehetővé, sőt a szerző neve mellett munkahelyét és postacímét is megadják. A tudományosság egyik fokmérője, hogy egy adott könyvre, cikkre, tanulmányra valamely időszakban hányan hivatkoztak. A Current Contents rangsorolva teszi közzé az adott periódus első tíz helyezést elért publikációját. (Lásd 1-3. tábla)

Kifejezetten a hivatkozásokat teszik rendező elvvé a **Citation Index-ek**. Nagy előnyük, hogy a kutatott téma szempontjából jelentős dokumentum ismeretében újabb dokumentumokhoz juttatják el a kutatót. Egy valaha megjelent elmélet, hipotézis, felfedezés sorsát, alakulását képes egyetlen láncolattal követni. A Current Contents-ek kiadója, az Institute for Scientific Information (ISI) teszi közzé a természet- és alkalmazott tudományok területén 1964-től a **Science Citation Index-et**, a társadalomtudományok területén pedig a **Social Science Citation Index-et**.

Az indexek felépítése:

- forrás-index (Source Index) tulajdonképpen egy bibliográfia,
- hivatkozási index (Citation Index),
- szabadalmi index (Patent Index),
- téma szerinti keresést lehetővé tevő Permuterm Subject Index,
- a szerzők munkahelye szerinti keresést biztosító Corporate Index.

A forrás-index (Source Index) egy olyan bibliográfia, amely tartalmazza az adott időszakban feldolgozott, hivatkozásokat tartalmazó folyóiratcikkek bibliográfiai adatait a szerzők vezetéknévének betűrendjében. Ez a forrás, azaz a téma legfrissebb irodalma. A szerző nevén kívül egy index-tétel még a következő hasznos információkat szolgáltatja:

- a cikk címe mellett feltünteti annak nyelvét és angol címfordítását,
- a megjelenési adatokat, valamint azt is, hogy
- a cikk hány másik dokumentumra hivatkozik.

A hivatkozási index (Citation Index) azoknak a dokumentumoknak az adatait tartalmazza, amelyekre az adott időszakban hivatkoztak a szerzők.

Szintén szerzői betűrendes, a hivatkozott szerző szerinti betűrendben. Csak az azonosításhoz szükséges legszűkebb adatokat tartalmazza, valamint azt a kódot, ami a hivatkozott cikket összeköti a hivatkozó szerző cikkét leíró tétellel. A Citation Index összeállítói tehát abból indultak ki, hogy ha a kutató ismer egy régebben megjelent publikációt kutatott témájából, annak a szerzőnek a neve alapján további művekhez juthat el az index segítségével. Egyedülálló szolgáltatása, hogy kéziratos vagy megjelenés alatt álló dokumentumokra történő hivatkozások alapján is lehet benne keresni.

A szabadalmi index (Patent Index) ugyanilyen elven épül fel, csak éppen a hivatkozott szabadalmakat tartalmazza.

A hivatkozási index segítségével tehát igen kiterjedt irodalomkutatási feladatokat lehet végrehajtani, alkalmas arra is, hogy tudománytörténeti, statisztikai jellegű, a tudományterület kutatottságára vonatkozó vizsgálódásokat végezzenek vele.

Mind a nemzeti bibliográfiák, az anyagukat az egész világ tudományosságától gyűjtő szakbibliográfiák – mint például a Chemical Abstracts –, mind a tudományos indexek nyomtatott formában is és CD-ROM-on is hozzáférhetők.

5.3.3 Elektronikus adatbázisok⁷

A számítógép térhódítása alapvetően kiszélesítette és meggyorsította a szakirodalmi információszerzés lehetőségeit is. Többféle technikai megoldás kínálkozik a szolgáltatások igénybevételére, de ezek költségei igen változatosan alakulhatnak. Munkánk célja, pénztárcánk és egyéb lehetőségeink együttesen határozzák meg, hogy a kínálgzó lehetőségek közül melyikkel fogunk élni. Ugyanaz az adatbázis elérhető magas költségvonzattal adatbázis-szolgáltatón keresztül, aki a legfrissebb szakirodalmat szolgáltatja és kutatható CD-ROM-on, aminek az előbbihez képest töredék a költsége, viszont a szakaszos lemezfrissítés miatt negyedéves, féléves, éves késés is lehet az adatokhoz való hozzáférés és azok megjelenése között.

5.3.3.1 Adatbázis-szolgáltatókon keresztül on-line elérhető adatbázisok

A legnagyobb adatbázis-szolgáltató a világ minden pontján képviseletet fenntartó amerikai Knight Ridder (korábbi nevén DIALOG). Az 1972 óta működő szolgáltatónál több mint 500 adatbázis 200 milliót meghaladó rekordja kutatható. Ezek között cégek, szervezetek jegyzékei, vállalatok pénzügyi helyzetéről közzétett információk, konferencia-anyagok, bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisok találhatók. Ez utóbbiak folyóiratok és napilapok számainak teljes szövegét tartalmazzák, míg a bibliográfiai adatbázisok csak a publikációk bibliográfiai adatait, illetve a közlemények tartalmi kivonatait.

Az adatbázisokban történő kereséshez kutatási segédletek állnak rendelkezésre.

Az online keresés azt jelenti, hogy a szolgáltatóval létesített élő hálózati kapcsolat útján keres. A kutatás költsége függ a gépidőtől ugyanúgy, mint egy telefonbeszélgetés esetében. Online keresésnél nincs idő arra, hogy a kapcsolat létrejötte után kezdjen el gondolkodni a keresőkérdésen, mert az idő múlása egyre drágábbá teszi a keresést. A keresési stratégiát (a keresőkérdés megfogalmazását, operátorok használatát, stb.) még a kapcsolat létrehozása előtt kell kialakítani.

A Knight Ridder mellett a másik nagy szolgáltató a svájci székhelyű Data Star. Ez utóbbi szolgáltató méreteiben kisebb ugyan, viszont több európai vonatkozású információt szolgáltat, mint a Knight Ridder.

⁷ Feltételezzük, hogy az itt ismertetésre kerülő szolgáltatásokat könyvtárakban fogják igénybe venni, ahol a technikai feltételek adottak. Ezért a technikai kapcsolat létrehozásának kérdéseivel, műszaki paraméterekkel itt nem foglalkozunk.

5.3.3.2 CD-ROM adatbázisok

Ebben az alfejezetben a tudományos kutatás segédletei közül csak az adatbázis-szolgáltatók (ezek közül is a Knight Ridder) online szolgáltatásainak CD-ROM változataival foglalkozunk és mutatunk be párat részletesebben.

Az on-line kereséshez képest jóval kisebb a költsége, hiszen nem kell gépidőt, tételenkénti kutatási költséget, hálózati nyomtatási költséget stb. fizetni. Kezelése is kényelmesebb, nem feltétlenül kell előre kidolgozni részletesen a keresési stratégiát, sőt még el is kalandozhatunk az információk között, lehetőségünk van böngészésre anélkül, hogy annak idejét meg kellene fizetnünk.

A szolgáltatásokat közvetítő könyvtáraknak rendelkezésükre állnak azok az információs anyagok, amelyekből tájékozódhatunk az adatbázisok tartalmáról. A Knight Ridder például ún. „Bluesheets”, azaz kék lapokon adja meg az adatbázisok leírását, illetve a keresés menetét.

Egy pár gyakran használt adatbázis:

Art Index

A művészetek és rokon területeik folyóiratcikkeinek adatait tartalmazza. Kereshető a művész neve, a cikk szerzője, a cikk címe és a folyóirat címe szerint. A folyóiratok jónak értékelt illusztrációit is indexeli. Nyomtatott változata, az Art library 1929-1993-ig indexeli a cikkeket. A CD-ROM változatban 1984 után megjelent cikkek adatai kereshetők.

Arts & Humanities Search

ABC Europex

100 000 kelet-európai exportáló cég adatait közli angol, német, francia és spanyol nyelven, féléves frissítéssel.

ABI/Inform

Az adatbázis menedzsmenttel, marketinggel és üzleti élettel foglalkozó, az USA-ban és Nagy Britanniában megjelenő, közel 800 folyóirat cikkeinek a kivonatait tartalmazza. A lemezt havonta frissítik. Egy év előfizetési ára 4000 GBP

Amadeus

Európa 130 000 társaságának pénzügyi információit tartalmazza angol, német, francia és olasz nyelven. A lemezt kéthavonta frissítik. Éves előfizetési ára 6000 GBP, frissítéssel 10 000 GBP

Biotechnology Abstract

Books in Print

Chemical Abstracts

Compendex

Dissertation Abstracts online

Csak on-line férhető hozzá. Az Észak-amerikai egyetemeken 1861 óta megvédett disszertációk adatait tartalmazza. 1962-től az MA fokozat anyagait válogatja. Ha olyan disszertációkra akadnak, amelyek brit egyetemi dolgozatokra hivatkoznak, azokat filmre veszik és elküldik a British Document Supply Centre számára. A doktori disszertációk kivonatait 1980-tól, az MA fokozat kivonatait 1988-tól teszik közzé.

Eric

Historical Abstracts

Inspec

LISA

Metadex

Medline

Science Citation Index

Ulrich's International Periodical Directory

5.3.3.3 Könyvtári információs adatbázisok és hálózaton keresztül elérhető könyvtári katalógusok

Nagy szakkönyvtárak szolgáltatásainak ma már természetes részét képezik CD-ROM-on és/vagy on-line elérhető információs adatbázisok közreadása a gyűjtőkörükbe tartozó anyagokról, illetve témákról. Ezek közül a leggyakrabban kutatott adatbázisokat mutatjuk be.

Országos Széchényi Könyvtár

Telnet-en elérhető adatbázisok:

1. A Nemzeti Könyvtár *On-line Olvasói Katalógusa*, a NEKTÁR az 1991 novembere után megjelent könyvek és tanulmánykötetekben szereplő részdokumentumok adatait tartalmazza. Az adatbázisban keresni lehet
 - szerző és közreadó,
 - cím,
 - osztályozási jelzet,
 - földrajzi név,
 - kiadó neve,
 - ISBN/ISSN és
 - raktári jelzet szerint, de a tankönyvek, jegyzetek tárgyak alapján is kereshetők.

2. A *Nemzeti Periodika Adatbázis* (NPA) az 1981 után megjelent és Magyarországon megtalálható külföldi tudományos, műszaki és ismeretterjesztő folyóiratok adatait tartalmazza. Cím, országkód, ISSN, tárgyszó és szakcsoport szerint kutatható.
3. Az *Időszaki Kiadványok Bibliográfiája* (IKB) a Magyarországon 1986 után kiadott és kötelezpéldányként az OSZK-ba beérkezett periodikumok bibliográfiai adatait tartalmazza.

OSZK a www-n:

Elérhető adatbázisok:

- *A Hungarika Információ* az 1984 után külföldön megjelent magyar és idegennyelvű, de magyar vonatkozású folyóiratcikkek adatbázisa.
- *A Hungarika Névkataszter* a külföldön élő magyar személyek adatait tartalmazza. Az adatbázisban személynév, földrajzi név, foglalkozás, szakterület és év szerint lehet keresni.
- *A Hungarika WWW* külföldi, magyar vonatkozású gyűjtemények adatait tartalmazza.
- *Külföldi Könyvek Katralógusa*
- *Magyar CD-ROM-ok diszkográfiája*
- *Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek.* A rendszer nem enged korlátlan hozzáférést az adatbázishoz, csupán pár bemutató számot tesz közzé. A teljes MNB nyomtatott formában és CD-ROM-on is elérhető.
- *NPA*

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

Magyarországi egyetemi könyvtárak katalógusainak elérése

Külföldi könyvtárak katalógusai

- British Library
- Library of Congress
- Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)

Önellenőrző kérdések

- 1) Mit értünk forráskutatás alatt?
- 2) Mi tekinthető kiindulópontnak egy irodalomkutatás esetén mi tekinthető kiindulópontnak?
- 3) Milyen adatokat kell tartalmaznia egy gyűjtőcédulának?
- 4) Mely oldalakról közelíthető meg a könyvtárak rendszerezése?
- 5) Mitől függ a könyvtárba betérő olvasó keresési szempontja?
- 6) Mihez kapcsolódik a bibliográfiai adat?
- 7) Milyen célt szolgálnak a könyvtári katalógusok?
- 8) Hogyan csoportosíthatók a katalógusok?
- 9) Mit értünk leíró katalógus alatt?
- 10) Definiálja a szakkatalógust!
- 11) Hogyan épül fel a Cutter-jelzet?
- 12) Miben tér el a Cutter-jelzettől a szakirodalmi művek raktári jelzete?
- 13) Csoportosítsa a gyűjtőkör szempontjából a bibliográfiákat!
- 14) Mi a különbség a szakbibliográfiák és az ajánló bibliográfiák között?
- 15) Határozza meg a forrás-index fogalmát!
- 16) Miben tér el forrás-indextől a hivatkozási index?
- 17) Milyen CD-ROM adatbázisokat ismer?
- 18) Soroljon fel hálózaton keresztül elérhető könyvtári katalógust!

6. A mondanivaló hitelességének biztosítása

Az előző fejezetek során birtokába jutott a kutatás lefolytatásához szükséges információknak. Az utolsó fejezet munkánk eredményeinek publikálásához nyújt segítséget. A fejezet tanulmányozása során megismerheti azokat az módszereket, melyek alkalmazásával biztosíthatjuk mondanivalónk hitelességét.

Az empirikus kutatások bemutatása speciális jelleggel bír. Ezeket, valamint a publikáció szerkezeti egységeit és azok sajátosságait ismerheti meg a záró fejezetben.

A lecke tartalma

6. A mondanivaló hitelességének a biztosítása

6.1. A rögzített információk felhasználása

6.1.1 A bibliográfiai hivatkozás módszerei

6.1.1.1 A Harvard-szisztéma („név-év” módszer)
könyvre történő hivatkozás esetén

6.1.1.2 A számozásos módszer könyvre történő
hivatkozás esetén

6.1.2 Hivatkozás többszerzős művekre

6.1.3 Hivatkozás a forrásban meg nem nevezett szerző művére

6.1.4 Hivatkozás különféle dokumentumtípusokra

6.1.5 Hivatkozás másodkézből történő idézésre

6.2. Az empirikus információk felhasználása a társadalomtudományi kutatásban

6.2.1 A kutatási módszer leírása

6.2.2 Empirikus kutatások eredményei a dolgozat szövegében

6.3. A dolgozat szerkezete

6.3.1. A dolgozat nagyobb szerkezeti egységei

6.3.2. A címloldal

6.3.3. A tartalomjegyzék

6.3.4. A bevezetés6.3.5. Az elemzés, vagyis a kutatás eredményének részletes ismertetése

6.3.6. A függelék

6.3.7. A bibliográfia

6. A mondanivaló hitelességének biztosítása

6.1 A rögzített információk felhasználása

Az elméleti kutatások alapvető forrásai a nyomtatásban megjelent dokumentumok. Tudományos érték szempontjából nem elhanyagolhatók azonban azok a dokumentumok sem, amelyek még nem jelentek meg, mint például disszertációk, kutatási jelentések, felmérések eredményei stb. De lehetnek ezek a dokumentumok levéltári anyagok, vagy intézmények irattáraiban, vállalatoknál őrzött iratok is, amelyek fontos információkat tartalmaznak választott témájának a megírásához. (Ez utóbbiak kutatásához kutatási engedélyek szükségesek!)

Választott témájához tehát már bizonyára vannak előadások, illetve szemináriumon készített jegyzetei, beszélgetett arról témavezetőjével. De talált könyveket, könyv-fejezeteket, folyóirat-cikkeket, riportokat, TV-programokat, videofelvételeket, konferenciaanyagokat, kutatási jelentéseket, disszertációkat, történeti dokumentumokat stb. Ezeket a forrásokat a dolgozatában többféleképpen használhatja fel:

- *szószerinti idézetként,*
- *tartalmi összegzésként,* amikor nem szószerint idéz, hanem a szerző gondolatait - hivatkozva a forrásra - saját szavaival adja vissza,
- *tények, elméletek felvázolására.*

A felhasználás bármelyik esetéről is van szó, a felhasznált műre valamilyen formában **hivatkoznia kell**. A hivatkozott mű vagy dokumentum azonosításához elegendő információt kell az olvasó számára biztosítani. Ezt az információt a felhasznált dokumentum könyvészeti adatainak hiánytalan és pontos közlésével adhatja meg. Ezek az adatok a gyűjtőmunka első fázisában kerülnek az irodalomkutatás céduláira. Ha akkor lelkiismeretesen dolgozott, a hivatkozások készítésekor nem lesz gondja az adatok közlésével. Ha viszont a hivatkozás készítésekor derül ki, hogy hiányzik valamilyen adat, vissza kell keresnie az eredeti közleményt. Ekkor van jelentősége annak, hogy a gyűjtőcédula tartalmazott-e ehhez elegendő információt, azaz feltüntetett-e azon minden lehetséges adatot, beleértve az adat lelőhelyét is?

Mi a következménye annak, ha nem így cselekszik, azaz hivatkozás nélkül, vagy azonosíthatatlan, visszakereshetetlen formában használja fel valaki másnak a gondolatait?

- **Nem lesz hiteles a mondanivalója.** A témavezetője tudni fogja, hogy a leírt elmélet, érvelés, bizonyíték nem a saját gondolata. De akkor honnan vette? Hiteles forrásai voltak-e vagy sem?
- **Sem önmaga, sem az olvasói nem fogják megtalálni az eredeti anyagot.** Ezáltal megszegi a tudományosságnak azt az íratlan szabályát, hogy a közölt adatai, megállapításai igazoltak, mások számára ellenőrizhetők legyenek.
- **Plágiumot követ el.** A plágium más szellemi tulajdonának az eltulajdonítása, amikor másnak tünteti fel saját magát, mint aki valójában! Ez akkor történik meg, amikor nem készíti az idézett gondolathoz hivatkozást, vagy nem szerepelteti a művet dolgozatának irodalomjegyzékében.

Ha viszont dolgozatának folyamatos szövegét állandóan megszakítaná a hivatkozott mű teljes könyvészeti adatainak közlésével, írásműve élvezhetetlenné válna az olvasó számára. Ezért a bibliográfiai hivatkozásnak kialakult formái (MSZ ISO 690-1987), módszerei vannak, amelyek alkalmazásával elkerülhető a szöveg széttörése, ugyanakkor a hivatkozott mű is visszakereshető. Több módszer áll rendelkezésre, de egyazon dolgozatban csak egyféle módszert alkalmazzon!

6.1.1 A bibliográfiai hivatkozás módszerei

Említettük már, hogy dolgozatában felhasználhatja másoknak a gondolatait

- szó szerinti idézetként, vagy
- a mondanivaló összefoglalásaként.

Dolgozatában ezek a felhasználási módok keveredhetnek is, de bármelyiket használja, mindig információt kell nyújtania az olvasónak, hogy **az idézett gondolat kitől származik és teljes bibliográfiai adatsornak kell tájékoztatnia arról, hogy az idézett gondolat hol jelent meg, illetve hol kereshető vissza.** Ez azt jelenti, hogy ki kell jelölnie egy információs útvonalat, ami összeköti a dolgozat szövegében idézett gondolatot a hivatkozásjegyzék azon tételével, amely a mű visszakereshetőségét biztosító bibliográfiai adatokat tartalmazza. Milyen megoldások kínálóznak erre?

A hivatkozások közlésére leggyakrabban két különböző felépítésű rendszert használnak:

1. a „név-év” módszer (Harvard-szisztéma) és
2. a számozásos módszer.

E rendszerek két fő dologban térnek el egymástól:

1. eltérő az információ visszakeresésének módja és útvonala (az első esetben szerző szerint, a második esetben számsorrend alapján),
2. eltérő a hivatkozott művek bibliográfiai adatait közlő tételek rendezési módja (szerzői betűrend, illetve hivatkozási számsorrend),
3. eltérő a bibliográfia helye (amire hivatkozik) a dolgozatban.

Bármelyik rendszert választja is, nagyon fontos, hogy

- legyen következetes, azaz egyazon dolgozatban a két rendszer ne keveredjen,
- a hivatkozott könyvek bibliográfiai adatait a címlapról írja le, ne a borítóról vagy a kötetábráról.

A két hivatkozási mód összehasonlító sémája	
<p>A Harvard-szisztéma szerint A dolgozat szövegében: a) idézetként közölt rész után: Idézett szerző neve, megjelenés éve, idézett oldal száma, vagy b) hivatkozásként (nem szószerint) közölt rész után: Hivatkozott szerző neve (megjelenés éve). Hivatkozásjegyzék csak a dolgozat végén helyezhető el, a jegyzék szerzői betűrendes.</p>	<p>A számozásos módszer szerint A dolgozat szövegében: idézetként vagy hivatkozásként közölt rész után: felső indexben vagy a szöveg-rész után ()-ben a hivatkozás sorszáma Hivatkozásjegyzék készíthető - lábjegyzetként, vagy - a fejezetek végén, vagy - a dolgozat végén végjegyzetként A jegyzék számsorrendes!</p>

6.1.1.1 A Harvard-szisztéma („név-év” módszer) könyvre történő hivatkozás esetén

Hivatkozás a dolgozat szövegében

Mint a módszer neve is mutatja, a dolgozat szövegében közölt idézetet a mű bibliográfiai adataival a *szerző neve* és a *mű megjelenési éve* köti össze, azaz e két adat képezi a hivatkozás alapját. E két adat együtt vezet el annak a dokumentumnak (könyv, folyóiratcikk stb.) a dolgozat

bibliográfia részében közölt adataihoz, amiben az információ megjelent. Ez úgy érhető el, hogy az idézett szövegrész után írja a szerző nevét és a mű megjelenési évét. Értelemszerűen lesz egy kis különbség, ha szó szerinti idéz, vagy ha saját szavaival mondja el valaki másnak a gondolatait.

Szó szerinti idézés hivatkozása a szövegben:

„Az 1996-ra kialakított ... normatíva 8100 forintról 10 800 forintra emelkedett...” (Magyar Bálint, 1998. p.6.)

Gondolattartalom saját szavainkkal történő közvetítése:

Magyar Bálint (1998) kijelentette, hogy a normatíva 8100 forintról 10800 forintra emelkedett.

Szó szerinti idézéskor mindig idézőjelben kell közölni azt a szövegrészt, ami más szerzőtől származik. Az idézet után meg kell adni azt az információt, azt a legrövidebb keresési útvonalat, amelyen keresztül visszakereshetővé válik a közölt idézet, azaz amelynek segítségével az olvasó meg tudja keresni azt a művet, amiben elolvashatja a szerző idézett gondolatát.

A dolgozat szövegében tehát

- szó szerinti idézet után közölni kell a szerző nevét, a mű megjelenési évét és azt a pontos oldalszámot, ahol az idézet olvasható
- gondolattartalom saját szavaival történő közvetítése esetén a szerző nevét belefogalmazza a mondatba, ezért itt kerek zárójelben csak a megjelenés évét kell közölni.

A hivatkozott mű adatai a dolgozat bibliográfia részében, azaz a hivatkozások jegyzékében:

Közölni kell mindazokat a könyvészeti (más néven bibliográfiai) adatokat, amelyek alkalmasak arra, hogy a könyv minden kétséget kizáróan azonosítható legyen. Ezek az adatok a következők:

- Szerző(k) neve. A családnév nyomtatott nagy betűkkel, ezt követően az egyéni név teljes alakban. Külföldi szerzők nemzeti névhasználatában az egyéni név megelőzi a családnevet, ezért a bibliográfiai adatok közlésekor a névelemek sorrendjének megváltoztatására van szükség. A sorrendcserét a vessző jelzi.

Nemzeti névhasználat szerint: Friedrich von Schiller

A név a bibliográfiai adatban: Schiller, Friedrich von

- A könyv megjelenési éve (kerek zárójelben).
- A könyv címe dőlt betűkkel. (Ha kézzel írja a dolgozatot, a könyv

címadatát aláhúzással jelölje.)

- Kiadásjelzés, de csak akkor, ha a könyv nem az első kiadás. (Például: 3. átdolg. kiad.)
- A megjelenés helye.
- A kiadó neve (ha a kiadó neve ismeretlen, [s.n.] jelzést alkalmazzon, jelentése: sine nomine, azaz: kiadó neve nélkül).
- Oldalszám.

Az oldal jele: p., a pagina latin szó rövidítése.

pp. jelet használ, ha a könyv meghatározott oldaltartományaira hivatkozik. A jel ekkor megelőzi az oldal számadatát.

356 p. azt jelenti, hogy a könyv, amire hivatkozik 356 oldal terjedelmű.
pp.46-52. azt jelenti, hogy a hivatkozott szöveg a könyv 46-52. oldalain található.

- ISBN.

International Standard Book Number = Könyvek Nemzetközi Azonosító Száma

A könyv adatai a hivatkozások jegyzékében:

GALBRAITH, J. K. (1988) *Egy kortárs emlékei*. Budapest, Európa. pp. 446-471. ISBN 963 07 4580 1

A dolgozat szövegében közölt szószerinti idézetnek és a bibliográfia résznek az összekapcsolása egy szerzős könyv esetén:

A dolgozat szövegében szószerinti idézés esetén:

„...a katonai kiadások növelését 100 demokrata helyesli, 300 ellenzi; a republikánusok közül 150 helyesli, 50 ellenzi.” (Babbie, E., 1996. p. 440.)

A hivatkozás feloldása a hivatkozások jegyzékében:

BABBIE, Earl (1996) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi. ISBN 963 506 100 5

A dolgozat szövegében a gondolattartalom idézése esetén:

Babbie (1996) közli egyik tanulmányában a szenátus álláspontjának megoszlását a katonai kiadások tekintetében.

A hivatkozás feloldása a hivatkozások jegyzékében:

BABBIE, Earl (1996) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi. ISBN 963 506 100 5

6.1.1.2 A számozásos módszer könyvre történő hivatkozás esetén

Hivatkozás a dolgozat szövegében

A számozásos módszer azt jelenti, hogy amikor a dolgozat szövegében másnak a gondolatait idézi, vagy máshonnan vett tényeket közöl, azonosítható módon meg kell adnia azt a forrást, ahonnan az adatai származnak. Ekkor lesz mondanivalója hiteles. A folyamatos szöveget itt sem szakíthatja meg a forrás adatainak szövegek közlésével, mert az nagyon zavaró lenne. A hivatkozás kódja, ami összeköti a szövegben közölt idézetet (vagy egyéb adatot) a dokumentum adataival, egy arab szám. Ha egynél több hivatkozása van, a számok számsort alkotnak, azaz minden idézet más-más számot kap, mechanikusan növekvő számsorrendben. A számot közvetlenül az idézet után kell közölni kerek zárójelben, vagy felső indexben.

a szövegben felső indexben közölt számozásra, (a hivatkozások jegyzéke lábjegyzetben, az oldal alján jelenik meg):

„Az 1996-ra kialakított... normatíva 8100 forintról 10800 forintra emelkedett...”

MAGYAR Bálint, A közoktatás modernizációjának esélyei a közoktatási törvény módosítása után. új pedagógiai szemle, 47. évf. 2. sz. (1998), p.6. ISSN 1215-1807

A könyv adatai a hivatkozások jegyzékében (lehet lábjegyzet, vagy végjegyzet):

- A szövegben az idézet után megadott hivatkozási szám kerek zárójelben,
- Szerző(k) neve. A családnév nyomtatott nagy betűkkel, ezt követően az egyéni név. Külföldi szerzők nemzeti névhasználatában az egyéni név megelőzi a családnévet, ezért a bibliográfiai adatok közlésekor a névelemek sorrendjének megváltoztatására van szükség. A sorrendcserét a vessző jelzi.
- A könyv címe dőlt betűkkel. (Ha kézzel írja a dolgozatot, a könyv címadatát aláhúzással jelölje.)
- Kiadásjelzés, de csak akkor, ha a könyv nem az első kiadás. (Például: 3. átdolg. kiad.)
- A megjelenés helye.
- A kiadó neve (ha a kiadó neve ismeretlen, [s.n.] jelzést alkalmazzon, jelentése: sine nomine, azaz: kiadó neve nélkül)..
- A könyv megjelenési éve.
- Oldalszám,jele: p., vagy pp.

A számozásos módszer alkalmazása esetén **a hivatkozások jegyzékében** a tételek a hivatkozás sorszáma szerinti növekvő számsorrendben követik egymást.

A jegyzék helye

1. vagy lábjegyzetként annak az oldalnak az alja, ahol az idézetet közölte,
2. vagy a fejezet vége,
3. vagy a dolgozat vége.

Hibaforrás!

A számozásos módszer jól áttekinthető megoldást kínál a hivatkozások közlésére, ugyanakkor jelentős hibaforrásul is szolgál, ha a hivatkozások számozását manuálisan végzi.

Ez akkor fordul elő, ha nem szövegszerkesztővel dolgozik, vagy nem veszi igénybe a szövegszerkesztő program automatikus lábjegyzet-készítő menüpontját. Szinte kivétel nélkül megesik, hogy a dolgozat szövegét többször is át kell szerkeszteni, míg kialakul annak végleges formája. Ez azt is maga után vonja, hogy az egyszer már sorszámozott hivatkozások számadata megváltozik. Ha ezt nem javítja azonnal a jegyzékekben is, a hivatkozási sorszám más irodalomra mutat, mint kellene. Ez a hibaforrás kiküszöbölhető, ha használja a WORD szövegszerkesztő automatikus lábjegyzet-készítő programját. A *Beszúrás* (Insert) menü *Lábjegyzet* (Footnote) parancsának párbeszédablakában kiválasztja, hogy az oldal alján, vagy a dokumentum végén helyezze-e el a program a hivatkozást. Az OK gomb lenyomásával a program automatikusan beírja a sorszámot a szövegnek arra a részére, ahol a kurzor áll és a definiálástól függően vagy az oldal aljára, vagy a fejezet, illetve a dokumentum végére ugrik, ahová beírhatja hivatkozásának bibliográfiai adatait. Ha a szöveget átszerkeszti, nem kell külön figyelnie a sorszámozásra, mert a program automatikusan átszámozza, ha arra szükség van.

Min a Harvard-, mind a számozásos módszer alkalmazható hivatkozások készítésére, de egyazon dolgozatban ugyanazt az elvet kövesse!

A könyv adatai számozásos módszerrel történő hivatkozás bibliográfia fejezetében:

(42) GALBRAITH, J. K. Egy kortárs emlékei. Budapest, Európa, 1988. pp. 446-471. ISBN 963 07 4580 1

6.1.2 Hivatkozás többszerzős művekre

Egynél több szerző esetén:

- **ha két szerzője van a műnek**, mindkét nevet közölni kell abban a sorrendben, ahogyan a könyv címdalán vagy a folyóiratcikk címfejlében, illetve aláírásában látható. A neveket az „és” szócska köti össze.

- *ha három vagy több szerzője van a műnek*, csak a sorrendben első szokás leírni, a többi nevet a szögletes zárójelben közölt [et al.] (jelentése: és a többiek) helyettesíti.

6.1.3 Hivatkozás a forrásban meg nem nevezett szerző művére

Ez az eset többnyire akkor szokott előfordulni, amikor

- újságcikket közölnek névaláírás nélkül,
- testületek beszámolóí esetén stb.

Ha egy hírlapcikk aláírás nélkül jelenik meg, az nem jelenti feltétlenül azt, hogy a szerző ismeretlen. Jelentheti azt is, hogy nevét nem szeretné nyilvánosságra hozni, de jelentheti azt is, hogy valamely testület (például szerkesztőség) nevében ír. Legjellemzőbb példa erre, amikor a cikk „Munkatársunktól” aláírással jelenik meg. A hivatkozás ilyen esetekben a lap címére történik.

Testületek beszámolóinak a testület a szerzője, ezért a második esetben a testület nevére történik a hivatkozás.

6.1.4 Hivatkozás különféle dokumentumtípusokra

Könyvrészletre történő hivatkozás

Akkor lehet alkalmazni, ha a könyv fejezetekre tagolódik, az egyes fejezeteket más-más szerzők írták, de a dolgozat megírásához csak egy (vagy több) fejezetet használt fel. A bibliográfiai hivatkozásban ekkor közölni kell:

- annak a résznek a szerzőjét, akitől idéz,
- a megjelenés évét (kerek zárójelben, ha Harvard módszert alkalmaz),
- a fejezet címét,
- az egész könyv szerzőjének vagy szerkesztőjének neve előtt az *In*: annak jelölésére, hogy ezt követően annak a könyvnek az adatait fogja közölni, amiben a részlet (fejezet) megjelent,
- az egész könyv szerzőjének vagy szerkesztőjének, összeállítójának, válogatójának (összefoglalóan: közreműködőjének) a neve. Ha a közreműködőt írja le, a név után a funkciót is meg kell nevezni,
- a könyv címe dőlt betűkkel. (Ha kézzel írja a dolgozatot, a könyv címadatát aláhúzással jelölje.)
- kiadásjelzés, de csak akkor, ha a könyv nem az első kiadás. (Például: 3. átdolg. kiad.)

- a megjelenés helye,
- a kiadó neve (ha a kiadó neve ismeretlen, [s.n.] jelzést alkalmazzon, jelentése: sine nomine, azaz: kiadó neve nélkül)
- a megjelenés éve (ha számozásos módszert alkalmaz),
- oldalszám.

A dolgozat szövegében közölt idézetnek és a bibliográfia résznek az összekapcsolása Harvard módszerrel, ha a fejezetek szerzői különbözők

A dolgozat szövegében szószerinti idézés esetén:

„Ezek száma pl. Sárospatakon 1765-ben 870, ugyanakkor 320 togatus s csak 80 publicus.” (RAVASZ János, 1996. p.193.)

A hivatkozás feloldása a hivatkozások jegyzékében:

RAVASZ János (1996) A reformátusok iskolaügye. In: GAZDA István vál. *Fejezetek a magyar művelődéstörténet forrásaiból*. Budapest, Tárogató. ISBN 9638491 930 2

A bibliográfiai tétel első részében tehát a fejezet szerzőjének a neve szerepel, hiszen az ő gondolatát idézte a szövegben. Biztosítani kell azonban, hogy az olvasó megtalálja azt a könyvet, amelyben ennek a szerzőnek az írása megjelent, ezért a tétel második részében, az „In:” után a könyv közös adatai következnek.

Ugyanaz a hivatkozás számozásos módszerrel a hivatkozások jegyzékében:

(2) RAVASZ János. A reformátusok iskolaügye. In: GAZDA István vál. *Fejezetek a magyar művelődéstörténet forrásaiból*. Budapest, Tárogató. 1996. p. 193. ISBN 9638491 930 2

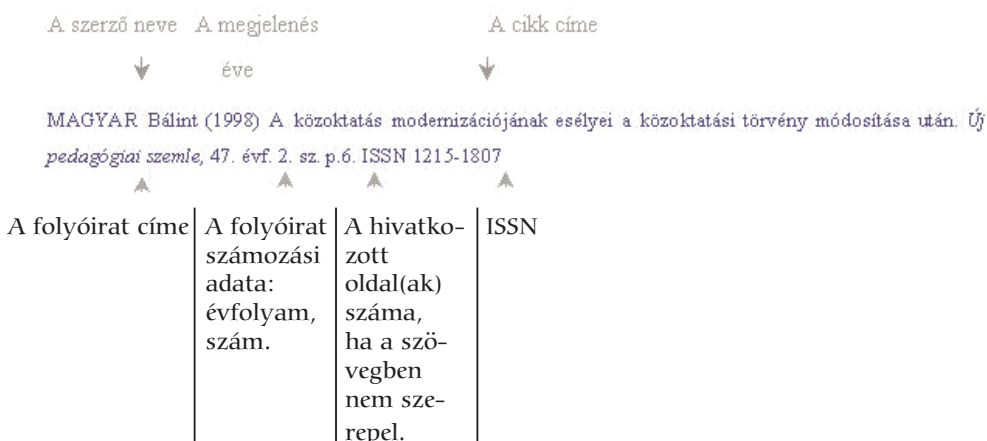
A számozásos módszernél az idézet oldalszáma a hivatkozások jegyzékébe kerül, hiszen a dolgozat szöveges részében ennek kifejezésére nincs mód.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás

- **A cikk szerzőjének a neve** ugyanolyan elvek szerint, mint a könyvek leírásakor,
- **A megjelenés éve** (kerek zárójelben ha Harvard módszert alkalmaz),
- **A cikk címe**,

- A folyóirat címe dőlt betűkkel. (Ha kézzel írja a dolgozatot, a könyv címadatát aláhúzással jelölje.)
- Az évfolyam száma,
- A részegység (például szám) számozása,
- A megjelenés éve (kerek zárójelben, ha számozásos módszert alkalmaz),
- Oldalszám (p. vagy pp. rövidítéssel, ha az oldalszám a dolgozat szövegében nem szerepel),
- ISSN. International Standard Serial Number = időszaki kiadványok nemzetközi azonosító száma.

Folyóiratcikkre történő hivatkozás részei a jegyzékben Harvard módszer szerint:

Bibliográfiai adatok elrendezése a „Hivatkozások jegyzéke” fejezetben a Harvard módszer alkalmazása esetén, köztük Magyar Bálint idézett cikke:

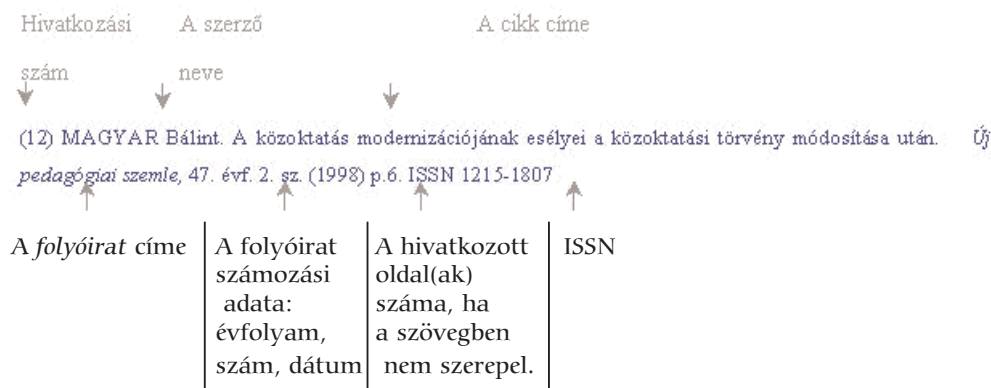
BABBIE, Earl (1996) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi. pp. 128-131. ISBN 963 506 100 5

KOVÁCS László (1998) projektvez. *NIIFP hálózati multimédia pilot projekt*. [Számítógép-fájl]. Budapest : Sztaki, URL: <http://www.sztaki.hu/services/mbone>

KÖRÖSPATAKY Terézia (1983) *A felnőttnevelés lélektana*. Egyetemi doktori disszertáció, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

MAGYAR Bálint (1998) A közoktatás modernizációjának esélyei a közoktatási törvény módosítása után. *Új pedagógiai szemle*, 47. évf. 2. sz. p.6. ISSN 1215-1807

RAVASZ János (1996) A reformátusok iskolaügye. In: GAZDA István vál. *Fejezetek a magyar művelődéstörténet forrásaiból*. Budapest, Tárogató. pp.191-196.

Dolgozatának „Hivatkozások jegyzéke” fejezete tehát tulajdonképpen egy bibliográfia, ami áttekintést ad arról a felhasznált irodalomról, amiből szószerint idézett, konkrét, számszerű adatokat vett át, vagy egyszerűen csak gondolati tartalmat közölt. Az adatok elrendezése a Harvard módszer alkalmazása esetén szerzői betűrendes, tehát a visszakereséskor a hivatkozott szerző neve alapján könnyen megtalálható a keresett mű. Számozásos módszer esetén az adatok a hivatkozási sorszám alapján kereshetők vissza, tehát a jegyzékben az adatok hivatkozási számsorrendre rendezettek.

A hivatkozások jegyzéke tartalmában különbözik a felhasznált irodalom jegyzékétől. Bár mindkettő bibliográfia, a „Felhasznált irodalom” fejezet bővebb a „Hivatkozások jegyzéke” fejezetenél. Célja, hogy tájékoztatást nyújtson mindarról az irodalomról, amelyet a dolgozat megírásához valamilyen szinten felhasznált. (Lásd a Szakdolgozat szerkezete című fejezetben).

Hírlapcikk

- A cikk szerzőjének (ha a szerzőt nem nevezi meg, a lap címe)
- A megjelenés éve (kerek zárójelben ha Harvard módszert alkalmaz),
- A cikk címe,
- A hírlap címe dőlt betűkkel. (Ha kézzel írja a dolgozatot, a könyv címadatát aláhúzással jelölje.)
- Az évfolyam száma (ha nincs évfolyamszámozás, az év)
- A részegység (például szám) számozása,
- A megjelenés éve, hónapja, napja (kerek zárójelben, ha számozásos módszert alkalmaz; Harvard módszer alkalmazása esetén az évszám elmarad)

- Oldalszám (p. vagy pp. rövidítéssel, ha az oldalszám a dolgozat szövegében nem szerepel),
- ISSN. International Standard Serial Number = időszaki kiadványok nemzetközi azonosító száma.

A Harvard módszer alkalmazásával:

MAGYAR HÍRLAP (1999) Karrierrek A-tól Z-ig. *Magyar hírlap*. 32. évf. 40. sz. (febr. 17.) p. 18.

A számozásos módszerrel:

MAGYAR HÍRLAP. Karrierrek A-tól Z-ig. *Magyar hírlap*. 32. évf. 40. sz. (1999. febr. 17.) p. 18.

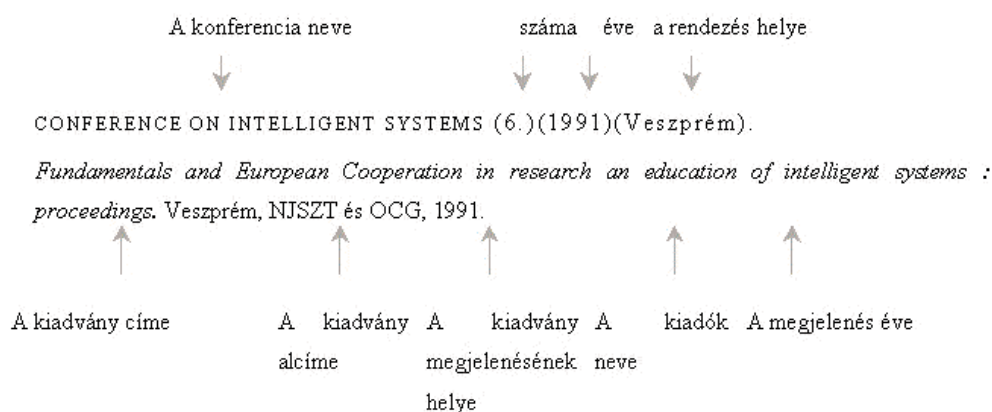
Hírlapcikk CD-ROM-on

Egyre gyakrabban fordul elő, hogy újságcikkek CD-ROM-on olvashatók, ahol az oldalszámokat esetleg más rendszerben találja meg, mint a nyomtatott változatban. A legtöbb CD-ROM-on megjelenő újság megadja ugyan a nyomtatott változat oldalszámát, de az a mutatóból kereshető vissza.

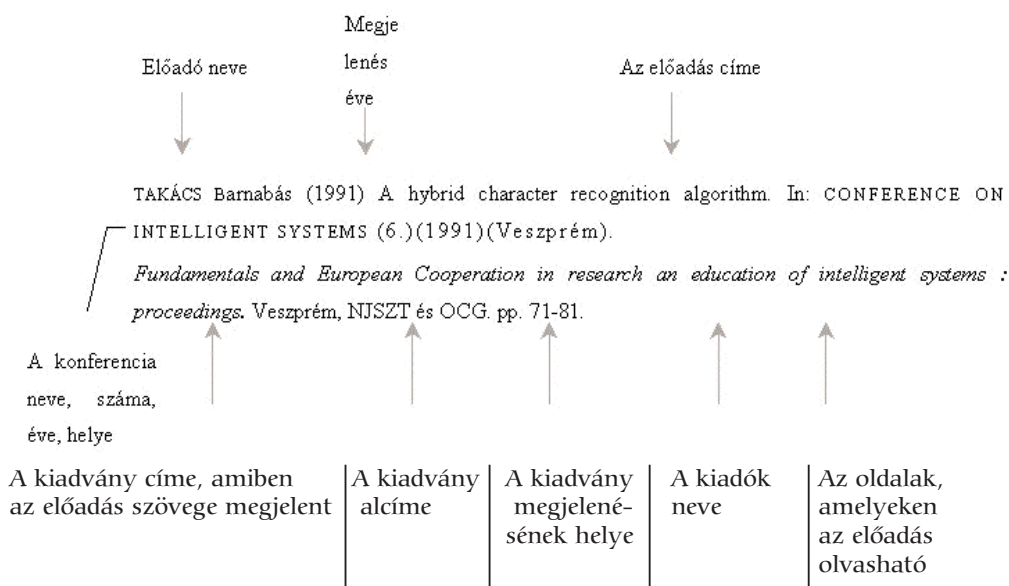
Ha CD-ROM-on elérhető hírlapcikkre hivatkozik, a cím után adja meg szögletes zárójelben: [CD-ROM fájl].

6.1.4.4 Konferencia-anyag (az ún. *proceedings*)

Konferencia-anyagok a legváltozatosabb címmel jelennek meg, ezért arra kell törekedni, hogy az azonosításhoz szükséges legfontosabb adatokat közölje. Mindig meg kell adni a konferencia nevét, számát (ha van), rendezésének évét, a rendezvény helyét és magának a kiadványnak az azonosításához szükséges adatokat.

Ha viszont konkrétan a konferencia valamely előadására szeretne hivatkozni, hasonlóképpen kell eljárnia, mint a könyvrészletek esetében:

Szabadalom

- A szabadalmat bejelentő neve, székhelye (ország kódja)
- A szabadalom címe
- A feltaláló neve, ha különbözik az alkalmazótól
- Származási ország megnevezése
- A szabadalom lajstromszáma
- A bejelentés ügyiratszám
- A bejelentés dátuma (év, hónap, nap)

Orion-Yhtymä, Espoo (FI) *Eljárás új β -diketonok, valamint ezeket tartalmazó gyógyászati készítmények előállítása.* Szerző: Pohto, Pentti [et al.] Finn szabadalmi bejelentés T/57 694, 5050/89. 1989. szeptember 01.

Szabvány

- A szabványkibocsátó országban használatos betűjel és a szabvány száma
- Megjelenés éve (ha a hivatkozás Harvard rendszerű)
- Cím (dőlt betűkkel)
- Megjelenés helye
- Kiadó neve
- Megjelenés éve (ha a hivatkozás számozásos rendszerű)
- Oldalszám (ha a dolgozat szövegében nem szerepel)

Hivatkozás magyar szabványra Harvard módszerrel:

MSZ 3424/1 (1978) *Bibliográfiai leírás*. Könyvek. Budapest, MSZH. 78 p.

Számozásos módszerrel:

MSZ 3424/1 *Bibliográfiai leírás*. Könyvek. Budapest, MSZH, 1978. 78 p.

Kormányzati és egyéb igazgatási szervek kiadványai

- A kormányzati szerv (például minisztérium) neve
- A kormányzati szerv alárendelt testülete
- Megjelenés éve (ha a hivatkozás Harvard rendszerű)
- *Cím* (dőlt betűkkel)
- A szerző neve, ha közli a kiadvány (vagy az elnök neve, ha a kiadvány valamely bizottság kiadványa)
- A jelentés, beszámoló száma kerek zárójelben
- Megjelenés helye
- Kiadó neve
- Megjelenés éve (ha a hivatkozás számozásos rendszerű)
- Oldalszám (ha a dolgozat szövegében nem szerepel)

MUNKAÜGYI MINISZTERIUM. Humánpolitikai Osztály. *Jelentés az 1998. évi munka-nélküliségi ráta alakulásáról*. (MM-HO.1999 /348). Budapest, MM, 1999. pp. 32-41.

Kutatási jelentések (az ún. „report“-ok)

Tudományos kutatások állásáról az intézmények időről időre beszámolókat, jelentéseket kérnek a kutatóktól. Ezeket a jelentéseket sokszorosított formában az intézmények közzéteszik, de nem kerülnek kereskedelmi forgalomba. A jelentések célja, hogy az érdeklődők tájékozódhassanak a kutatások állásáról. Hozzáférhetők az intézeti könyvtárakban.

- A szerző neve (testületi szerző is lehet, például valamely intézmény)
- A megjelenés éve (kerek zárójelben ha Harvard módszert alkalmaz),
- *A jelentés címe* dőlt betűkkel,
- A jelentés sorozati száma (kerek zárójelben),
- A megjelenés helye,
- A közreadó testület neve,
- A megjelenés éve (ha számozásos módszert alkalmaz),

- Oldalszám (p. vagy pp. rövidítéssel, ha az oldalszám a dolgozat szövegében nem szerepel).

VARGA GÁBOR (1975) *Székelőföld a 16. században* (No.63.) Szeged, JATE. pp. 21.

Kiállítási katalógus

Egy-egy dolgozat adatokban gazdag forrásai lehetnek a kiállítási katalógusok. E kiadványtípusra történő hivatkozás azonban meglehetősen sok problémát vet fel. Ez abból adódik, hogy az esetek egy részében sem a borítóról, sem a címloldáról nem derül ki, hogy hol és mikor volt a kiállítás, sőt még az is előfordul, hogy a kiállítás címe sem világos. Ezért a kiállítási katalógusokra történő hivatkozáskor arra törekedjék, hogy elegendő adatot adjon meg a katalógus azonosításához, amelyikből az adatokat vette.

Sok esetben a megjelenési év sem állapítható meg sem a borítóról, sem a címloldáról. Ebben az esetben segítségére lehetnek a borító vagy a címloldal hátoldalán található impresszum (nyomtatási) adatok. A nyomda neve mellett általában feltüntetik a nyomtatás évszámát vagy teljes alakban, vagy csak az évtized és az év közlésével. Ezt a nyomtatási évet leírhatja megjelenési évként.

Ha egyéni kiállításról van szó, a hivatkozás adatai általában a következők:

- A kiállító művész neve,
- A katalógus megjelenésének éve (kerek zárójelben ha Harvard módszert alkalmaz),
- A katalógus címe és alcíme dőlt betűkkel,
- Szögletes zárójelben a dokumentumtípus megnevezése: [kiállítási katalógus],
- A katalógus írójának, összeállítójának a neve,
- A megjelenés helye,
- A kiadó neve (ha a kiadó neve ismeretlen, [s.n.] jelzést alkalmazzon),
- A megjelenés éve (ha számozásos módszert alkalmaz),

Egyéni kiállításról készült katalógusra történő hivatkozás:

MEDGYESSY FERENC (1982) *Medgyessy Ferenc 1881-1958 életműve : vezető a debreceni Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum kiállításához* [kiállítási katalógus]. Írta Sz. Kürti Katalin. Debrecen, Medgyessy Ferenc Emlékmúzeum.

Ha gyűjteményes kiállításról van szó:

- A kiállítást rendező testület neve,

- A katalógus megjelenésének éve (kerek zárójelben ha Harvard módszert alkalmaz),
- A katalógus címe és alcíme dőlt betűkkel,
- Szögletes zárójelben a dokumentumtípus megnevezése: [kiállítási katalógus],
- A katalógus írójának, összeállítójának a neve,
- A megjelenés helye,
- A kiadó neve (ismeretlen kiadó esetén: [s.n.]),
- A megjelenés éve (ha számozásos módszert alkalmaz),

Gyűjteményes kiállításról készült katalógusra történő hivatkozás:

MISKOLCI KÉPTÁR (1982) Kétszáz év magyar festészete a Miskolci Képtárban [kiállítási katalógus]. Írta Végvári Lajos. Miskolc, B-A-Z Megyei Múzeumi Igazgatóság.

Média-programok (tv, rádió, video)

Kötelező adatok:

- Szerző (riportalany, rendező) neve,
- Megjelenés éve (kerek zárójelben ha Harvard módszert alkalmaz),
- A dokumentum címe dőlt betűkkel,
- A média típusa,
- A közvetítő csatorna neve,
- A közvetítés dátuma és időpontja.

FALUDY György (1998) *Kalandozások Faludy Györggyel*. Magyar dokumentumfilm. TV. Duna TV, szeptember 22, 19.00 óra.

Ha háromnál több riportalany van, a riporter minősül szerzőnek, ezért az ő neve lesz az első adat. Más médiaprogramoknál a szerző a rendező.

Számítógép-fájl

Egyre gyakrabban kerül sor arra, hogy elektronikus dokumentumra kell hivatkozni. Ez lehet CD-ROM, de lehet hálózaton keresztül elérhető fájl is. A hivatkozás alapelve ebben az esetben is azonos az előzőekben leírtakkal, vagyis elegendő információt kell nyújtani az olvasónak ahhoz, hogy hozzáférhessen a hivatkozott dokumentumhoz és saját maga is meggyőződjék hivatkozásunk valóságáról. Elektronikus dokumentum esetén szükség van arra, hogy

- a dokumentum címe után szögletes zárójelben közölje: [számítógép-fájl],
- ha az elektronikus dokumentum CD-ROM-on olvasható hírlap vagy folyóirat: [CD-ROM fájl],
- ha adatbázis-szolgáltatónál elérhető teljes szövegű hírlap vagy folyóirat: [elektronikus folyóirat].

Hivatkozás hálózaton keresztül elérhető elektronikus dokumentumra:

A dolgozat szövegében:

KOVÁCS László (1998)

A hivatkozások jegyzékében:

KOVÁCS László (1998) projektvez. NIIFP hálózati multimédia pilot projekt [számítógép-fájl]. Budapest, Sztaki, URL:

[http:// www.sztaki.hu/services /mbone](http://www.sztaki.hu/services/mbone)

(Az elektronikus dokumentum elérési útvonala)

Nem publikált dokumentumok (például disszertációk)

A dolgozat szövegében idézetként:

(KÖRÖSPATAKY Terézia, 1983. p. 25.)

A hivatkozások jegyzékében, ha a Harvard szisztémát választja:

KÖRÖSPATAKY Terézia (1983) A felnőttnevelés lélektana [egyetemi doktori disszertáció]. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen.

Mivel a disszertáció nem jelent meg, a megjelenési adatok helyett a lelőhelyet kell megadni (intézmény neve, székhelye).

Hivatkozás levéltári forrásokra

Levéltári forrásokra történő hivatkozás esetén lépésenként kell elvezetni az olvasót az irat őrzési helyére, a nagyobb egységtől haladva a kisebb felé. Míg a könyvtárak tematikusan rendezik állományukat, azaz egy-egy könyv tartalma szerinti tudományterületnél lesz megtalálható, addig a levéltárak rendje elsősorban az irat eredetét tükrözi (proveniencia elve), azaz egy-egy iratképző szerv (például színház) anyaga együtt

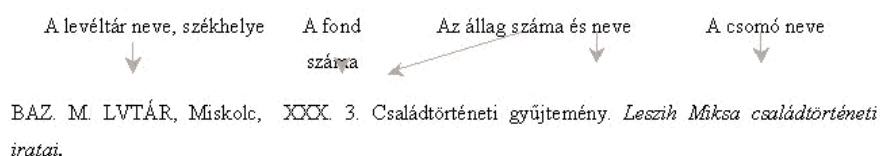
marad. A levéltárak anyagaikat az irat eredetét tükröző tárgyi csoportokba, fondokba rendezve őrzik. A fondokon belül az iratok állagokat, azon belül csomókat (fasciculusokat) alkotnak, ahol az egyes iratok időrendben követik egymást.

Egy konkrét levéltári irat visszakereséséhez tehát az alábbi adatok szükségesek:

- A levéltár neve és székhelye,
- A fond száma és neve,
- Az állag jelzete,
- A fasciculus száma (ha van),
- Az irat száma,
- Az irat címe (ha van).

Hivatkozás iratok csoportjára:

EV. ORSZ. LVTÁR, Budapest, Tiszai Egyházkerület Levéltára, Hegyaljai Egyházmegye iratai 8. cs. XLIII. csop. *A miskolci gimnázium iratai*

Hivatkozás egy konkrét iratra:

BAZ. M. LVTÁR, Miskolc, IV. Tanácsi iratok 1201/e, 481/1848 Követválasztók névsora.

Egyes kéziratárak ettől eltérő rendszert is alkalmazhatnak:

Kézirat lelőhelye a Ráday Gyűjteményben:

Szemere Bertalan levele Szemere Pálhoz. Pozsony, 1833. okt. 27. – In: *Ráday Gyűjtemény, Bp. Szemere Tár*, 13. köt. 1833. 76. sz. p. 317–320.

6.1.5 Hivatkozás másodkézből történő idézésre

A lehető legritkább esetben folyamodjon olyan idézet közléséhez, amelyet valaki más idéz. Ha mégis elkerülhetetlen, a hivatkozásban a közvetlen forrást adja meg és ne azt, amire az eredetileg idéző szerző hivatkozik. Ha ugyanis ez utóbbit teszi, az mindig magában hordozza annak a veszélyét, hogy ha az idéző szerző tévesen adta meg az idézet valamely adatát, ezt a másodkézből történő felhasználó is tévesen fogja megadni, ez viszont már csak neki róható fel! Ha tehát olyan idézetet épít be a dolgozat szövegébe, amelyet más is idéz valahonnan, a hivatkozásban szereplő adat :

Idézi Keresztury (1983)

6.2 Az empirikus információk felhasználása a társadalomtudományi kutatásban

Bizonyos témák feldolgozásához nem alkalmasak vagy nem elegendők a nyomtatásban megjelent információk. A társadalomtudományi kutatásban is szükség lehet közvetlen, személyes, azaz tapasztalati úton szerzett információkra, adatgyűjtésre. Az empirikus információk felhasználásának azonban a nyomtatott információk felhasználásától – azok természetéből adódó – eltérő módjai vannak. Amikor például valamely szerző *nyomtatásban megjelent* művére hivatkoznak, értelemszerű, hogy megadják a szerző nevét is. Azzal, hogy egy szerző hozzájárult művének közzétételéhez, egyúttal felelősséget is vállalt annak a tartalmáért. Maga a megjelenés a mások által történő, szigorú etikai és jogi szempontok betartását feltételező felhasználhatóságot is jelenti. Megjelent művekre történő hivatkozáshoz tehát nem szükséges a szerző külön engedélye.

Más a helyzet a tapasztalati úton szerzett információk felhasználásakor. Melyek lehetnek az empirikus információk? Csupán néhány, a társadalomtudományi kutatásban előforduló típus a különbségek érzékeltetésére:

- Telefon- vagy személyes interjú,
- Kérdőíves felmérés,
- Hatásvizsgálat,
- Magánszemélyek levelezései,
- Személyes közlés stb.

Amikor nyomtatásban megjelent műre hivatkozik, hivatkozása két lépésből áll:

1. *A szövegben* a hivatkozási (Harvard vagy számozásos) módszerek valamelyikével jelzi, hogy hogyan jut el az adatot tartalmazó mű bibliográfiai adataihoz ; a hivatkozási alap többnyire a szerző neve,
2. *a bibliográfiában* megadja ezeket az adatokat.

Empirikus információra történő hivatkozáskor három lehetséges lépés lesz:

1. Le kell írni a kutatási módszer főbb jellemzőit.
2. A szövegben leírja az adatait.
3. Függelékkel csatol a dolgozathoz. Ebben olyan dokumentumokat tesz közzé, amelyek alkalmasak érvelésének az alátámasztására. (Például levelek, kérdőívek stb.) Ne feledje: a tudományosság egyik kritériuma az ellenőrizhetőség!

6.2.1 A kutatási módszer leírása

A módszer megválasztása, vagyis az az út, ahogyan összegyűjti mondanivalója alátámasztására az adatokat, hatással van a kutatás eredményének a megbízhatóságára. Az olvasó szeretne meggyőződni erről, még mielőtt elkezdi olvasni az eredmények leírását. Akkor lesz számára meggyőző a mondanivaló, ha a kutatási módszer leírásából tájékozódhatott arról, hogy

- **mi** volt a kutatás témája,
- **honnan** származnak az információk,
- **hogyan** gyűjtötte össze azokat,
- számszerűleg **mekkora** körre terjedt ki az anyaggyűjtés.

Az alábbi mondat például tájékoztatást nyújt az olvasónak az elvégzett kutatással kapcsolatban a „mit”, „honnan”, „hogyan”, „mekkora” típusú kérdésekre:

Magyar orvosok szakirodalom-keresési szokásait („mit”) vizsgáltuk alapos irodalomkutatással („hogyan”), amelynek során átnéztük az utóbbi tíz évben („mekkora”) Magyarországon nyomtatásban megjelent könyv- és folyóiratcikkeket („honnan”) és a 19 megyei kórházból („honnan”) ötben („mekkora”), a harminc városi kórházból („honnan”) nyolcban („mekkora”) kérdőíves felméréseket („hogyan”) végeztünk, amelynek során megkérdeztük az orvosok 80%-át („mekkora”).

Tehát mielőtt elkezdené olvasni a dolgozatot, kialakul az olvasóban egy kép a várható mondanivaló megbízhatóságáról, mert el tudja dönteni, hogy a mintavételi arány, a megkérdezettek köre, a kutatás időhatárai és egyéb forrásai alkalmasak voltak-e megbízható következtetések levonására.

Bármilyen típusú kutatás első lépése a téma irodalmának az összegyűjtése. Akkor is az irodalomkutatás az első lépés, ha mondanivalójának fő bizonyító adatai majd felmérésekből, interjúkból vagy bármilyen más tapasztalatból fognak származni. Az irodalomkutatással teremti meg saját magának a szakmai háttérrel az empirikus kutatás sikeres elvégzéséhez. Éppen ezért előre meg kell határozni azokat a fő jellemzőket, kulcsszavakat és a kutatás időhatárait, amelyekre az irodalomkutatást el fogja végezni.

6.2.2 Empirikus kutatások eredményei a dolgozat szövegében

A dolgozat szöveges részének a feladata az összegyűjtött adatok elemzése, összefüggések megállapítása és hipotézisünk bizonyítása. Hajlamosak vagyunk arra, hogy fáradságos munkával összegyűjtött adatainkat komplex módon közöljük, mondván, hogy a számok önmagukért beszélnek. Nem ajánlatos ezt az utat választani, mert az olvasót fárasztja, majd untatja a vég nélkül felsorakotatott adatok halmaza. A szöveges rész csak az összefüggésekre mutasson rá annyi és olyan jellegű adattal, amennyi a bizonyításhoz feltétlenül szükséges. A részletes adatok közlésére iktasson a dolgozat végére egy függelék. Így módja lesz rá, hogy a szöveges részben hivatkozzon ezekre az adatokra.

A szöveges részben több lehetősége is van mondanivalójának bizonyítására. Leírhatja szavakkal, illusztrálhatja képekkel, számszerű adatokat bemutathat százalékosan, de ábrázolhatja diagramokon, grafikonokon, vagy táblázatba is rendezheti adatait. Így az „unalmas „ számok valóban beszédessé válnak, mondanivalóját érdekesen tudja előadni.

A társadalomtudományokban az egyik leggyakrabban alkalmazott empirikus kutatási módszer a kérdőíves vizsgálat. A kérdőív összeállítása, a kérdések megfogalmazása, majd a megkérdezettek kiválasztása alapvetően befolyásolja az eredményeket, ezért érdemes röviden összefoglalni e vizsgálatok legfontosabb alapelemeit.⁸

A kérdőív

A kérdőívszerkesztés során mindenekelőtt törekedjen arra, hogy jól áttekinthető, esztétikusan szerkesztett munkát adjon ki a kezéből. Hagyjon elegendő helyet a válaszadásra. Gondoljon arra, hogy azt a kérdőívet (sőt kérdőívek tömegét!) majd fel is kell dolgoznia. Ha nincs elegendő hely a válaszadásra, az adatok összezsúfolódnak, esetleg össze is keverednek és rendkívül fárasztó lesz a feldolgozás. De a kérdőívet kitöltőt is fárasztja, ha az a benyomása, hogy már rengeteg kérdésre megadta a választ és még mindig csak az első oldalnál tart.

A feleletválasztós kérdések válaszadására a megfelelő forma a kérdéstől megfelelő távolságra szerkesztett válaszoszlopban elhelyezett négyzet, amit a válaszadáskor be kell ikszelni. Elfogadható az a megoldás is, hogy a lehetséges válaszokat megszámozzák és válaszadáskor a megfelelőt bekarikázzák. Ne szerkesszen olyan kérdőívet, amelyen nem jelölte ki a válaszadás helyét, mert a kitöltés után nem lesz világos, hogy a válasz pontosan melyik kérdéshez tartozik.

⁸ A kérdőívszerkesztés kérdéseit részletesen tárgyalja BABBIE, Earl *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassai, 1996. p. 276–302.

Önkitöltős kérdőíveknél arra is célszerű ügyelni, hogy érdekesebbnek ítélt kérdésekkel kezdje és hagyja a végére a rutinkérdéseket (nem, kor stb.), még mielőtt a válaszadónak elmegy a kedve az egésztől.

Minden kérdőívnél meg kell adni a kitöltésre vonatkozó alapvető utasításokat még akkor is, ha az számunkra egyértelműnek tűnik.

Bár a kérdőíveket név nélkül szokták kitölteni, az emberek egy része hajlamos arra, hogy egy elképzelt, kedvezőbbnek ítélt választ adjon bizonyos kérdésekre, mint amilyen az a valóságban. Az ilyen esetek megkérdőjelezhetik a hitelességet, ezért biztosítékok beépítésével védekezni kell ellene. Ilyen biztosíték lehet például, ha időnként vissza-visszatér egy-egy kulcsfontosságú kérdéshez, csak más-más oldalról közelíti meg a témát. A válaszok összességével lehet kontrollálni azok valóságtartalmát.

A kérdőíven feltett kérdések lehetnek

- nyitottak, amikor a válaszadó saját szavaival adja meg a választ, vagy
- feleltválasztósak, amikor előre megadják a válaszokat, amelyek közül választani lehet.

A feleltválasztós kérdések egy része *feltételes kérdés*, vagyis nem vonatkozik minden megkérdezettre. Általában olyankor szokott előfordulni, amikor a kérdés egy előző kérdésre adott választól vagy más feltételtől függ.

Formátuma is többféle lehet, például:

- Táblázatos kérdések.* Minden válasz mellett lehetséges válaszkategóriákat ad meg, amelyeket táblázatba szerkeszt. Ilyen lehetséges válaszkategóriák például:
Nagyon egyetért; Egyetért; Nem ért egyet; Nagyon nem ért egyet; Nem tudja
- Elkülönített formátum,* amikor a feltétel fennállása esetén adható lehetséges válaszok elkülönülnek a nemleges választól:

32. Szokott Ön színházba járni?

- ☐ Igen
- ☐ Nem

Ha igen, milyen gyakran:

- ☐ rendszertelenül
- ☐ hetente egyszer
- ☐ havonta egyszer
- ☐ évente egyszer

c) Ugró utasításos formátum:

A kiválasztott felelet utasítást ad arra vonatkozóan, hogy a kérdőív melyik pontjával folytassa a kitöltést:

26. Olvasta-e Ön Konrád György: A városalapító című könyvét?

- Igen (Kérem, a 27. kérdéssel folytassa a válaszadást!)
- Nem (Kérem, ugorja át a 27-33. kérdéseket, folytassa a válaszadást a 34. kérdéssel!)

A mintavétel

A társadalomtudományi kutatás az emberek valamilyen szempont szerint kiválasztott csoportjának tulajdonságait vizsgálja. A kutatás szempontjából ez a csoport a „sokaság”. Arra egyetlen kutatásnál sincs lehetőség, hogy a sokaságot alkotó valamennyi elemet egyenként megvizsgálják, ezért a sokaságból mintát kell venni és a mintán elvégezni a vizsgálatot. A vizsgálat eredményét általánosítják és a sokaság jellemzésére fogadják el. Ahhoz azonban, hogy ez igaz legyen, az szükséges, hogy a minta jellemzői közel azonosak legyenek annak a sokaságnak az összesített jellemzőivel, amiből a mintát vették.

A mintavételi eljárás során alapvető szabály, hogy a mintavételi keretből a kiválasztásnak véletlennek kell lenni. Ha ugyanis egy csoportból tudatosan választja ki a vizsgálandó elemeket, nem tudja kikerülni a szubjektivitást, ami torzítani fogja az eredményt. A vizsgálandó elem természetesen nemcsak személy lehet, hanem más szempont is, például intézmény, gyár, település, újság stb.

A társadalomtudomány többféle mintavételi eljárást ismer, de ezek közül a leginkább elfogadott és alkalmazott a szisztematikus mintavétel. Ez azt jelenti, hogy a mintavételi keret valamennyi elemét megszámozzák és azt mondják, hogy a mintavételi csoportba véletlenszerűen minden „n.” elem bekerül. Ha a mintavételi keretben az elemek valamilyen szempont szerint rendezettek, ez az eljárás torz eredményekhez vezethet. Célszerű ezért az elemeket a mintavétel előtt összekeverni. Fontos tényező, hogy minél nagyobb a mintavételi csoport, annál kisebb a mintavételi hiba. Csökkenthetjük a hibalehetőséget, ha rétegzett mintavételt alkalmazunk. Ennek az a lényege, hogy a mintavételi keretet homogén rétegekre osztjuk és rétegenként vizsgáljuk. Főiskolások körében végzett vizsgálatnál például rétegeképző szempont lehet az évfolyam, a tanulmányi előmenetel, a kollégiumi elhelyezés és így tovább. Ha ezeket a rétegeket nem határoznánk meg előre, lehet, hogy a mintavételi csoportba egyetlen kollégista sem kerülne be, ami torzítaná az eredményt.

Hivatkozás az empirikus vizsgálatok adataira

A szövegben százalékosan vagy diagramokon bemutatott vizsgálati eredmény hitelességét alátámaszthatja, ha a függelékben közlést tesz a konkrét, összehasonlítható adatokat és azokra hivatkozik.

A dolgozat szövegében közöl egy diagramot, aminek aláírása:

7. ábra: Politikatudományi művek keresettsége az egyetemi könyvtárban 1960 és 1968 között (Függelék 3.: Kérdőív; Függelék 6.: Állományelemzés)

Adatai, amelyeket fel szeretne használni mondanivalójának alátámasztására, származhatnak szóbeli közlésből, interjúból, magánlevelekből is. Az effajta forrásokkal szemben – a személyiségi és egyéb jogok védelme miatt – *általában* fennáll a titoktartás kötelezettsége. Ha ezeket a nem publikált adatokat mégis fel akarja használni, ki kell kérnie az érintettek hozzájárulását! Ha a közzétételre vonatkozó hozzájárulást megszerezte, nincs akadálya annak, hogy a függelékben közölje a levelet, közlést az interjú szövegét stb. Ebben az esetben a függelékben közölt dokumentumra fog hivatkozni.

KOVÁCS Jolán (1989) Levél Bajkó Kornélhoz (Függelék 2.)

E nem publikált források felhasználásának az indítékaira, módszereire célszerű külön kitérni dolgozatának a bevezetőjében, ahol felvázolja a kutatási módszereket.

6.3 A dolgozat szerkezete

6.3.1 A dolgozat nagyobb szerkezeti egységei

- Címoldal
- Tartalomjegyzék
- Bevezetés
- A kutatási eredmények részletes ismertetése
- Összefoglalás
- Függelék
- Hivatkozások jegyzéke (ha nem lábjegyzetben közli)
- Felhasznált irodalom jegyzéke

6.3.2 A címdoldal

Az intézmények általában előírják, hogy mit kell tartalmaznia a címdoldalnak. Dolgozatának beadásakor ezt figyelembe kell vennie!

A címadatokról érdemes annyit megjegyezni, hogy dolgozatának többféle címadata is lehet, úgymint

- főcím és
- alcím.

E két címadat közül a *főcím* az elsődleges, azt tipográfiaiilag is ki kell emelnie. A dolgozat megírásának folyamatában az *utolsó szakasz* a végleges főcím megfogalmazása. Ez talán furcsán hangzik, de ha figyelembe veszi, hogy a főcímnek a mondanivaló tartalmát kell kifejeznie, akkor világossá válik, hogy azt csak akkor tudja megtenni, ha már véglegesítette a tartalmat. Amikor szakdolgozatot választ, nem szűken vett címet, hanem *témát* választ. A kutatómunka folyamatában dől el, hogy a témán belül mi lesz az a szűken vett terület, amiről írni fog.

A főcím megfogalmazására érdemes nagy figyelmet fordítani! A főcím a tartalom ígérete is egyben. Ha többet ígér, mint amit a dolgozatában teljesít, félrevezeti az olvasót. Ha pedig kevesebbet sejtet a tartalomról, negatív irányban befolyásolja az olvasót, még mielőtt belekezdett volna az olvasásba.

A túl hosszú főcím zavaró lehet, ezért egy ügyesen megfogalmazott alcímmel kiegészítheti, pontosíthatja, magyarázhatja a rövid főcímet.

A címdoldalnak a címadatokon kívül információt kell adnia

- a szerző nevééről (és szakjáról),
- a fogadó intézmény nevééről és
- a benyújtás évéről.

6.3.3 A tartalomjegyzék

A tartalomjegyzéket célszerű a dolgozat elején, a címdoldal után elhelyezni. Ennek az az egyszerű oka, hogy az írásmű kézbevétele után azonnal áttekintést ad a dolgozat szerkezetéről. A fejezet- és alfejezet-címek után ne felejtse el megadni az oldalszámot!

6.3.4 A bevezetés

Mielőtt egy hosszabb-rövidebb tanulmányt elkezd olvasni valaki, szeretne áttekintést kapni arról, hogy

- a téma hol helyezkedik el a megelőző kutatások rendszerében,
- miben volt egyetértés vagy vita a téma korábbi kutatói között,

- mi volt a célja a vizsgálattal,
- azt milyen módszerrel folytatta és ezzel összefüggésben szükség lehet a források részletesebb bemutatására, végül
- célszerű saját eredményeinek nagyon rövid összefoglalása, mintegy az olvasó további érdeklődésének fenntartása érdekes mondanivaló ígéretével. Itt a szerző nagyon röviden előrevetíti, hogy miről fog írni a téma részletes kifejtése során.

6.3.5 Az elemzés, vagyis a kutatás eredményének részletes ismerete

Mindenekelőtt elengedhetetlen anyanyelvünk magasfokú ismerete és célszerű stilisztikai tankönyvek ismételt tanulmányozása!

A kutatási eredmény leírásának világos okfejtéssel kell történnie. A mondanivaló áttekinthetőségét elősegíti, ha a dolgozatot fejezetekre, illetve alfejezetekre bontja. Már a fejezet, illetve alfejezet címe is sokmindent elárul a mondanivalóról, mintegy előre összefoglalj azt, orientálva az olvasót.

Nehézséget szokott okozni a számszerű adatok szöveges elemzése. A számszerű adatok halmazában az olvasót ellenőrizhető módon el kell igazítani. Biztosítani kell, hogy a szerző számításait az olvasó maga is ellenőrizhesse, utószámításokat végezhesen (ha akar). A kutatási eredmény részletes leírásában az *adatok* – *elemzés* – *értelmezés* hármas egységét biztosítani kell. Ezek az egységek nem élhetnek önálló életet, egységes egészzé kell összeállniuk a szöveggel. Konkrétabban: számszerűsíthető adatait közölheti táblázatokban, grafikonok, diagramok formájában, de csak illusztrációként és a szövegnek azon a részén, ahol az elemzés ezt az illusztrációt megkívánja. Az azonosíthatóság érdekében adjon címet és sorszámot a táblázatoknak és az ábráknak. Ezzel saját dolgát is megkönnyíti, mert a szövegben egyszerűen tud azokra hivatkozni. Áttekinthetőbb a mondanivaló, ha a táblázat megelőzi azt a szöveget, amelyik értelmezi azt.

A dolgozat lényeges (mert önálló gondolkodást tükröző) része saját következtetéseinek a levonása. Ezért ennek kifejtésére különös gondot kell fordítani.

És végezetül foglalja össze röviden mindazt, amit elmondott, különös hangsúlyt fektetve az elért eredményekre.

6.3.6 A függelék

Míg a dolgozat szöveges részének a feladata a kutatási eredmények ismertetése, a következtetések levonása, a mondanivaló bizonyítása,

addig a függelék feladata, hogy a bizonyításhoz konkrét adatokat, tényeket és egyéb bizonyító erejű dokumentumokat közöljön. Ezeknek olyan esetekben van jelentőségük, amikor nem nyomtatásban megjelent dokumentumra hivatkozik, vagy eredményeit empirikus kutatással érte el és azt szeretné bizonyítani konkrét adatokkal.

Függelékbe tehát túlnyomórészt olyan adatok kerülnek, amelyek

- konkrét információkkal támasztják alá a szöveges részben leírtakat, segítenek az ott közölt adatok értelmezésében, megértésében,
- adatokat közölnek vagy összegyűjtött adatok elemzését teszik közzé (kérdőíves vizsgálatok, felmérések adatainak elemzése),
- nyomtatásban meg nem jelent iratok (például levelek az érintettek hozzájárulásával), amelyeknek adatai nem kerülnek be a dolgozat bibliográfia részének tételei közé.

Ezekre a függelékbe került nem publikált dokumentumokra ilyesféle hivatkozás történhet a szövegben:

„A felmérés (1.sz. függelék), amelyet 80 családnál végeztünk és a válaszok (2. sz. függelék) világosan jelzik, hogy...”.

Vagyis az 1. sz függelékben látható az a kérdőív, amellyel a felmérést végezték, a 2. sz függelék pedig a válaszok összesítését tartalmazza.

2. sz függelékben:

3. sz. kérdés: Az elmúlt egy hétben vásárolt-e Julius Meinl-csomagolású tejet?

A 80 megkérdezett családból 75 válaszolt a kérdésre:

45 nem

25 igen

5 nem tudja

Ne szaporítsa azonban a függeléket olyan dokumentumok közlésével, amelyeknek nincs bizonyító erejük a szöveges rész állításaival szemben!

6.3.7 A bibliográfia

Egyetlen komoly szaktudományos munka sem képzelhető el irodalomjegyzék nélkül!

A dolgozat nagy valószínűséggel kétféle bibliográfiát fog tartalmazni:

- hivatkozások jegyzékét és
- a felhasznált irodalom bibliográfiáját.

E kétfajta jegyzék célja más és más:

- A hivatkozások jegyzékét a dolgozatában szószerint vagy gondolat tartalom szerint idézett művekre való hivatkozással állítja össze. Közvetlen kapcsolatot hoz létre a szövegben idézett gondolat és a mű bibliográfiai adatai között.

A szövegben a hivatkozás történhet a „név-év” (Harvard) vagy a számozásos módszerrel. Ha a Harvard módszerrel hivatkozott, a hivatkozások jegyzéke a dolgozat végére kerül, a bibliográfia tételei pedig szerzői betűrendben követik egymást.

Ha a számozásos módszert választotta, a hivatkozások jegyzéke vagy lábjegyzetbe, vagy végjegyzetbe kerül, a tételek mindkét esetben a hivatkozások növekvő számsorrendjében követik egymást.

- A dolgozatot záró másik fajta bibliográfiának - a dolgozat jellegétől függően - többféle célja lehet és a cél függvényében változhat a címe és a tételek sorrendje is. Bármilyen is e bibliográfia célja, nem hoz létre közvetlen kapcsolatot a dolgozat szövege és a művek könyvészeti adatai között. Nézzünk egy pár lehetséges célt:

1. A felhasznált irodalom jegyzéke arról tájékoztat, hogy a dolgozat megírásához milyen más kutatások eredményeit olvasta el. Ez a jegyzék tehát csak az olvasott művek adatait tartalmazhatja.
2. Irodalomjegyzék vagy egyszerűen csak Bibliográfia. Ez a cím nem mondja meg egyértelműen, hogy milyen irodalmat kell tartalmaznia. Érthető alatta, hogy a téma teljes szakirodalmát célozza meg, de gondolható az is, hogy csak az elolvasott művekről tájékoztat. Mivel nem egyértelmű, esetleg kifogásra adhat okot. Ha egy cím nem egyértelmű, általában bizalmatlanság vetődik fel vele szemben, amit célszerű elkerülni.

A dolgozatot záró bibliográfia szerkezete függ a dolgozat témájától, de erősen befolyásolja a szerző törekvése a pontos és alapos tájékoztatásra. A bibliográfia szerkezetének kialakításával a szerző újabb bizonyosságot tesz a téma szakirodalmának és a tudományág belső struktúrájának alapos ismeretéről. Összeállíthatja a bibliográfiát egyszerű szerzői betűrendben, amivel ugyan eleget tett tájékoztatási kötelezettségének, de nem árult el semmit abból, hogy hogyan minősíti e műveket.

Csupán néhány lehetséges szempont a bibliográfia összeállításához a tudományterület függvényében:

a. Valamely szerző munkásságát elemző dolgozat:

- *Az elemzett szerző művei.* Ezt tovább lehet bontani könyvekre, folyóiratcikkekre, illetve kéziratban maradt művekre. Egy-egy alfejezetben belül a tételek megjelenési időrendben követik egymást. Ha viszont készült a szerzőről életrajzi bibliográfia, annak az adatait kell megadni.
- *A szerzőről megjelent írások és egyéb dokumentumok.* A dolgozat témájától függően a bibliográfiának ez az alfejezete is lehet időrendi, de lehet szerzői betűrendes is. Az időrendi elrendezéssel inkább történetiséget dokumentál. (Például akkor van jelentősége, ha a dolgozatban lényeges szempont volt az elemzett szerző megítélése a változó politikai viszonyok között.)

b. Történettudományi vonatkozású dolgozat:

- *Levéltári források*
- *Forráskiadványok*
- *Bibliográfiák, repertóriumok*
- *Feldolgozások.* Ezen belül a szűkebb téma követelményei szerint tovább lehet bontani az anyagot.

A bibliográfia-tétel elemei

A dolgozat végén közölt bibliográfia célja azoknak az információknak a közvetítése, amelyeken keresztül a művek visszakereshetők és azonosíthatók. A bibliográfia-tételnek ezért tartalmaznia kell

- A szerző nevét
- A mű címét
- A megjelenés helyét
- A kiadó nevét
- A megjelenés évét
- Az oldalszámot

A tételeket elláthatjuk sorszámmal is, de ez nem elsőrendű követelmény.

Példaként bemutatunk egy történettudományi dolgozathoz készült forrás- és irodalomjegyzék-részletet. A példaként idézett dolgozatban a forrásokról a kutatás módszertanának leírása keretében a bevezetés ad számot, az irodalomjegyzéket a dolgozat végén helyezte el a szerző. Az irodalomjegyzék címe azt fejezi ki, hogy a téma gazdag irodalmából a szerző mit tartott fontosnak.

A szerző nevének alakja a bibliográfiában

Mindenekelőtt szükséges a *szerző* fogalmának a tisztázása, illetve a szerző és a közreműködő funkciójának a megkülönböztetése. **A szerző a dokumentum szellemi tartalmának a létrehozója, a szellemi tartalomért felelős személy vagy testület.** A közreműködő pedig az a személy vagy testület, aki/ami közreműködik a szellemi tartalom szemléletesebbé tételében. Például lefordítja, sajtó alá rendezi, illusztrálja, szerkeszti, válogatja stb. az eredeti művet. Tehát mind a szerző, mind a közreműködő lehet természetes személy, de lehet testület is.

A modern névhasználatban a személy neve családnévből (vagy a családnév funkcióját betöltő felvett névből) és egyéni névből áll. A nemzeti névhasználatnak megfelelően a magyar, kínai, japán és új-zélandi személyek nevének első eleme a családnév, ezt követi az egyéni név. Más népeknél a névelemek sorrendje fordított, egyes országokban, illetve nyelvterületeken pedig atyai név (patronima) is részét képezi a személy nevének.

Anton	Pavlovics	Csehov
egyéni név	atyai név	családnév

A személy családnéve a modern névhasználatban lehet egyszerű név, összetett név és névelőzékes családnév, illetve ez utóbbiak kombinációi.

Az egyszerű személynév

Az egyszerű név egy elemű családnévet jelent, például Petőfi Sándor.

Egyszerű nevek esetén a bibliográfiában a személy névelemei közül elsőként a családnévet kell feltüntetni, ezt követi az egyéni név és az atyai név (ahol van). Idegen szerzőkre történő hivatkozáskor tehát az esetek többségében a névelemek megfordítására van szükség az eredeti névhasználatához képest.

Ěehov, Anton Pavlovič

Ez a névalak lesz a bibliográfiatétel betűrendbe sorolását lehetővé tevő alak, aminek az első szavát rendszónak nevezik. Ha az eredeti névalak nem latin betűs, a nevet – betűről betűre haladva – át kell írni latin betűkre, azaz transliterálni kell.¹⁰ (A különböző írásrendszerek átírásáról szabványok rendelkeznek. Például: MSZ KGST 1362-78 A cirill

⁹ A téma bővebb kifejtését lásd: Tóvári Judit *Bibliográfiai adatfel-dolgozás* 4. köt., Besorolási adatok egységesítése. Nyíregyháza, Egregia, 1997. 168 p.

¹⁰ A különböző írásrendszerek átírásáról szabványok rendelkeznek. Például: MSZ KGST 1362-78 A cirill betűk transliterációja latin betűkre. ISO DIS 843 A görög betűk transliterációja latin betűkre.

betűk transliterációja latin betűkre. ISO DIS 843 A görög betűk transliterációja latin betűkre.) Erre a tudomány egyetemessége, az információ nyelvi határoktól független visszakereshetősége miatt van szükség. A könyvkiadásban a szerző neve a hangzás szerinti átírás szabályai szerint kerül a címoldalra. A fenti példában szereplő orosz szerző neve egy magyar fordítás címoldalán Csehov alakban, míg egy német nyelvű fordítás címoldalán Tschehov alakban fordul elő. Mivel ugyanannak a szerzőnek a művei több nyelvterületen is megjelenhetnek, a szerzőre történő hivatkozás csak egyféle névalakban történhet, mégpedig abban az alakban, amelyik a betű szerinti átírás szabályai szerint minden nyelvterületen azonosan értelmezhető. Csak így lehetséges, hogy a szerző művei egy helyen, a szerző azonos névalakja alatt legyenek visszakereshetők.

A rendszőt a névelemek eredeti sorrendjéből kiindulva kell megállapítani úgy, hogy ha az eredeti névhasználat szerint más névelem megelőzte, azt a névelemet hátra kell vetni. A névelemek sorrendjének megváltozását vessző jelzi.

Még bonyodalmasabb a szerző bibliográfiába sorolási névalakjának megválasztása olyan esetekben, amikor

- az eredetileg nem latin betűs névalakú szerző latin betűs nyelven ír, illetve nyelvterületen él. (Például az USA-ban élő, angol nyelven publikáló orosz névalakú szerzők),
- névelőzékes nevű szerzők esetén

Az összetett név

Összetett a név, ha több családnév típusú elemből áll. A családnevek kötőjellel vagy anélkül is kapcsolódhatnak egymáshoz.

A névelemek eredeti sorrendje idegen nevekben:

Egyéni név	Összetett családnév
Eugenie	Breitbort-Schuchmann
Mario	Roselli Cecconi

Magyar személy összetett névalakja a nemzeti névhasználat szerint:

Összetett családnév	Egyéni név
Bajcsy-Zsilinszky	Endre

Egymáshoz kötőszóval kapcsolódó családnevek:

Egyéni név	Kötőszóval kapcsolódó családnevek prefixummal vagy anélkül
Ovidio	Saraiva de Carvalho e Silva
Enrique	Saladigras y Zayas

Jellemző az összetett nevek használata például a spanyol nyelvterületre, ezért ezen a példán mutatjuk be a név jellemző összetevőit.

Abból az elméleti alapvetésből kiindulva, hogy a modern névhasználatban általában a családnév a rendszó, az **összetett nevek esetében** – mivel ezek több családnévből állnak – **a családnevek együtt alkotják a rendszót** akár kötőjellel kapcsolódnak egymáshoz, akár nem. E szabály alól a kötőjel nélkül kapcsolódó, külön szóként írott családnevek esetén **kivételt** csak a dán, ír, norvég, portugál és amerikai összetett nevek, valamint a dél-afrikai asszonynevek képeznek. E nevek esetén a névösszetétel második eleme a rendszó.

A névelőzékes családnév

Névelőzékes a név, ha a családnévet prefixumok előzik meg:

a) **névelő** (el, l', la, le, les, li, lo)

 Manuel Antonio Las Heras

b) **előljáró** (af, an, auf, auf dem, auf der, d', da, dagli, dai, dal, dalla, dalle, das, de, dei, de la, de las, de los, degli, delle, dos, in, ten, ter, van, van den, van der, van't, ver, von, von der, zu),

 Friedrich von Schiller

c) előljáró és névelő

 Jean de La Fontaine

d) előljáróval összevont névelő (am, auf'm, aus'm, del, della, des, du, im, vom, zum, zur)

 Arnold zum Berg

e) minősítő névelőzések, mint

a *szent* szó különféle nyelvű változatai: Saint, Sainte, San, Santa, St., Szent,

 Jacques Saint-Simon

a családi kapcsolatra utaló szavak:

Ben, Fitz, M', Mac, Mc = fia valakinek ; A', Ap', O' = leszármazottja valakinek ; Sobrinho = unokafivér, Junior = ifjabb, Pai=apja, Net(t)o=unokija, Filho=fia.

 Henry O'Connor

Névelőzékes családnevek rendszavának megválasztásakor az eldöntendő kérdés, hogy a névelőzék részét képezi-e a rendszónak vagy sem. A névelőzék a rendszó részévé válik,

- ha a névelőzéköt kötőjel kapcsolja a családnévhez vagy azzal egybeírják,
- ha a prefixum minősítő névelőzék.

📖 Nemzeti névhasználat szerinti névalak: Augustin de La-Rosa Toro

A névalak a bibliográfiatétel betűrendbe sorolásához: **La-Rosa Toro**, Augustin de.

A példában a névelőzék (La) a rendszó első eleme, mert kötőjellel kapcsolódik a családnévhez.

📖 Nemzeti névhasználat szerinti névalak: Claude Saint-Benoit

A névalak a bibliográfiatétel betűrendbe sorolásához: **Saint-Benoit**, Claude

A példában a névelőzék (Saint) a rendszó első eleme, mert minősítő névelőzék.

📖 Nemzeti névhasználat szerinti névalak: Gilbert Albott A' Beckett

A névalak a bibliográfiatétel betűrendbe sorolásához: **A' Beckett**, Gilbert Albott

A példában a névelőzék (A') a rendszó első eleme, mert családi kapcsolatra utaló szó (minősítő névelőzék).

A személy nyelvi hovatartozásának a megállapítása

Ha a névelőzék névelő, előjáró vagy névelővel összevont előjáró és az nem kapcsolódik kötőjellel a családnévhez, a személy nemzeti, illetve nyelvi hovatartozása dönti el, hogy a prefixum része-e a rendszónak vagy sem. Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy *mit jelent a személy nyelvi hovatartozása*.

Ebben a kérdéskörben azt kell vizsgálni, hogy **a személy jellemzően milyen nyelven ír, illetve melyik államnak a polgára** és nem azt, hogy nevének alakja melyik nyelvterületre jellemző. (Ez a szabály vonatkozik például az Egyesült Államokban élő, angol nyelven publikáló orosz névalakú szerzőkre is.)

📖 Az alábbi példában a névelemek eredeti sorrendje azt sugallja, hogy a szerző német:

Irma von Starkloff Rombauer

A név egységesítése előtt feltétlenül tisztázni kell, hogy csak a névalak német-e, vagy a személy nyelve is, azaz a szerző milyen nyelven ír. Ehhez igénybe vehet könyvön kívüli forrásokat (például lexikonokat, kézikönyveket), de maga a könyv is tartalmazhat olyan járulékos

információkat, amelyek segítenek a személy nemzeti hovatartozásának az eldöntésében.

A könyv angol nyelvű, New Yorkban adták ki, nem tartalmaz utalást a fordításra. A fülszöveg információja szerint az Amerikában élő Rombauer asszony legújabb művéről van szó. Ezek az információk valószínűsítik, hogy a könyvet a szerző eredetileg angol nyelven írta.

A szerző nyelvi hovatartozása szerint tehát Egyesült Államokban élő angol, neve névelőzékes összetett asszonynév.

 Ennek alapján a névalak a bibliográfiatétel betűrendbe sorolásához:

Rombauer, Irma von Starkloff

A bibliográfiatétel személynév szerinti betűrendbe sorolásakor tehát végig kell gondolni:

① A személy nyelvi hovatartozását

Ennek forrásai:

- a könyv járulékos információi:
- szöveg nyelve és a fordításra való utalás megléte vagy hiánya,
- könyv előszava,
- „fülszöveg” információi
- lexikonok, kézikönyvek

② A névelemek funkcióit (egyéni név, családnév, prefixumok minősítése)

③ A családnév típusát (egyszerű név vagy összetett név)

④ A névelőzék része-e a rendszónak vagy sem

A rendszó megállapításának módja több elemű nevek esetén

Több elemű neveknél az esetek egy részében komoly nehézséget okoz a nemzeti névhasználat szerinti alakból a rendszóértékű elem megválasztása. Ilyen esetekben tanácsos a névelemek minősítése.

Nézzük ezt elemenként az alábbi összetett ír név példáján:

A nemzeti névhasználat szerinti forma: **Domhnall Mac Donnchadha Ó Briain**

Domhnall: első megközelítésben nem sikerül minősíteni a névelemet, mert nem tudja megállapítani, hogy családnév-e vagy egyéni név.

Mac: családi kapcsolatra utaló minősítő névelőzék és mint a neve is mutatja, megelőzi a családnevet, tehát az utána következő névelem, a

Donnchadha: családnév.

Ó: minősítő névelőzék, ami esetünkben a második családnevet előzi meg.

Briain: második családnév.

Most már vissza lehet térni az első névelemhez (*Domhnall*), amiről a többi lehetőség kizárásával megállapítható, hogy a személy egyéni neve, vagyis semmiképp nem része a rendszónak.

Az elemzéssel arra a következtetésre jutott, hogy mivel több családnév is van a személy nevében, összetett névről van szó. Ezt követően meg kell állapítani a személy nemzeti hovatartozását ahhoz, hogy az összetett családnévből ki tudja választani a rendszóértékű elemet. Miután megállapította, hogy ír személyről van szó, kiválasztható a rendszó is, miszerint összetett nevű ír személyek esetén a rendszó a második családnév. A második családnevet is megelőzi azonban egy családi kapcsolatra utaló névelőzék, ami minden nyelvterületen része a rendszónak. Az elemzés alapján tehát az egységesített név:

Ó Briain, Domhnall Mac Donnchadha

Összefoglalva tehát a névelőzékes nevek első elemének megállapításával kapcsolatos szabályt:

- a Szent szó különféle nyelvű változatai, a családi kapcsolatra utaló kifejezések (például O'; Mac, Mc stb.) és az előjáróval összevont névelő elválaszthatatlanok a családnévtől,
- a névelő, előjáró helye viszont nyelvterületenként változik:

a) *A névelőzék része a rendszónak a személy nyelvi hovatartozása alapján:*

- az angol nyelvterületen,
- Belgiumban (hivatalos nyelv a holland és a francia),
- a francia nyelvterületen, kivéve a de és a d' előjárót, például: La Fontaine, Jean de
- idegen eredetű magyar nevek esetében,
- spanyol nyelvterületen az előjáró nélküli névelő, minden egyéb névelőzéket hátra kell vetni., például: Las Heras, Manuel Antonio

b) *A rendszó a családnév, a névelőzéket hátra kell vetni*

- a cseh
- szlovák,
- portugál, például: Rego, José Lins do
- holland (kivéve a „Ver“ névelőzék) például: Ver Huell, Carel Johan
- német, például: Beethoven, Ludwig van
- spanyol (kivéve az előjáró nélküli névelő), például: Pereda, José Maria de

Az esetek egy részében a névelőzék nemzeti névhasználat szerinti nagybetűs írásmódja is jelzi, hogy a névelőzék része a rendszónak:

📖 Herbert von Elmsdorf (német)

egységesített alakja: Elmsdorf, Herbert von

📖 Francis William Von Elmsdorf (angol)

egységesített alakja: Von Elmsdorf, Francis William

Egy történettudományi dolgozat hivatkozásjegyzéke:

Források

(Részlet)

Az elitcsoportok vizsgálatához olyan forrásokra volt szükség, amelyek nemcsak számszerű, de személyekig lemenő kutatást is lehetővé tettek és amelyek elégséges mintavételi alapul szolgáltak ahhoz, hogy azokból egységes szempontok szerinti következtetéseket lehessen levonni az elit összetételére.

A források első nagy csoportját a különféle szempontokból számontartandókról időről időre összeállított névjegyzékek képezték, a másik nagy csoportot pedig az intézményi források alkották:

- *A városi képviselőtestület, illetve 1909-től a törvényhatósági bizottság tagjairól összeállított jegyzékek**, amelyek külön tüntetik fel a legtöbb adót fizető és külön a választott tagokat. E forrástípus alkalmas a tartalmi változások, mint például a társadalmi hovatartozás szempontjainak a felderítésére. Ennél a pontnál olyan módszertani problémák adódtak, hogy a társadalmi hovatartozás szerinti besoroláskor egyedi mérlegelést kívánt például azoknak az iparosoknak a besorolása, akik iparcikkeikkel kereskedtek is, ezért a jegyzékek hol iparosként, hol kereskedőként tüntették fel őket. Az egyedi mérlegeléskor az elsődleges jellemzőket vettük figyelembe, ami több forrás adatainak összevetése után alakította ki a személyről a képet. Ugyanez a módszertani probléma vetődött fel a földbirtokos vagy a vállalkozó megnevezéssel felvettek esetében is. Úgy tűnik, még a 20. században is előkelőbbnek számított

* A felhasznált városi virilis-jegyzékek és a képviselőtestület választott tagjainak névsorai közül az 1872., 1876., 1881. és az 1885. évi megjelent a *Borsod* c. hetilap 1872/15., 1875/50., 1884/52., valamint a *Miskolc* c. hetilap 1880/99. számában, a többi névsor megtalálható a *Borsod-Aba?j-Zemplén megyei Levéltár* (továbbiakban: BAZ m. Lvtár), Miskolc, Polgármesteri iratok 12717/1897, 7090/1888 és *Miskolc thif város hivatalos értesítője* 1916/9. számában. Az 1909. évi névsor önálló füzetben: *Miskolcz thif város törvényhatósági bizottsági tagjainak névsora az 1909-ik évre*. Miskolc, [s.n.] 1909. Ez a füzet, valamint a továbbiakban felsorolt kiadványok az önkormányzati testület választott tagjairól is hasonló, további kutatást lehetővé tevő adatsorral szolgálnak, mint a legtöbb adót fizetőkről: Váncza Mihály (szerk.), *Miskolczi kalauz naptár az 1885. évre*. Miskolc, [s.n.], 1885. - *Miskolczi képes naptár az 1913. közönséges évre*. Miskolc, [s.n.], 1912.

földbirtokosként felkerülni a névjegyzékekre, mint polgári foglalkozás szerint. A mérlegelés itt is hasonló volt, mint az előző esetben.

.....

A névvizsgálat - más forrásokkal** összevetve - lehetőséget ad annak felderítésére, hogy Miskolc gazdasági életében a 18. századtól oly fontos szerepet játszó idegen eredetű népesség (görögök, felvidéki németek és egyéb nemzetiségek, zsidók) - vagyona révén - mekkora szerephez jutott a helyi önkormányzatban.

.....

6.4 hivatkozási gyakorlatok

Hivatkozzon a gyűjtőcédulákon megadott információkra olyan stílusban, amelyet a szöveg kíván. Írja a kipontozott helyre a megfelelő hivatkozást, majd készítse el a hivatkozások jegyzékét!

A megírandó dolgozat témája:

Elektronikus információhordozók a könyvtárakban. A téma feldolgozásához könyvek és folyóiratcikkek állnak rendelkezésre. A dolgozat szövege nem szószerint, csupán tartalmilag idézi ezeket a forrásokat.

A gyűjtőcédulák:

Elektronikus termékek fogadása a könyvtárakban

CD-ROM kiadványok árindexe / Murányi Péter. – In: TMT (ISSN 0041-3917) 42. évf. 5/6. sz. p. 227-230.

229.p.: "...a CD-ROM kiadványok ára...1988-89 között 1,2%-kal, 1989-90 között ...2,3%-kal nőtt."

A könyvtári felhasználói kör speciális igényei a CD-ROM-okkal szemben

Könyvtári kívánságlista CD-ROM kiadványokhoz / Drótos László – In: Könyvtári levelező/lap, 10. évf. 9. sz. (1998) p. 19-24. – ISSN 0865-1329

Teljes szövegű adatbázisok CD-ROM-on

Full text daily newspapers: increasing international availability / F. Libmann. – In: Online Review, vol. 16. no. 5. (1992), p. 287-295. ISSN 0003-2146

Teljes szövegű napilapok keresletének vizsgálata a DIALOG adatbázisszolgáltató rendszerében

A brit dokumentumellátás stratégiája az ezredfordulóig

British Library Dokument Supply Centre strategy: the next ten years / D. Bradbury. – London: DSC, 1993. – ISBN 0 2357 2547 X

194.p.: 2003-ra 5,6 millió az elektronikus dokumentumok száma.

** A miskolci zsidóságra vonatkozó adatok forrásai: *Magyar zsidó lexikon*. Bp., Magyar zsidó lexikon, 1929. – Kempelen Béla, Magyarországi zsidó és zsidó eredetű családok. 3. köt. Bp., Friebeisz I., 1937-1939. – Paszternák, Ráv Slomo: *Miskolc és környéke mártírkönyve*. Tel-Aviv, [s.n.], 1970. – Ember Győző, A magyarországi országos zsidóösszeírások a XVIII. század első felében. In: *Magyar-zsidó oklevéltár*. 7. köt. Bp., Akad. K., 1963. p.49-77. – Az 1767/8. évi országos zsidóösszeírás (Miskolcra vonatkozó adatok). Uo. 46-48.p. – Gonda László, *A zsidóság Magyarországon 1526-1945*. Bp., Akad. K., 1992. , valamint a miskolci avasi zsidó temető síremlékei.

A dolgozat szövege:

Elektronikus információhordozók a könyvtárakban.

A British Library 1992-ben kezdte meg stratégiai tervének kidolgozását, amelynek során megállapították, hogy költséghatékony dokumentumellátó rendszer működtetésére van szükség. Terveik szerint 2002-re 5,6 millióra emelik fel a távoli felhasználóknak szánt dokumentumok számát. A CD-ROM kiadványok száma két év alatt jelentősen emelkedett Angol nyelvterületen egyre több napilapot jelentetnek meg a kiadók elektronikus formában. A teljes szövegű adatbázisok olyan felhasználók számára válnak vonzóvá, akik kevésbé kedvelik a hagyományos bibliográfiai leírásra épülő szolgáltatásokat. A DIALOG adatbázis-szolgáltató vizsgálta a keresési mód eltérő bonyolultságát és megállapította, hogy nem találunk tárgyszavakat és az adatmezők szerinti visszakeresés csak a cím és a szöveg szerint lehetséges

A CD-ROM kiadványok könyvtári felhasználása viszont számos problémát vet fel, mint ahogy azt Drótos Lászlórészletesen ki is fejté írásában.

Az alábbiakban két feltételezett közleményt lát. Dolgozata szövegében hivatkozzon a két közleményre:

Kétezerhatszázra nő a kollégiumi férőhelyek száma

Az egy oldalas, szerző nélkül megjelent cikket „Emeletráépítés” címmel közli a Nyíregyházán megjelenő Sulibuli (ISSN 0133-5467) című folyóirat 1999. február 8-i száma, a 9. oldalon.

A hallgatói létszám növekedése és az intézmények infrastrukturális ellátottsága

A beszámolót „Főiskolai hallgatók könyvtárhasználati szokásai” címmel készítette az Oktatási Minisztérium. Megjelent a Felsőoktatási beszámokók (Budapest) című időszaki kiadvány (ISSN 034-8974) 1999. január 3-i számának a 6. oldalán.

Dolgozata szövegében hivatkozzon a fenti két közleményre:

Az Oktatási Minisztérium felmérése szerint folyamatosan növekedik a felsőoktatásba jelentkező érettségizettek létszáma

Öröndetes, hogy a kollégiumi férőhelyek számát emeletráépítéssel sikerült ezeröttszázról kétezerhatszázra növelni

Ugyanakkor kicsinek bizonyul a könyvtárak befogadóképessége, ezért a hallgatók saját szobáikban tanulmányozhatják ezentúl a kötelező olvasmányokat.

Tételezzük fel, hogy idéz egy mondatot Murányi Péter 3. feladatban látható cikkéből. A 3. feladatban a mondatot nem szószerint idézte. Most alakítsa át úgy a szöveget és a hivatkozást, hogy a mondat idézetként szerepeljen! Válasszon a 3. feladatban alkalmazotthoz képest más hivatkozási módszert!

Az idézett mondat:

„...a CD-ROM kiadványok ára...1988-89 között 1,2%-kal, 1989-90 között ...2,3%-kal nőtt.”

(Ha az idézet egy sornál hosszabb, a fő szövegtől új bekezdésben szokták elkülöníteni. Az új bekezdés azt jelenti, hogy új sorban, az ötödik betűhelyen kezdik a szöveget.)

A dolgozat szövege:

Elektronikus információhordozók a könyvtárakban.

A British Library 1992-ben kezdte meg stratégiai tervének kidolgozását, amelynek során megállapították, hogy költséghatékony dokumentumellátó rendszer működtetésére van szükség. Terveik szerint 2002-re 5,6 millióra emelik fel a távoli felhasználóknak szánt dokumentumok számát.

..... Angol nyelvterületen egyre több napilapot jelentetnek meg a kiadók elektronikus formában. A teljes szövegű adatbázisok olyan felhasználók számára válnak vonzóvá, akik kevésbé kedvelik a hagyományos bibliográfiai leírásra épülő szolgáltatásokat. A DIALOG adatbázisszolgáltató vizsgálta a keresési mód eltérő bonyolultságát és megállapította, hogy nem találunk tárgyszavakat és az adatmezők szerinti visszakeresés csak a cím és a szöveg szerint lehetséges

A CD-ROM kiadványok könyvtári felhasználása viszont számos problémát vet fel, mint ahogy azt Drótos László részletesen ki is fejti írásában.

Ha jól oldotta meg a feladatot, az alábbi eltéréseket tapasztalja a Murányi-cikkre történő hivatkozáskor a 3. és az 5. feladatban:

- Az első esetben a mondatnak csak a fő mondanivalóját adta vissza saját szavaival, a hivatkozása ennek megfelelően a teljes cikkre vonatkozik, mintegy ajánlott irodalomként a témához. (Nem ad meg pontos oldalszámot).
- A második esetben szószerint idézte a szerző szavait, itt pontos forrásmegjelölést kell adnia, annak az oldalszámnak a közlésével, amelyiken az idézett mondat megjelent.

Szószerint csak akkor idézzon, ha az elkerülhetetlen! Rossz hatást tesz az olvasóra, ha idézetek tömegével találkozunk. Olyan, mintha a dolgozat írójának nem volna saját véleménye!

A hivatkozások jegyzéke

Készítse el a hivatkozások jegyzékét a 3. és az 5. feladat hivatkozásaihoz!

Ne feledje, hogy a Hivatkozások jegyzékének szerkezete függ a választott hivatkozási módtól! A jegyzékben csak az az irodalom szerepelhet, amelyre a szövegben hivatkozott! Ezt azért szükséges megjegyezni, mert a dolgozat megírásához sokkal több irodalmat olvasott el, mint amiből idézett is akár szószerint, akár csak a főbb gondolat erejéig. Azoknak a műveknek a könyvészeti adatai, amelyeket csak elolvasott, de nem idézett belőlük, a „Felhasznált irodalom” című fejezetbe kerülnek. Itt az adatok elrendezése szerzői betűrendes. Azokat a műveket tehát, amelyekből nem idézett, nem kell közvetlenül összekötnie hivatkozással a dolgozat szövegéhez.

Önellenőrző kérdések

1.

Felhasznált irodalom

Bátory Zoltán: Feladatlapok szerkesztése, adatok értékelése, Budapest: Országos Oktatástechnikai Központ

Cserné dr. Adermann Gizella: Kutatásmódszertan, Pécs, BORNUS Nyomda 1994.

Earl Babbie: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata Budapest, Balassi Kiadó 2000.

Életmódkutatás 2001., Eger,

Falus Iván-Golnhofer Erzsébet-Kotschy Beáta: A pedagógusok pedagógiája, Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 2001.

A **pedagógiai** kutatás módszerei I. kötet, szerk. Salamon Zoltán Budapest, Tankönyvkiadó, 1977.

Tóvári Judit: A szellemi munka technikája, Nyíregyháza, DIALÓGUS 1999.